

**Johann Christoph
Friedrich von
Schiller**

Razbojnici

Drama

*Prevela
Alka Škiljan*

eLektire.skole.hr

Sadržaj

PRVI ČIN _____	5
DRUGI ČIN _____	24
TREĆI ČIN _____	47
ČETVRTI ČIN _____	56
PETI ČIN _____	75

*Quae medicamenta non sanant, ferrum sanat,
quae ferrum non sanat, ignis sanat.*¹

Hipokrat²

¹ Ono što ne mogu izliječiti lijekovi, liječi željezo, a što ne može izliječiti željezo, liječi vatra. (lat.)

² Hipokrat (oko 460-377. pr. n. e.) - slavni grčki liječnik, smatra osnivačem europske medicine.

Osobe:

MAXIMILIAN von MOOR, grof vladar

njegovi sinovi:

KARL

FRANZ

AMALIA von EDELREICH

slobodoumni mladići, kasnije razbojnici:

SPIEGELBERG

SCHWEIZER

GRIMM

RAZMANN

SCHUFTERLE

ROLLER

KOSINSKY

SCHWARZ

HERMAN, nezakoniti sin nekog plemića

DANIEL, sluga grofa Moora

PASTOR MOSER

KATOLIČKI SVEĆENIK

ČETA RAZBOJNIKA

SPOREDNA LICA

Mjesto zbivanja: Njemačka. Trajanje: otprilike dvije godine.

PRVI ČIN

Prvi prizor

Franačka. Odaja u dvorcu Moorovih. FRANZ, STARI MOOR

FRANZ Osjećate li se dobro, oče? Tako ste blijedi.

STARI MOOR Posve dobro, sine. Što si mi htio reći?

FRANZ Stigla je pošta - pismo od našeg korespondenta iz Leipziga.

STARI MOOR (*željno*) Vijesti o mojem sinu Karlu?

FRANZ Hm, hm! Tako je. Samo, bojim se - ne znam da li bih - zbog vašeg zdravlja. Je li vam zaista posve dobro, oče?

STARI MOOR Kao ribi u vodi! O mojem sinu piše? No čemu ta briga za me? Već si me dvaput pitao.

FRANZ Ako ste bolesni - ako samo izdaleka predosjećate da biste mogli oboljeti, dopustite mi, reći ću vam u zgodniji čas. (*Napola za se*) Ova vijest nije za čovjeka krhka zdravlja.

STARI MOOR Bože, Bože! Što ću čuti?

FRANZ Dopustite mi najprije da se povučem i da zbog svog izgubljenog brata³ zaplačem od sažaljenja. Trebalo bi da šutim dovijeka - jer on vam je sin; trebalo bi da njegovu sramotu skrivam dovijeka - jer on mi je brat. Ali slušati vas, to je moja prva, tužna dužnost - zato mi oprostite.

STARI MOOR O Karl, Karl! Kad bi ti znao kakve muke tvoje vladanje zadaje mom očinskom srcu, kako bi mi jedna jedina dobra vijest o tebi produžila život za deset godina - kako bi me pomladila - dok me sada svaka, jao, gura korak bliže grobu!

FRANZ Ako je tako, starče, onda zbogom - inače bismo još danas svi kosu čupali nad vašim odrom.

STARI MOOR Ostani! Preostao mi je još taj kratki korak - neka mu bude! (*Sjedne*) Grijesi otaca kažnjavaju se u trećem, u četvrtom koljenu - neka on bude izvršitelj.

FRANZ (*vadi pismo iz džepa*) Vi poznajete našeg korespondenta. Znajte, dao bih prst svoje desne ruke kad bih smio ustvrditi da je on lažac, crni, otrovni lažac. Budite hrabri! Oprostite mi što vam ne dam da sami čitate pismo. Ne smijete još sve čuti.

STARI MOOR Sve, sve - sine moj, zbog tebe ću biti pošteđen staračkih štaka.

FRANZ (*čita*) »Leipzig, 1. svibnja. Da me ne veže čvrsto obećanje da ti neću zatajiti ni najmanju pojedinost koju budem mogao doznati o sudbini tvog brata, dragi prijatelju,

³ *izgubljeni brat* - Schillerova parafraza Lukinoga *Evandjelja*, poglavlje 15, rečenica 11-32, tj. poznate parabole o izgubljenom sinu, što će biti jedan od tematskih tokova *Razbojnika*.

nikada ti ne bi moje nedužno pero postalo mučiteljem. Iz stotinu tvojih pisama razabirem kako vijesti takve vrste paraju tvoje bratsko srce. Čini mi se da te već sada vidim kako zbog tog nevrijednika, zbog tog gada« (*Stari Moor pokriva lice.*) Vidite, oče, ja vam čitam samo ono najblaže - »kako zbog tog gada proljevaš tisuću suza.« - Oh, kako su tekle, kako su se u sažaljenju slijevale niz moje obraze! »Čini mi se da već vidim kako je tvoj stari, čestiti otac blijed kao smrt« - Isuse i Marijo! Već ste sada tako blijedi, a još niste doznali ni najmanji dio!

STARI MOOR Dalje, dalje!

FRANZ - »blijed kao smrt, klonuo u svoju stolicu i kako proklinje dan kad je prvi put čuo tepati riječ »otac«. Nisu mi mogli sve otkriti, a od ono malo pojedinosti koje su meni poznate, doznat ćeš ti tek malen dio. Čini se da je tvoj brat sada prevršio mjeru svoje sramote; meni bar nije poznato da se može učiniti nešto gore od onoga što je on već učinio, ali možda njegov genij u tom natkriljuje moj. Jučer o ponoći stvorio je veliku odluku da zajedno sa sedmoricom mladića koje je povukao u svoj razuzdani život umakne ruci pravde, sa četrdeset tisuća dukata duga« - lijep džeparac, oče - »pošto je obeščastio kćerku nekog bogatog bankara, a njezina zaručnika, čestitog i uglednog mladića, smrtno ranio u dvoboju.« - Oče, za ime božje! Oče, kako vam je?

STARI MOOR Dosta je. Prestani, sine.

FRANZ Štedjet ću vas. »Za njim su izdane tjeralice, povrijeđeni glasno traže zadovoljštinu, na njegovu je glavu raspisana nagrada - ime Moor« Ne, neću da svojim jadnim ustima ubijem oca. (*Razdere pismo*) Ne vjerujte, oče. Ne vjerujte mu ni slova!

STARI MOOR (*gorko plače*) Moje ime! Moje časno ime!

FRANZ (*padne mu oko vrata*) Odvratni, triput odvratni Karl! Nisam li ja to slutio već onda kad se on, još kao dječak, povlačio za djevojčicama, kad se naganjao preko polja i brda s uličnjacima i kojekakvim ološem, kad je bježao pred crkvom kao zločinac pred zatvorom i kad je paru koju bi od vas izmamio bacao u šešir prvom prosjaku, dok smo mi kod kuće krijepili duše pobožnim molitvama i svetim knjigama? Nisam li ja to slutio već onda kad je on pustolovine Julija Cezara,⁴ Aleksandra Velikog⁵ i ostalih mračnih pogana čitao radije nego povijest skrušenoga Tobije?⁶ Stotinu sam vam puta proricao, jer moja ljubav prema njemu nikada nije prelazila granice sinovske dužnosti - taj će nas mladić uvaliti u bijedu i sramotu! Oh, da se bar ne zove Moor! Da mu bar moje srce nije tako duboko odano! Zbog te bezbožne ljubavi, koju ne mogu ugušiti, odgovarat ću pred božjim sudom.

STARI MOOR O moje nade! Moji zlatni snovi!

FRANZ Znam ja to dobro. Upravo sam to i rekao. Plameni duh koji bukti u tom dječaku - govorili ste uvijek - duh koji ga čini tako osjetljivim za sve što je veliko i lijepo, ta iskrenost po kojoj mu se duša odražava u očima, ta blagost srca zbog koje tako toplo suosjeća u svačijoj boli, ta muževna hrabrost koja ga tjera na vrh stoljetna hrasta i goni preko jarka, ograda i nabujalih rijeka, to djetinje častoljublje, ta neslomljiva tvrdoglavost i sve te lijepe i sjajne vrline što klijaju u tom očevu ljubimcu, stvorit će jednom od njega pravog

⁴ Gaj Julije Cezar (100-44. pr. n. e.) - rimski vojskovođa i državnik.

⁵ Aleksandar Veliki (356-323. pr. n. e.) - makedonski kralj od 336. pr. n. e. Pobijedio Perzijance i sa svojom vojskom prodro do Indije. Utemeljitelj grada Aleksandrije u Egiptu.

⁶ *skrušeni Tobija* - osoba iz Staroga zavjeta, kojoj je u sklopu tzv. povijesnih knjiga posvećena posebna knjiga. Uzor pobožnosti i strpljivosti.

druga, izvrsna građanina, junaka, velikog, velikog čovjeka. A gledajte sada, oče! Plameni duh se razvio, proširio, prekrasnim je plodovima urodio. Pogledajte tu iskrenost kako se lijepo prometnula u drskost. Gledajte tu blagost kako se pretvorila u nježnost prema koketama, u osjetljivost prema Frininim⁷ čarima. Pogledajte kako mu je u plamenu njegova duha za svega šest godina tako potpuno sagorjelo ulje života da se živ pretvorio u sablast; a onda su još neki ljudi toliko bestidni da tvrde: *c'est l'amour qui a fait ça!*⁸ Ah, pogledajte samo kako ta odvažna, poduzetna glava kuje i izvodi planove pred kojima nisu ništa junački podvizi jednog Cartouchea ili Howarda!⁹ A što će tek biti kad se iz tih sjajnih klica razvije zreo plod - jer ne možemo još od tako nježne dobi očekivati savršenstvo. Možda ćete još, oče, doživjeti radost i ugledati ga na čelu vojske koja prebiva u svetoj tišini šuma i umornu putniku olakšava putovanje oduzimajući mu polovinu njegova tereta. Možda ćete još prije groba hodočastiti do spomenika što će ga on sebi podići između neba i zemlje. Možda ćete - o oče, oče, oče! pobrinute se za drugo ime, jer će inače na vas prstom pokazivati trgovčiči i uličnjaci koji su sliku vašeg gospodina sina vidjeli na trgu u Leipzigu.

STARI MOOR Zar i ti, Franz, zar i ti? O djeco moja! Kako me pogađate u srce!

FRANZ Kako vidite, ja znam biti i duhovit, ali moja je duhovitost ubod škorpiona. A taj suhoparni, svakidašnji čovjek, hladni, drveni Franz - kako li već glase svi ti nazivi kojima ste se dosjetili gledajući suprotnost između njega i mene dok vam je on sjedio u krilu ili vas čupkao za obraze - taj će Franz jednog dana umrijeti kod svoje kuće, istrunut će i bit će zaboravljen kad slava tog svestranog genija poleti od jednoga pola do drugog. Oh, sklopljenih vam ruku zahvaljuje, nebesa, taj hladni, suhoparni, drveni Franz što nije kao onaj!

STARI MOOR Oprosti mi, dijete moje. Ne ljuti se na oca koji se prevario u svojim zamislima. Bog, koji mi po Karlu šalje suze, osušit će mi ih tvojom rukom, moj Franz.

FRANZ Da, oče, osušit će vam ih. Vaš će Franz žrtvovati svoj život samo da produži vaš. Vaš je život svetište koje će uvijek pitati za savjet u svemu što radim, ogledalo u kojemu ću promatrati sve stvari oko sebe i spreman sam da pogazim najsvetiju dužnost ako bi bio u pitanju vaš dragocjeni život. Vjerujete li mi?

STARI MOOR Velike su dužnosti još pred tobom, sine. Neka te bog blagoslovi za ono što si mi bio i što ćeš mi biti!

FRANZ A sada mi recite, oče - kad onoga sina ne biste morali nazivati svojim - da li biste tada bili sretni?

STARI MOOR Šuti, o šuti! Kad mi ga je primalja donijela, digao sam ga prema nebu i uskliknuo: zar nisam sretan čovjek?

FRANZ To ste tada rekli. A jeste li bili u pravu? Sada i najjadnijem od svojih seljaka zavidite što mu nije otac; bit ćete nesretni tako dugo dok budete imali tog sina. Vaša će bol rasti zajedno s Karlom. Ta će bol potkopati vaš život.

⁷ *Frina* (IV st. pr. n. e.) - lijepa hetera u Ateni, koja je navodno poslužila kiparu Praksitelu za njegov poznati kip Afrodite.

⁸ To je ljubav učinila. (franc.)

⁹ Louis Dominique Cartouche - poznati francuski razbojnik, pogubljen 1721. Howard je bio engleski razbojnik, o kojem nam, međutim, danas nije ništa vjerodostojno poznato.

STARI MOOR O, zbog njega sam ostario kao da mi je osamdeset godina.

FRANZ A kako bi bilo - da se tog sina odreknete?

STARI MOOR (*ljutito*) Franz, Franz, što to govoriš?

FRANZ Zar nije vaša ljubav prema njemu uzrok sveg tog jada? Bez te ljubavi on za vas ne postoji. Bez te kažnjive, te kobne ljubavi on je za vas mrtav - nije vam se nikada ni rodio. Očevi i sinovi nismo po krvi i mesu već po srcu. Ako ga prestanete ljubiti, taj vam izrod neće više biti sinom, ma koliko bio put vaše puti. Bio vam je do sada zjenica oka; ako te sablažnjava zjenica tvoja, kaže Sveto pismo, iskopaj sebi oko. Bolje je u nebo jednook, nego u pakao sa oba oka. Bolje je u nebo bez djeteta, nego da i otac i sin dospiju u pakao. Tako govori Bog.

STARI MOOR Ti hoćeš da prokunem svog sina?

FRANZ Ne, ne. Svoga sina ne treba da prokunete. Što vi nazivate sinom? Onoga kome ste podarili život, dok se on na sve moguće načine trudi da vaš život skрати?

STARI MOOR O, to je istina. To je božji sud nada mnom. To mu je Gospod naložio.

FRANZ Gle, kako sinovski postupa prema vama vaš ljubimac. Guši vas vašom očinskom sućuti, ubija vas vašom ljubavlju, probo je i samo vaše očinsko srce da bi vas dotukao. Kad vas jednom više ne bude, bit će on gospodar vaših dobara, kralj svojih nagona. Brana je uklonjena, i bujica njegovih požuda može sada slobodno poteći. Zamislite sebe u njegovu položaju. Kako često mora da želi smrt i ocu i bratu koji tako neumoljivo stoje na putu njegovim eksesima! Zar je to ljubav za ljubav? Zar vam se za vašu očinsku blagost odužuje tako da razbludnoj draži jednog trenutka žrtvuje deset godina vašeg života? Da u jednom času razuzdanosti stavlja na kocku slavu svojih predaka koja se sedam stoljeća sačuvala neokaljena? Zar možete takva čovjeka nazvati svojim sinom? Odgovorite! Možete li ga nazvati svojim sinom?

STARI MOOR On je dijete bez osjećaja, ah, ali je ipak moje dijete, ipak je on moje dijete!

FRANZ Milo, ljupko djetesce kojemu je jedina želja da ostane bez oca. Oh, kad biste mogli to pojmiti! Kad bi vam mrena pala s očiju! Ali vaše opraštanje samo ga utvrđuje u njegovim porocima, vaše ih oklijevanje opravdava. Vi ćete, dakako, kletvu s njegove glave otkloniti. Na vas će, oče, na vas će pasti prokletstvo.

STARI MOOR Tako je, tako je pravo. Ja sam, ja sam svemu kriv.

FRANZ Koliko se tisuća ljudi, pošto su se do sita napili iz vrča razvrata, popravilo prošavši kroz patnju! A zar nije tjelesna bol, koja prati svaku neumjerenost, kažiprst božanske volje? Zar nju smije izopačiti čovjek svojom okrutnom nježnošću? Smije li otac zauvijek upropastiti zalog koji mu je povjeren? Promislite, oče, ako ga na neko vrijeme prepustite jadu, neće li se morati obratiti i popraviti? A ako i u velikoj školi jada ostane nitkov, tada jao ocu koji svojom popustljivošću poništava odluke višnje mudrosti! Dakle, oče?

STARI MOOR Pisat ću mu da dižem ruke od njega.

FRANZ Pravo ćete i mudro postupiti.

STARI MOOR Da mi više ne dolazi na oči.

FRANZ To će blagotvorno djelovati.

STARI MOOR (*nježno*) Dok se ne popravi.

FRANZ Dobro, dobro. Ali ako on dođe pod maskom licemjerstva te suzama iznudi vaše sažaljenje i ulaganjem izmoli vaše oprostjenje, a sutradan ode i u naručju svojih bludni-

ca ismije vašu slabost? Ne, oče! On će se vratiti od svoje volje kad ga njegova savjest razriješi krivnje.

STARI MOOR Onda ću mu to sad odmah napisati.

FRANZ Čekajte. Još nešto, oče. Bojim se da će vam vaše ogorčenje kazivati u pero suviše oštre riječi, koje bi mu slomile srce. A osim toga, ne mislite li da bi on mogao povjerovati da ste mu već oprostili ako ga smatrate dostojnim vlastoručna pisma? Zato će biti bolje da pisanje prepustite meni.

STARI MOOR Piši mu, sine. Ah, meni bi ipak srce prepuklo! Piši mu.

FRANZ (*brzo*) Sporazumjeli smo se, dakle?

STARI MOOR Piši mu da sam tisuću krvavih suza, tisuću besanih noći. Ali nemoj mog sina natjerati u očaj!

FRANZ Ne biste li legli, oče? Sve vas je to duboko potreslo.

STARI MOOR Piši mu da očinske grudi... Kažem ti, nemoj moga sina natjerati u očaj. (*Odlazi rastužen.*)

FRANZ (*gleda za njim smijući se*) Tješi se, stari. Nikada ga više nećeš priviti na te grudi. Put mu je do tebe zatvoren kao paklu put u raj. On je bio istrnut iz tvog naručja još prije no što si ti znao da bi to mogao htjeti. Bio bih bijedna šeprtlja kad mi ne bi pošlo za rukom iščupati sina iz očeva srca, pa da je i sponama od mjedi vezan za nj. Povukao sam oko tebe čaroban krug kletava koji on neće moći preskočiti. Sretno, Franz! Uklonjen je ljubimac, šuma se prorijedila. Moram ove papire posve uništiti, jer bi tkogod lako mogao prepoznati moj rukopis. (*Skuplja komadiće razderanog pisma.*) Žalost će starog uskoro otpremi u grob, a i njoj moram Karla istrnuti iz srca, pa otišlo s njim i pola njezina života.¹⁰ Imam i te kako pravo da se ljutim na prirodu, i tako mi časti, poslužiti ću se tim pravom. Zašto nisam ja prvi izmilio iz majčine utrobe? Zašto nisam jedini? Zašto mi je priroda natovarila ovo breme rugobe? Baš meni? Upravo kao da je pri mom rođenju izigrala svoje najlošije karte? Zašto je baš meni dala taj laplandski nos, ta crnačka usta, te hotentotske oči? Zaista mi se čini da je od svih ljudskih vrsta sakupila ono što je najodvratnije i mene iz toga umijesila. Krv i smrt! Tko ju je ovlastio da meni uskrati ono što drugome pruža?¹¹ Zar joj se itko mogao ulagivati prije no što je postojao? Zar ju je mogao uvrijediti prije no što je nastao? Zašto je postupila tako pristrano? Ne, ne, nepravedno je optužujem. Ona nam je dala na put snalažljivost, stavila nas je gole i bez ičega na obalu tog velikog oceana, svijeta - neka pliva tko umije plivati, a tko je suviše nespretna, neka potone. Ništa mi ona nije dala; što ću postati - moja je stvar. Svi imaju jednako pravo na ono najveće i na ono najmanje. Pravo se poništava pravom, nagon nagonom a sila silom. Pravo je na strani pobjednika, a granica naše snage naš je zakon. Dakako, postoje neki skupni ugovori koje su ljudi sklopili kako bi mogli upravljati krvotokom života. Časno ime! Zaista, to je vrijedan novac koji nosi lihvarske kamate onomu tko ga zna dobro uložiti. Savjest - o da, svakako, to je valjano strašilo koje tjera vrapce s trešanja. Ujedno je to i dobro napisana mjenica koju može u nuždi upotrijebiti i onaj tko je već bankrotirao. Sve

¹⁰ Ovdje Franz prvi put saopćava namjeru da se domogne i Amalije, za koju ćemo doznati da je svoju ljubav poklonila bratu Karlu.

¹¹ Ove rečenice Franzova monologa veoma podsjećaju na monolog Shakespeareova Glostera, kasnijeg Rikarda III. iz istoimene drame. Tako i budući kralj proklinje sudbinu koja ga je učinila ružnim.

su to ustanove doista vrijedne hvale, i one ti omogućuju da glupane držiš u poštovanju a puk pod papučom, kako bi mudrima bilo što udobnije. Nema šta, baš su to smiješne ustanove! Podsjećaju me na živicu kojom moji seljaci lukavo okružuju svoja polja da preko njih ne bi pretrčao zec. Sačuvaj bože, samo ne zec! A milostivi gospodin podbode svog vranca i u mekom trku projuri preko upropaštene žetve. Jadni zec! Bijedna je to uloga biti zec na ovom svijetu. Ali milostivom su gospodinu potrebni zečevi! Dakle, odvažno na posao. Tko se ničega ne plaši, jednako je moćan kao onaj koga se svi plaše. Sad su u modi kopče kojima se hlače mogu po volji sužavati ili proširivati. Mi ćemo sebi skrojiti savjest po najnovijoj fazoni kako bismo je mogli proširivati prema tome koliko se budemo gojili. Što možemo? Idite krojaču! Meni su nadugo i naširoko brbljali o takozvanoj ljubavi krvnog srodstva, toliko da bi se valjanom čeljadetu zavrtjelo u glavi. To ti je brat! Ovako se to tumači: on je izašao iz iste peći u kojoj si i ti ispečen, dakle - neka ti je svet. Pogledajte sada to zamršeno rasuđivanje, to smiješno zaključivanje: blizina tijela upućuje na harmoniju duša, ista domovina na iste osjećaje, jednaka hrana na jednake sklonosti. I dalje - to ti je otac! On ti je dao život, ti si njegovo meso i njegova krv - i zato neka ti je svet! Opet lukavo izveden zaključak? Ja bih zapitao zašto me stvorio? Nije valjda iz ljubavi prema meni, koji sam tek imao postati ja. Zar me poznavao prije nego što me stvorio? Da li je na mene mislio dok me stvarao? Da li baš mene želio kad me stvarao? Zar je znao što ću postati? To ne bih htio pretpostaviti, jer bih mu inače zamjerio što me ipak stvorio! Mogu li mu biti zahvalan što sam postao muškarac? Ne mogu, kao što ga ne bih mogao kriviti da me stvorio ženom. Mogu li priznavati ljubav koja se ne osniva na poštovanju prema mojoj ličnosti? Zar je moglo postojati poštovanje prema mojoj ličnosti, koja je tek imala nastati iz onoga čemu ona mora biti pretpostavkom? Gdje je tu onda svetinja? Zar možda u samom činu po kojem sam nastao? Kao da on nije isto što i postupak kojim životinje zadovoljavaju svoje životinjske nagone! Ili se možda ta svetinja krije u posljedici tog čina, koja je samo željezna nužnost i kojoj bi ljudi često željeli izmaći kad to ne bi moralo ići nauštrb mesa i krvi? Ili moram imati za njega dobru riječ zato što me ljubi? To je samo njegova taština, glavni grijeh svih umjetnika, koji se sami sebi dive u svom djelu, ma kako ružno ono bilo. Dakle vidite, u tome je cijela čarolija koju zastirete svetom maglom da biste iskoristili našu plašljivost. Zar da i ja dopustim da me time vode na povocu kao malo dijete? Odvažno dakle na posao! Sve ću iskorijeniti oko sebe, sve što me sprečava da budem gospodar. Moram biti gospodar da bih mogao silom zadobiti ono za što mi nedostaje privlačnosti. (*Odlazi.*)

Drugi prizor

*Krčma na granici Saske. KARL von MOOR zadubljen u knjigu.
SPIEGELBERG za stolom pije.*

KARL von MOOR (*odloži knjigu*) Gadi mi se ovo stoljeće piskarala kad u svom Plutarhu¹² čitam o velikim ljudima.

SPIEGELBERG (*pruža mu čašu i sâm pije*) Čitaj Josipa Flavija.¹³

MOOR Žarka Prometejeva¹⁴ iskra se ugasila, pa sada ljudi uzimaju umjetni kazališni plamen, umjetnu vatru koja ne može zapaliti ni lule duhana. Gmižu kao štakori po Heraklovoj toljazi¹⁵ i proučavaju, dok im mozak ne prsne, što je on to nosio u svojim mošnjama. Neki francuski opat naučava da je Aleksandar bio kukavica, a sušičavi profesor, koji kod svake riječi stavlja pod nos bočicu salmijaka, drži kolegij o snazi. Stvorenja koja padaju u nesvijest kad izvedu kakvu nepodopštinu kritiziraju Hanibalovu¹⁶ taktiku. Balavi dječaci pecaju fraze o bitki kod Kane¹⁷ i čeprkaju po Scipionovim¹⁸ pobjedama, jer u školi moraju pisati referate o njima.

SPIEGELBERG To je prava tužaljka u aleksandrincima.¹⁹

MOOR Krasna je to nagrada za vaš znoj proliven na bojnim poljima što sada živite po gimnazijama i što vašu besmrtnost daci tegle sa svojim školskim knjigama! Dragocjena naknada za vašu potraćenu krv što sada u vas kakav nürnbergski trgovčić zamata medenjake ili što vas, u najboljem slučaju, kakav francuski pisac tragedija stavlja na koturne²⁰ i kao lutke vuče na žici! Ha-ha-ha!

SPIEGELBERG (*pije*) Molim te, čitaj Josipa Flavija.

¹² Plutarh (46-120) - grčki povjesničar, čuven po svojim usporednim portretima velikih ljudi antike. Poznato je da je Schiller mnogo čitao Plutarha.

¹³ Josip Flavije (37 - 100) - židovski povjesničar.

¹⁴ Promelej - mitski grčki heroj koji je bogovima oteo vatru s neba i donio je čovječanstvu. Zeus ga je stoga dao prikovati na goru Kavkaz, gdje mu je jastreb ključao jetru. Motiv i osoba poznate Eshilove tragedije.

¹⁵ Herkulova toljaga - jedan od atributa snage grčkoga mitsko ga heroja Herakla (Herkula). Obično se prikazuje s toljagom u ruci i s kožom nemejskoga lava preko ramena.

¹⁶ Hanibal (246-183 pr. n. e.) - vođa Kartažana u II. Punskom ratu protiv Rima.

¹⁷ U bici kod Kane 216. pr. n. e. Hanibal je pobijedio Rimljane upravo izvanrednom taktičkom domišljatošću.

¹⁸ Scipion Stariji - rimski vojskovođa, pobijedio je Hanibala u bici kod Zame god. 202. pr. n. e.

¹⁹ Schillerova aluzija na francusku klasicističku dramu, koja je kao tematsko-motivske izvore, između ostaloga, crpla grčku i rimsku povijest, a kao isključivo stilsko izražajno sredstvo upotrebljavala stih od dvanaest slogova, nazvan u Francuskoj aleksandrincem, jer su njime pisani srednjovjekovni spejevovi o Aleksandru Velikom.

²⁰ Koturne su u starogrčkom kazalištu bile specijalne cipele koje je obuvao glumac u tragediji kako bi u golemu prostoru antičkoga kazališta, na otvorenu, izgledao viši i impozantniji. Kasnije je pojam »staviti na koturne« ili »govoriti s koturna« postao sinonim za patetično izražavanje ne samo u kazalištu.

MOOR Fuj, fuj. To mlitavo stoljeće uškopljenika koje nije ni za što drugo no da preživava djela prošlosti, da drevne junake izopačuje svojim komentarima ili da ih oskvrnjuje svojim tragedijama.²¹ Iscrpla se snaga njegovih slabina, pa sada mora pivski kvasac pomagati ljudima da produže vrstu.

SPIEGELBERG Čaj, brate, čaj!

MOOR Sputali su zdravu prirodu otrcanim konvencijama, nemaju hrabrosti da ispiju jednu čašu jer bi uz nju morali nazdraviti, ulizuju se čistaču cipela da bi ih on preporučio Njegovoj Milosti i zlostavljaju jadnika kojega se ne boje. Obožavaju se radi jednog ručka, a otrovali bi jedan drugoga zbog postelje koja im je preoteta na dražbi. Proklinju saduceja²² koji ne odlazi dosta revno u crkvu, a prebrojavaju na oltaru svoje lihvarske kamate. Padaju na koljena kako bi što bolje istakli svoje povlake i ne skidaju pogleda sa svećenika da vide kako mu je počesljana vlasulja. Gube svijest kad vide krv zaklane guske, a plješću od radosti kad njihov suparnik odlazi s burze upropašten. Koliko sam ih usrdno molio: »Samo još jedan dan« - uzalud! »U zatvor s tim psetom!« Molbe! Preklinjanja! Suze! (*Udari nogom o zemlju.*) Grom i pakao!

SPIEGELBERG I to zbog nekoliko tisuća pišljivih dukata!

MOOR Ne, neću da mislim na to. Da stisnem svoje tijelo steznikom a volju da pritegnem zakonima! Zakon je pretvorio u pužev korak ono što je moglo postati orlovim letom. Zakon još nikada nije stvorio velikog čovjeka, ali sloboda rađa divove i ekstremnosti. Ovi današnji se gnijezde u trbuhu tiranina, povinjavaju se hirovima njegova želuca i dopuštaju da ih pritišću njegovi vjetrovi. Oh, kad bi Hermannov duh još tinjao pod pepelom! Stavi me na čelo vojske momaka ravnih meni, i od Njemačke će postati republika prema kojoj su Rim i Sparta bili tek ženski samostani. (*Baci mač na stol i ustane.*)

SPIEGELBERG Bravo! Bravissimo! Načeo si baš pravu temu. Reći ću ti, Moor, u uho nešto čime se već dulje bavim, a ti si pravi čovjek za to - loči, brate, loči - kako bi bilo da postanemo Izraelićani pa da opet postavimo na dnevni red pitanje kraljevstva?

MOOR (*smije se iz sveg glasa*) Ah! Sad mi je jasno - sad mi je jasno! Hoćeš da uvedeš u modu obrezivanje zato što ga je na tebi brijač već izvršio?²³

SPIEGELBERG Do bijesa, lijena vucibatino! Ja sam, dakako, nekim čudom već otprije obrezan. Ali reci, nije li to lukav i smion plan? Uputit ćemo manifest na sve četiri strane svijeta i pozvat ćemo u Palestinu sve one koji ne jedu svinjsko meso. Tada ću ja valjanim ispravama dokazati da je tetrah Herod²⁴ bio moj predak, i tako dalje. To će biti slavlje,

²¹ Ponovni Schillerov odbojni stav prema francuskoj klasicističkoj tragediji povijesne podloge, koja je sve do Lessingova doba imala i u njemačkoj dramskoj književnosti vatrenih zagovornika. Nakon Lessinga najžešće se na taj oblik francuskoga teatra bio oborio mladi Goethe u svom poznatom članku posvećenom Shakespeareu, god. 1771.

²² Saducej - pripadnik židovske religiozne stranke kojoj su se suprotstavljali ortodoksniji farizeji.

²³ Brijači su u ono vrijeme uz svoju profesiju obavljali i neke poslove koje bismo danas zasigurno svrstavali u posve medicinsku struku, tako primjerice razne zubarske poslove, puštanje krvi, pa i obrezivanje dječaka kod muslimana i Židova.

²⁴ Herod - ime dvojice povijesnih osoba. Herod Veliki (47. pr. n. e. 4. n. e.), kralj Judeje koji je dao poubijati betlehemsku djecu ne bi li među njima došao do glave i Isusa Krista. Njegov sin Herod Antipa (4-39) bio je rimski upravitelj Galileje za vrijeme Kristovo. Schiller očito misli na ovog potonjeg.

čovječe, kad oni opet budu u sigurnosti i kad budu ponovno smjeli izgraditi Jeruzalem. A onda, napolje s Turcima iz Azije dok je željezo još vruće, i posijecimo cedrove s Libanona, i sagradimo brodove, i neka cijeli narod trguje starim gajtanima i kopčama. U međuvremenu -

MOOR (*uhvati ga za ruku, smiješeci se*) Prijatelju, dosta je bilo ludorija.

SPIEGELBERG (*začuđeno*) No, nećeš valjda izigravati izgubljenog sina? Momak kakav si ti, koji je više šarao mačem po obrazima²⁵ nego što trojica pisara u jednoj prijestupnoj godini naškrabaju u knjigu dnevnih zapovijedi? Zar je potrebno da ti pričam o onoj čuvenoj psećoj lešini? Hej, moram ti samo tvoju vlastitu sliku iznijeti pred oči pa će ti se već raspaliti krv, ako te više ništa drugo ne oduševljava. Sjećaš li se još kako su gospoda iz kolegija²⁶ naredila da se tvojoj dogi nastrijeli noga, a ti si zauzvrat propisao post cijelom gradu. Ljudi su prkosili tvojem ukazu. A ti, ne budi lijen, pokupuješ sve meso u cijelom L.-u, tako da u roku od osam sati u čitavoj okolini nema više ni koščice za glodanje, a ribama raste cijena. Magistrat i građanstvo snuju osvetu. A mi studenti, nas oko tisuću i sedam stotina, istupimo pod tvojim vodstvom, za nama mesari, i krojači, i trgovčiči, i gostioničari, i briači i svi cehovi. Svi se zaklinju da će jurišati na grad ako studentima i vlas padne s glave. A svršilo se kao pucnjava kod Hornberga²⁷ - oni su se morali povući duga nosa. A ti si sazvaio doktore, čitav konzilij, i ponudio si tri dukata onom tko ti propiše lijek za psa. Mi smo očekivali da će to biti gospodi ispod časti i da će reći ne, i dogovorili smo se već da ih silom natjeramo. No to nije bilo potrebno; gospoda su se počupala za ona tri dukata i u licitiranju snizila cijenu na tri groša; za jedan sat imao si dvanaest recepata, tako da je životinja nedugo zatim krepala.

MOOR Gadovi!

SPIEGELBERG Priredili smo sjajan pogreb i obilne karmine za psa. Izašli smo noću, nas oko tisuću, s fenjerom u jednoj a s mačem u drugoj ruci, i tako prošli kroz grad, uz zvonjavu i zveket, dok nismo psa pokopali. Zatim smo žderali do rujne zore, a onda si se ti gospodi zahvalio na sućuti i dao da se meso proda u pola cijene. *Mort de ma vie!*²⁸ Tada smo ulijevali poštovanje, kao posada u pokorenoj tvrđavi.

MOOR Nije te stid hvalisati se time? Ni toliko obraza nemaš da bi se postidio tih nevaljalština?

SPIEGELBERG Hajde, molim te! Ti nisi više Moor. Sjećaš li se kako si bezbroj puta s bocom u ruci ismijavao svog starog škrcu²⁹ i govorio: neka on samo zgrće i škrtari, ti ćeš se u to ime nalokati do grla. Sjećaš li se, ha, sjećaš li se? O ti nepopravljivi, bijedni hvalisavče! Tada si govorio muževno, kao plemić, a sada -

²⁵ Karl Moor je kao student jamačno imao mnoge dvoboje, u kojima je, prema pravilima u studentskim dvobojima, mačevima ili sabljama udarao protivnika oštricom po obrazu. Taj specifični njemački način studentskih dvoboja ostavljao je jasno vidljive posljedice na licima sudionika - duboke doživotne brazgotine.

²⁶ *gospoda iz kolegija* - gradski vijećnici.

²⁷ *pucnjava kod Hornberga* - u jednoj bici kod toga grada povukle su se vojske ne opalivši niti metka.

²⁸ Neka na mjestu umrem. (franc.)

²⁹ Ovdje je stari Moor, Karlov otac, opisan kao škrtica.

MOOR Proklet bio što me na to podsjećaš! Proklet da sam ja što sam to govorio! No to je bilo samo u vinskoj omami, i moje srce nije čulo čime se jezik razmeće.

SPIEGELBERG (*odmahuje glavom*) Ne, ne, ne, to ne može biti. Nije moguće, brate, da ti to ozbiljno misliš. Reci, brate dragi, nisi li ti možda potišten zato što si u nevolji? Hajde, ispričaj ću ti zgodicu iz svog dječaćkoga doba. Kraj moje kuće nalazio se jarak, svojih osam stopa širok, a mi dječaci pokušavali smo ga preskočiti za okladu. No uzalud. Bum, začas si unutra, oko tebe svi vrište i smiju se i obasipaju te sa svih strana grudama snijega. Nedaleko od moje kuće imao je neki lovac psa na lancu, oštru beštiju koja je kao strijela znala ščepati djevojčice za suknju kad bi joj se zabunom suviše približile. Meni je bila rajska slast dražiti tog psa gdje bih god stigao, i crkavao sam od smijeha kad bi mrcina otrovno piljila u me, a tako bi rado bila skočila na mene da je samo mogla! No što se dogodilo jednog dana? Opet sam postupio kao obično i pogodio sam ga kamenom u rebra tako jako da je od bijesa prekinuo lanac i jurnuo prema meni, a ja se dao u bijeg glavom bez obzira. Stotinu mu muka! Preda mnom je onaj prokleti jarak. Što da radim? Pas je sav izvan sebe od bijesa i već mi je za petama, dakle, kratka odluka, uzimam zalet i eto me prijeko! Tome skoku mogu zahvaliti život i zdravlje, jer bi me životinja bila rastrzala na komadiće.

MOOR Čemu ta pripovijest?

SPIEGELBERG Da vidiš kako snage u nevolji rastu. Zato se ja ne dam zastrašiti ni kad dođe do najgušćega. Odvažnost raste u opasnosti, a snaga se pod pritiskom povećava. Sudbina je zacijelo željela od mene stvoriti velika čovjeka kad mi stavlja na put toliko prepreka.

MOOR (*ljutito*) Ne znam samo gdje je još trebalo da budemo smioniji nego što smo bili.

SPIEGELBERG Tako dakle? I ti ćeš dopustiti da tvoj talent zahiri, da tvoje blago ostane zakopano? Misliš da su tvoje sitne nevaljaštine u Leipzigu ono najviše što može izmisliti ljudski duh? Pođi ti sa mnom u svijet. Pariz i London! Ondje čovjek zaradi zaušnicu ako nekoga nazove poštenjakom. Ondje je pravi užitek izvoditi velike lupeštine. Zinut ćeš od čuda. Oči ćeš izbečiti. Čekaj! I kako se rukopisi krivotvore, i kako se vara u igri, i kako se brave provaljuju i iz kovčega utroba izvlači - sve će te to Spiegelberg naučiti. Trebalo bi na prva vješala objesiti izroda koji želi umrijeti od gladi dok ima sve prste na ruci.

MOOR (*nesabrano*) Što? Ti zacijelo znaš i više toga?

SPIEGELBERG Čini mi se da nemaš povjerenja u mene. Čekaj samo da se zagrijem! Bit ćeš zadivljen. Zavrtjet će se tvoj bijedni mozak kad moj bremeniti duh počne rađati. (*Ustane, sa žarom*) Oči mi se otvaraju! Velike misli sviću mi u duši. Divovski planovi roje se u mojoj stvaralačkoj glavi. Prokleta mlitavost (*lupi se po čelu*) koja je do sada sputavala moje snage, priječila i ograničavala moje izgleda na uspjeh! Budim se, osjećam tko sam i što moram postati!

MOOR Luđak si. To se vino razmeće i bunca u tvom mozgu.

SPIEGELBERG (*žešće*) Spiegelberg, govorit će ljudi, pa ti si čarobnjak, Spiegelberg! Šteta što nisi postao general, Spiegelberg, reći će kralj, ti bi stjerao Austrijance u mišju rupu.³⁰ Da, čujem kako se liječnici jadaju: neoprostivo je što taj čovjek nije studirao medicinu, on bi pronašao nov lijek protiv guše. A ministri financija uzdisat će u svojim kabinetima:

³⁰ Ova Spiegelbergova aluzija izrečena je prije poznatoga sedmogodišnjeg rata između Prusije i Austrije.

kakva šteta što se nije opredijelio za financijsku znanost, on bi iz kamena iščarao zlatnike! Za Spiegelberga će znati Istok i Zapad, a vi, kukavice i žabe krastače, sakrijte se u glib kad Spiegelberg, široko razmahnuvši krilima, poleti u hram besmrtnosti!

MOOR Sretan ti put! Penji se ti po stupovima sramote do vrhunca slave. Mene plemeniti užitak mami u očinske sjenovite gajeve, u zagrljaj moje Amalije. Već sam prošle sedmice pisao ocu i zamolio ga da mi oprost; nisam mu prešutio ni najsitniju pojedinost, a tamo gdje postoji iskrenost, postoji i suosjećanje i pomoć. Kažimo jedan drugome zbogom, Moritz. Nikada se više nećemo vidjeti. Pošta je stigla. Oproštenje moga oca već je unutar zidina ovoga grada.

Ulaze SCHWEIZER, GRIMM, ROLLER, SCHUFTERLE i RAZMANN.

ROLLER Znate li da su nas otkrili?

GRIMM Nismo ni časa sigurni da nas neće uhvatiti.

MOOR Ja se ničemu ne čudim. Neka bude što bude. Jeste li vidjeli Schwarza? Nije li vam govorio o kakvu pismu za mene?

ROLLER On te već dugo traži, vjerojatno baš zbog toga.

MOOR Gdje je on? Gdje, gdje? (*Hoće žurno izaći.*)

ROLLER Ostani! Rekli smo mu da dođe ovamo. Ti dršćeš?

MOOR Ne dršćem. Zašto bih drhtao? Drugovi, to pismo - Radujte se sa mnom. Ja sam najsretniji čovjek pod suncem - zašto bih drhtao?

SCHWARZ *ulazi.*

MOOR (*poleti mu u susret*) Brate! Brate! Pismo! Pismo!

SCHWARZ (*daje mu pismo, koje Moor žurno otvara*) Što ti je? Blijed si kao stijena.

MOOR Rukopis mog brata!

SCHWARZ Što to Spiegelberg radi?

GRIMM Poludio je momak. Trza se kao da ima bolest svetog Vida.

SCHUFTERLE Vrti mu se mozak. Ja mislim da stvara stihove.

RAZMANN Spiegelberg, hej, Spiegelberg! Ta životinja ne čuje!

GRIMM (*drma ga*) Čovječe, sanjaš li, što li?

SPIEGELBERG (*koji je čitavo vrijeme u kutu sobe mimikom i gestama odavao čovjeka koji kuje planove, skoči divlje*) *La bourse ou la vie!*³¹ (*Zgrabi Schweizera za gušu, a ovaj ga mirno odgurne do zida. Moor ispusti pismo na zemlju i pojuri napolje. Svi skoče.*)

ROLLER (*za njim*) Moor, kamo ćeš, Moor? Što to radiš?

GRIMM Što mu je, što mu je? Blijed je kao smrt.

SCHWEIZER Mora da je primio lijepe vijesti. Da vidimo.

ROLLER (*diže pismo sa zemlje i čita*) »Nesretni brate.« Početak je veseo. »Moram ti samo ukratko javiti da su se tvoje nade izjalovile. Otac ti poručuje da prosljediš putem kojim te vode tvoja sramna djela. Osim toga poručuje ti da napustiš svaku nadu da ćeš ikada

³¹ Novčarku ili život; novac ili život. (franc.)

izmoliti milost pred njegovim nogama, ako ne želiš u podrumima njegovih kula živjeti o kruhu i vodi tako dugo dok ti kosa ne izraste poput orlova perja a nokti ne postanu kao ptičji čaporci. To su njegove vlastite riječi. On mi nalaže da završim pismo. Zbogom za-
uvijek! Žalim te. Franz von Moor.«

SCHWEIZER Drag bratac, zaista. Franz se zove taj nitkov?

SPIEGELBERG (*tiho se došulja*) Govorite o kruhu i vodi? Krasan život! Ja sam se za vas drugačije pobrinuo. Nisam li vam rekao da ću na kraju ja morati misliti za sve vas?

SCHWEIZER Što govori taj glupan? Magarac će misliti umjesto nas?

SPIEGELBERG Svi ste vi zečevi, bogalji, hromi psi, ako nemate srčanosti da učinite nešto veliko.

ROLLER U tom imaš pravo, no hoće li nas izvući iz tog prokletog položaja ono na što ćeš se ti odvažiti? Hoće li?

SPIEGELBERG (*s oholim smijehom*) Jadna beno! Izvući iz tog položaja! Ha-ha-ha! Izvući iz tog položaja? Zar tvoj sićušni mozak ne zna smisliti nešto veće? Zar će tvoji zahtjevi time biti zadovoljeni? Spiegelberg bi bio hulja kad bi htio započeti samo time. Uz mene ćete postati junaci, kažem vam, baruni, knezovi, bogovi!

RAZMANN To je zaista mnogo najedanput. No to će zacijelo biti kakav vratoloman posao, u najmanju će ruku stajati glave.

SPIEGELBERG Trebat će vam samo hrabrosti, a što se pameti tiče, to posve prepustite meni. Hrabrosti, kažem ti, Schweizer! Hrabrosti, Roller, Grimm, Razmann, Schufterle! Hrabrosti!

SCHWEIZER Hrabrosti? Ako se samo o tom radi, hrabrosti imam toliko da bih bos prešao kroz sam pakao.

SCHUFTERLE Hrabrosti imam dosta da se pod samim vješalima sa živim đavlom počupam za kakva bijedna grešnika.

SPIEGELBERG Takve vas volim. Ako imate hrabrosti, neka istupi bilo koji od vas i neka kaže da još ima nešto izgubiti umjesto da sve dobije.

SCHWARZ Imao bih zaista što izgubiti kad bih htio da izgubim ono što još treba da dobijem.

RAZMANN Da, do đavola! Ja bih imao što dobiti kad bih htio da dobijem ono što ne mogu izgubiti.

SCHUFTERLE Kad bih morao izgubiti ono što imam na sebi, i to na veresiju, ne bih sutra ni u kojem slučaju imao više što da izgubim.

SPIEGELBERG No vidite! (*Stane u sredinu i govori kao da ih zaklinje*) Ako u vašim žilama teče još i kap krvi njemačkih junaka - dođite! Utaborit ćemo se u češkim šumama, tamo ćemo sakupiti bandu razbojnika i što buljite u mene? Zar vam se već izvjetriilo ono malo hrabrosti?

ROLLER Ti, dakako, nisi prvi lupež koji je zatvarao oči pred vješalima, pa ipak kakav nam je još izbor preostao?

SPIEGELBERG Izbor? Što? Nema za vas izbora! Zar hoćete da vas strpaju u dužnički zator i da ondje kunjate do sudnjeg dana? Zar hoćete da se pretrgnete pod motikom i lopatom za zalogaj suhog kruha? Zar hoćete kao ulični pjevači pod prozorima prosjačiti mršavu milostinju? Ili hoćete stupiti pod vojničku zastavu, a i tu je još pitanje da li će vjerovati vašem izgledu - i ondje, pod komandom kakva zagrižljiva kaplara, unaprijed od-

služiti čistilište? Ili hoćete da uz udaranje u bubanj budete protjerani kroz šibe? Ili da u raj u galiota vućete za sobom cijelo Vulkanovo³² skladište željeza? Vidite, to je vaš izbor, tu je nabrojeno sve što možete birati.

ROLLER Spiegelberg je donekle u pravu. I ja sam promislio o svemu što mi preostaje, ali uvijek sve svršava na jednom. Kako bi bilo, mislio sam, da sjednemo i da načrčkamo kakvu knjižicu, ili almanah ili što slično, pa da za novac sami napišemo recenziju, kako je to sada u modi?

SCHUFTERLE Da, do đavola! To je slično mojim planovima. Ja sam razmišljao: kako bi bilo da postaneš pijetist³³ i da nedjeljno daješ pouku iz vjerskog odgoja?

GRIMM Izvršno! A ako to ne bi išlo, da postaneš ateist! Mogli bismo dati po zubima četvorici evanđelista,³⁴ a zatim dopustiti da našu knjigu spale na lomači, i tada bi se ljudi otimali za nju.

RAZMANN Ili da pođemo u bojni pohod protiv francuske bolesti?³⁵ Poznajem liječnika koji je sebi sagradio kuću od čiste žive,³⁶ kako kaže epigram nad ulaznim vratima.

SCHWEIZER (*ustaje i pruža Spiegelbergu ruku*) Moritz, ti si velik čovjek! Ili je i slijepa kokoš našla zrno.

SCHWARZ Krasni planovi! Časni zanati! Kako se veliki duhovi dobro slažu! Sad bi još samo trebalo da postanemo žene i svodilje ili čak da iznesemo svoje djevičanstvo na prodaju.

SPIEGELBERG Gluposti, gluposti! A što vas priječi da budete sve u jednoj osobi? Moj će vas plan uzdići do najveće visine. A tu je još i slava i besmrtnost. Vidite, kukavci! I na to treba misliti, na slavu poslije smrti, na divan osjećaj da nećeš biti zaboravljen!

ROLLER I još k tome na popisu poštenih ljudi! Ti si majstorski govornik, Spiegelberg, kad treba od poštena čovjeka stvoriti lupeža. Ali recite mi gdje je Moor?

SPIEGELBERG Poštena čovjeka, kažeš? Misliš da ćeš poslije toga biti manje pošten nego sada? Što ti nazivaš poštenjem? Bogatim škrcima skinuti s vrata trećinu briga koje im samo kvare slatki san, mrtav novac staviti u promet, uspostaviti ravnotežu dobara, jednom riječi, vratiti zlatni vijek, osloboditi dragog Boga ponekog napasnog gosta i prištedjeti mu rat, kugu, dragocjeno vrijeme i doktore - vidiš, to ja nazivam poštenjem, to ja smatram biti vrijednim oruđem u rukama providnosti. I uz svaku pečenu što je jedeš uživati u pomisli: to sam stekao svojim lukavštinama, svojom lavovskom srčanošću, svojim noćnim stražarenjem. Držati u strahu i staro i mlado -

ROLLER I napokon još za života poletjeti prema nebu i usprkos oluji i vjetru, usprkos proždrljivom želucu pradrevnog vremena, lebdjeti pod suncem, mjesecom i svim zvijezdama stajačicama, ondje gdje nerazumne ptice nebeske, privučene plemenitom požu-

³² Vulkan - starorimski bog vatre. Po zanimanju je bio kovač. U grčkoj mu mitologiji odgovara atributima Hefest. Ovdje u značenju: biti prikovan na galiji.

³³ Pijetisti - pripadnici religiozne struje osnovane krajem XVII. st. u Frankfurtu, koja se suprotstavljala formalizmu Luterovih pogleda. Zastupali su religiozno čuvstvo i pobožnost.

³⁴ Četvorica evanđelista su Matej, Marko, Luka i Ivan.

³⁵ francuska bolest - lues (sifilis).

³⁶ U ono vrijeme živa je bila jedini lijek protiv luesa.

dom, održavaju svoj nebeski koncert a repati anđeli drže svoj presveti sinedrij.³⁷ Zar ne? I dok vladare i mogućnike budu proždimali moljci i crvi, imati čast da primaš posjete Jupiterove³⁸ kraljevske ptice.³⁹ Moritz, Moritz, Moritz, čuvaj se! Čuvaj se tronoge životinje!⁴⁰

SPIEGELBERG I ti se toga plašiš, kukavice! Zar nije već više svestranih genija koji bi bili reformirali svijet strunulo na stratištu, a ipak se o njima govori stoljećima i tisućljećima, dok bi kojeg kralja ili kneza povijest preskočila kad se njegov historičar ne bi bojao praznine u redosljedu vladara, i kad mu knjiga ne bi time dobivala nekoliko stranica oktava⁴¹ koje mu njegov nakladnik plaća u gotovu. A kad te kakav putnik namjernik vidi kako se klatiš tamo-amo na vjetru, promrmljat će u sebi u bradu: »Taj je zacijelo imao soli u glavi« - i uzdahnut će nad lošim vremenima.

SCHWEIZER (*udara ga po ramenu*) Izvrsno, Spiegelberg, izvrsno! Što stojite, do vraga, što oklijevate?

SCHWARZ Možemo to nazvati i prostitucijom, pa što onda? Zar ne možemo uvijek u tom slučaju imati uza se prašak koji će nas tiho prevesti preko Aheronta,⁴² gdje ni vrag više neće pitati za to? Da, brate Moritz, tvoj je prijedlog dobar. Tako glasi i moj katekizam.

SCHUFTERLE Strijela ga ubila, i moj! Spiegelberg, pridobio si me.

RAZMANN Ti si kao drugi Orfej⁴³ uljuljao u san moju savjest, tu zvijer što urliče. Uzmi me čitava!

GRIMM *Si omnes consentiunt ego non dissentio.*⁴⁴ Dakako, bez zareza. U mojoj se glavi obavlja dražba: pijetisti, šarlatani, recenzenti i lupeži. Tko najviše nudi, imat će me. Evo ti ruke, Moritz!

ROLLER I ti, Schweizer? (*Pružna Spiegelbergu desnicu.*) Dakle, i ja predajem dušu đavolu.

SPIEGELBERG A svoje ime zvijezdama. Zar je važno kamo putuje duša? Kad mnoštvo unaprijed poslanih glasnika najavi naš dolazak u pakao, sotone će se praznički dotjerati, tisućljetnu će čađ isprašiti s trepavica, a iz gorućih otvora sumpornih peći izvirit će milijarde rogatih glava da vide naš ulazak. (*Skoči*) Naprijed, prijatelji! Što se na svijetu može mjeriti s tim zanosom i oduševljenjem! Dođite, prijatelji!

ROLLER Polako, samo polako! Kamo ćete? Svaka životinja mora imati glavu, djeco!

SPIEGELBERG (*ljutito*) Što propovijeda to oklijevalo? Zar nije postojala glava dok se nije micao još nijedan ud? Za mnom, prijatelji!

³⁷ savjetodavno vijeće.

³⁸ Jupiter - najviše rimsko božanstvo. Odgovara grčkom Zeusu.

³⁹ Jupiterova kraljevska ptica - orao.

⁴⁰ tronoga životinja - vješala.

⁴¹ oktav - mali format u tiskarstvu. Kao oznaka upotrebljava se gotovo isključivo za knjige.

⁴² Aheront - u grčkoj mitologiji rijeka koja u podzemlju dijeli svijet živih od svijeta mrtvih.

⁴³ Orfej - mitski grčki pjevač čiju su pjesmu slijedile životinje očarane njegovim pjevom. Od bogova je ishodio mogućnost da, zbog goleme ljubavi i tuge za njom, iz podzemlja izvede ženu Euridiku.

⁴⁴ Ako se svi slažu, ja se ne protivim (lat.) Ako se u ovoj dvosmislenoj rečenici zarez stavi iza *non*, njen se smisao mijenja u: Ako se svi slažu a ja ne, ja se protivim.

ROLLER Polagano, kažem vam. I sloboda mora imati gospodara. Bez poglavara propali su Rim i Sparta.

SPIEGELBERG (*lukavo*) Da, stanite - Roller je u pravu. To mora biti bistra glava. Razumijete li? Jako lukava glava. Da, kad pomislim što ste bili prije jednog sata i što ste sada - i sve to zahvaljujući jednoj sretnoj ideji - da, svakako, svakako - morate imati vođu - a onaj tko će razviti tu ideju, recite, ne mora li to biti bistra, veoma razborita glava?

ROLLER Kad bi bilo nade, kad bismo se bar u snu mogli nadati - ali bojim se da on neće pristati.

SPIEGELBERG Zašto ne? Reci samo otvoreno, prijatelju. Iako je teško upravljati brodom u borbi protiv vjetrova, iako je žezlo težak teret, reci bez straha, Roller - možda će ipak pristati.

ROLLER A ako ne pristane, sve je propalo. Bez Moora mi smo tijelo bez duše.

SPIEGELBERG (*ljutito za se*) Budala!

MOOR (*ulazi silno uzbuđen, juri po sobi tamo-amo i govori sam sa sobom*) Ljudi, ljudi! Lažan, licemjerman krokodilski soj! Oči su im vodene a srca od mjedi. Poljupci na usnama! Mačevi u grudima! Lavovi i leopardi hrane svoju mladunčad, gavranovi ih pitaju lešinama, a on, on! Naučio sam trpjeti zlobu, mogu se čak smješkat i kad mi pakosni neprijatelj nadržavlja mojom vlastitom krvlju, ali kad se ljubav krvnog srodstva pretvori u izdajicu, kad očinska ljubav postane Megerom,⁴⁵ o, tada neka usplamti muževna krotkost, neka blago janje podivlja kao tigar, a svaka žila neka nabrekne u ubilačkom gnjevu!

ROLLER Slušaj, Moor. Šta ti misliš? Razbojnički je život još uvijek bolji nego život o kruhu i vodi na dnu tamnice.

MOOR Zašto taj duh nije ušao u tigra koji bijesno zariva zube u ljudsko meso? Zar je to očinska odanost? Zar je to ljubav za ljubav? Želio bih da sam medvjed pa da nahuškam sve medvjede Sjevera na taj rod ubojica. Kaješ se, a ne nalaziš milosti! Oh, otrovao bih ocean da se napiju smrti iz svih izvora. Pristupaš s povjerenjem, s neslomljivim pouzdanjem, a samilosti nema!

ROLLER Slušaj, Moor, što ti govorim.

MOOR To je nevjerojatno, to je san, to je varka - takva dirljiva molba, takav živ opis bijede i pokajanja do suza - i divljoj bi se zvijeri srce otkravelo od sućuti. Kamenje bi prolijevalo suze, a ipak smatrali bi zlobnim pamfletom protiv ljudskog roda da to objavim, a ipak, ipak - oh, da mogu zatrubiti na pobunu cijele prirode, povesti u borbu protiv tog hijenskog okota i zrak i zemlju i vodu!

GRIMM Slušaj, ta slušaj! Od bijesa ne čuješ ništa.

MOOR Odlazite, odlazite od mene! Nisi li i ti čovjek? Nije li te žena rodila? Ukloni mi se ispred očiju ti što imaš ljudsko lice! Ja sam ga tako neiskazano ljubio. Nikada nije sin tako ljubio. Ja bih za njega dao tisuću života (*Bijesno topne nogom.*) Ah, tko bi mi sada stavio mač u ruke da zadam goruću ranu tom zmijskom leglu, tko bi mi rekao gdje mogu pogoditi, smrvti, uništiti srž njihova života - taj bi mi bio prijatelj, anđeo, bog, tomu bih se klanjao kao božanstvu!

ROLLER Mi upravo i hoćemo da ti budemo takvi prijatelji - poslušaj nas.

⁴⁵ Megera - u grčkoj mitologiji jedna od Srda ili Erinija, tj. Kćeri Noći. Njene su družice bile još Tisifona i Alekta. Kao božica osvete, Megera je postala sinonimom opake žene.

SCHWARZ Dođi s nama u češke šume. Okupit ćemo razbojničku bandu, a ti (*Moor pilji u njega.*)

SCHWEIZER A ti nam budi vođa. Moraš nam biti vođa.

SPIEGELBERG (*baci se bijesno na stolicu*) Robovi i kukavice!

MOOR Tko ti je udahnuo tu misao? Slušaj, čovječe! (*Zgrabi grubo Schwarza*) To nisi ti smislilo u svojem ljudskom mozgu. Tko ti je udahnuo tu misao? Da, tako mi storuke smrti, to ćemo učiniti, to moramo učiniti! Toj se zamisli treba do zemlje pokloniti. Razbojnici i ubojice! Tako mi života, ja sam vaš vođa!

SVI (*bučno*) Živio vođa!

SPIEGELBERG (*skoči, za sebe*) Dok ga ja ne otpremim na drugi svijet.

MOOR Gle, pala mi je mrena s očiju. Kakva sam bio luda što sam se htio vratiti u kavez! Moj duh žeda za djelima, a moj dah za slobodom. Ubojice, razbojnici! S tim riječima bacam zakon pod noge. Ljudi su mi uskratili čovječnost kad sam se na čovječnost pozivao; zato odlazite od mene, sućuti i ljudski obziru! Nemam više oca, nemam više ljubavi, a krv i smrt neka me nauče zaboraviti da sam ikada ikoga ljubio! Dođite, dođite! O, ja ću sebi stvoriti strahovitu razonodu - ostaje pri tom, ja sam vaš vođa. I neka bude sretno svakomu od vas tko bude najstrašnije žario i palio, tko bude najjezovitije ubijao, jer će, kažem vam, biti kraljevski nagrađen. Pristupite k meni svi i prisegnite mi vjernost i poslušnost do smrti! Zakunite mi se na ovu muževnu desnicu!

SVI (*pružaju mu ruku*) Prisižemo ti vjernost i poslušnost do smrti!

MOOR A ja se sada kunem vama ovom muževnom desnicom da ću vjerno i postojano ostati vaš vođa do smrti. Ova ruka neka smjesta usmrti onoga tko se ikada obeshrabri, ili posumnja, ili uzmakne! Isto neka zadesi mene od ruke bilo koga između vas, pogazim li svoju prisegu! Jeste li zadovoljni?

SPIEGELBERG (*juri bijesno tamo-amo*).

SVI (*bacaju šešire uvis*) Zadovoljni smo.

MOOR Tad pođimo! Ne plašite se smrti ni opasnosti, jer nad nama vlada neumoljiva sudba. Svakog čeka njegov posljednji čas, bilo na mekom jastuku od paperja, bilo u surovnoj bojnoj vreći, bilo na vješalima i točku! Jedno nam je od toga suđeno! (*Odlaze*)

SPIEGELBERG (*gleda za njima, nakon stanke*) Na tvom je popisu nešto izostavljeno. Zaboravio si otrov. (*Odlazi*)

Treći prizor

U dvorcu Moorovih. Amalijina soba. FRANZ, AMALIA

FRANZ Ti okrećeš glavu od mene, Amalia? Zar ja zaslužujem manje od onoga koga je otac prokleo?

AMALIA Odlazi! Kakav milosrdan otac, pun ljubavi, koji svog sina predaje na milost i nemilost vucima i nemanima! Kod kuće se krijepi slatkim, ukusnim vinom i ugađa svojim trulim kostima na pernatim jastucima, dok njegov veliki, prekrasni sin stradava. Stidite se, vi neljudi! Stidite se, vi čudovišta bez duše, vi sramoto čovječanstva! Svog jedinog sina!

FRANZ Ja sam mislio da on ima dva sina.

AMALIA Da, on zaslužuje takve sinove kakav si ti. Na smrtnoj postelji uzalud će pružati uvele ruke za svojim Karlom i ustuknut će pun jeze kad uhvati ledenu ruku svog Franza. Oh, slatko je, i te kako slatko biti proklet od tvog oca! Reci, Franz, draga bratska dušo, što treba da učinim da me on prokune?

FRANZ Ti buncaš, draga, žalim te.

AMALIA Oh, molim te - žališ li svog brata? Ne, izrode, ti ga mrziš. Mrziš li onda i mene?

FRANZ Ljubim te, Amalia, kao samog sebe.

AMALIA Ako me ljubiš, nećeš mi odbiti jednu molbu?

FRANZ Nijednu, nijednu, ako ne tražiš više od mog života.

AMALIA Dobro. Tu ćeš mi molbu lako i rado ispuniti - (*ponosno*) mrzi me! Morala bih se zažariti od stida kad bih se, misleći na Karla, sjetila da me ti ne mrziš. Ti mi to obećavaš, zar ne? A sad idi, ostavi me, tako volim biti sama.

FRANZ Najdraža sanjarko, kako se divim tvom blagom srcu punom ljubavi. (*Pokazuje na njezine grudi*) Ovdje, ovdje je Karl vladao kao bog u svom hramu, Karl je stajao pred tobom na javi, Karl je gospodario tvojim snovima, za tebe se cijeli svijet pretapao u njega jedinog, jedino za njega odražavao, jedino je njime odjekivao.

AMALIA (*ganuta*) Da, to je istina, priznajem. Vama barbarima usprkos, priznat ću pred cijelim svijetom - ja ga ljubim.

FRANZ Nečovječno, okrutno. Toliku ljubav ovako nagraditi! Zaboraviti onu -

AMALIA (*ljutito*) Što, mene je zaboravio?

FRANZ Zar mu ti nisi dala prsten? Dijamantni prsten, kao zalog svoje vjernosti. Da, jasno, kako bi mladić i mogao odoljeti čarima bludnice? Tko da mu i zamjeri, kad mu više ništa nije preostalo da daruje? A zar mu ona to nije s kamatima vratila svojim milovanjem i zagrljajima?

AMALIA (*u srdžbi*) Moj prsten bludnici?

FRANZ Fuj, fuj, kako je to gadno. No dobro bi bilo da je to sve! Prsten, ma kako skupocjen bio, ipak možeš ponovo kupiti kod svakog Židova. Možda mu se izrada nije sviđala, možda je za nj dobio ljepši.

AMALIA (*žestoko*) Ali moj prsten, kažem, moj prsten?

FRANZ Upravo tvoj, Amalia. Da ja imam na prstu takvu dragocjenost, i k tome još od Amalijske, ni smrt ga ne bi odande strgnula. Zar ne, Amalia, ni skupocjenost dijamanta ni umjetnička izrada ne čini njegovu vrijednost, već ljubav. Ti plačeš, drago dijete? Teško onomu tko je istisnuo te dragocjene kapi iz tih nebeskih očiju, ah, ali da tek znaš sve ostalo, da ga sama vidiš u tom stanju...

AMALIA Čudovište! Kakva, u kakvu stanju?

FRANZ Šuti, šuti, draga dušo, ne ispituju me. (*Kao za sebe, ali glasno*) Kad bi se bar taj odvratni porok dao kakvim velom sakriti od pogleda svijeta! Ali ne, on se strašno pomalja iza žutih, olovnosivih podočnjaka; odaju ga mrtvački blijedi, upali obrazi i gadno iskrivljene kosti - on muca muklo, napuklim glasom - gromoglasno opominje drščućim, klimavim kosturom - prožima srž kostiju i krši muževnu snagu mladosti - prska gnojnu, jetku pjenu iz čela, obraza, usta, iz površine cijelog tijela i pretvara se u gnusnu gubu i ogavno se gnijezdi u skrovištima životinjskog stida. Fuj, fuj, gadi mi se. Nos, oči, uši - sve podrhtava. Ti si, Amalia, vidjela onog bijednika koji je hropćući izdahnuo u našoj

bolnici - kao da je sam stid plašljivo zatvarao oči pred njim - ti si ga sažalijevala. Dozovi sebi još jednom u sjećanje njegovu sliku u cijelosti i Karl stoji pred tobom. Njegovi su poljupci kuga, njegove bi usne otrovale tvoje!

AMALIA (*udari ga*) Bestidni klevetniče!

FRANZ Jeza te hvata pred tim Karlom? Već ti se i sama blijeda slika tako gadi? Idi, pogledaj ga sama - svog lijepog, anđeoskog, božanskog Karla. Idi, upijaj njegov miomirisni dah, pa neka te sahrane ambrozijski mirisi što se isparuju iz njegova ždrijela. Već od samog daha iz njegovih usta osjetit ćeš mračnu, smrti sličnu nesvjesticu, kakvu izaziva smrad napukle strvine ili pogled na bojište pokriveno leševima.

AMALIA (*okreće glavu*).

FRANZ Kakvo ljubavno uzbuđenje! Kakav užitak u takvu zagrljaju! Ali zar je pravedno osuditi čovjeka zbog njegova bolesna izgleda? I u najbjednijem ezopovskom bogalju⁴⁶ može blistati velika, vrijedna duša kao rubin u kalu. (*Zlobno se smješka.*) I s boginjavih usana može ljubav - Da, ali kad porok uzdrma čvrstoću karaktera, kad s čednošću otrprhne i vrlina kao miris s uvele ruže - kad se s tijelom i duh pretvori u bogalja.

AMALIA (*skoči veselo*) Ah, Karl, opet te prepoznajem! Ti si ostao kakav si bio! Sve je bila laž! Zar ne znaš, ti zlotvore, da je nemoguće da Karl postane takav? (*Franz stoji neko vrijeme duboko zamišljen, a tada se naglo okrene kao da će otići.*) Kamo tako žurno? Bježiš li pred vlastitom sramotom?

FRANZ (*prekrivši lice*) Ostavi me, ostavi me da se prepustim suzama. Tiranski oče! Kako si mogao svog najboljeg sina tako prepustiti nevolji i sramoti sa svih strana? Ostavi me, Amalia. Past ću mu pred noge, preklinjat ću ga na koljenima da na mene, na mene baci izrečenu kletvu, da mene razbaštini, mene - moju krv, moj život, sve.

AMALIA (*zagrlj ga*) Brate mog Karla. Najbolji, najmiliji Franz!

FRANZ Oh, Amalia, kako te ljubim zbog te nepokolebljive odanosti mojem bratu! Oprosti mi što sam se usudio tako teško iskušavati tvoju ljubav. Kako si krasno opravdala moje želje! S tim suzama, s tim uzdasima, s tim božanskim gnjevom - i za mene - i za mene - naše su duše bile tako srodne!

AMALIA O ne, to nisu nikada bile!

FRANZ Ah, one su bile tako srodne, tako usklađene da mi se uvijek činilo da smo blizanci. I kad ne bi među nama bilo te nesretne razlike u vanjštini, pri čemu bi, dakako, Karl bio na šteti, ljudi bi nas neprestano zamjenjivali. Ti si, govorio sam često sam sebi, da, ti si isti Karl, njegova jeka, njegova slika i prilika.

AMALIA (*odmahuje glavom*) Ne, ne, tako mi čistog nebeskog svjetla, ne! Ni žilice nemaš njegove, ni iskrice njegovih osjećaja -

FRANZ Tako su nam jednake sklonosti! Njemu je najmiliji cvijet ruža, a koji sam ja cvijet volio više od ruže? On je neizrecivo ljubio glazbu, a meni vi, zvijezde, možete posvjedočiti da ste me često čule kako u dubokoj tišini noći sviram na klaviru, dok sve oko mene počiva u tami i u snu. Kako možeš još sumnjati, Amalia, kad je naša ljubav bila upravljena prema istom savršenstvu; a kad je ljubav jednaka, zar se njezina djeca mogu odroditi?

AMALIA (*gleda ga začuđeno*).

⁴⁶ Poznati grčki basnopisac Ezop bio je po predaji bogalj.

FRANZ Bila je tiha, vedra večer, posljednja prije njegova odlaska u Leipzig. On me poveo sa sobom u onu sjenicu u kojoj ste vi tako često sjedili utonuli u ljubavne sanje; dugo smo sjedili šutke, a tada me on uhvatio za ruku i rekao tiho, sa suzama u očima: »Ostavljam Amaliju, ne znam, nekako slutim da bi to moglo biti zauvijek - ne napuštaj je, brate, budi joj prijatelj budi njezin Karl, ako se Karl više nikada ne vrati.« (*Padne pred nju na koljena i uzbuđeno joj ljubi ruku.*) Nikada, nikada se on više neće vratiti, a ja sam mu pod svetom zakletvom dao svoje obećanje.

AMALIA (*uzmakne*) Izdajice, sad sam te uhvatila! Upravo u toj sjenici zaklinjao me da nikada nikom drugom ne poklonim svoju ljubav - makar on umro... Vidiš li kako ti bezbožno, kako gnusno... Odlazi mi ispred očiju!

FRANZ Ti me još ne poznaješ, Amalia, ti me još uopće ne poznaješ!

AMALIA O, poznajem te, od danas te poznajem. I ti si tvrdio da si njemu nalik? Pred tobom je on tobože plakao zbog mene? Pred tobom? Prije bi moje ime ispisao na stupu sramote! Odlazi ovog časa!

FRANZ Vrijedaš me!

AMALIA Odlazi, kažem ti. Ukrao si mi dragocjeni sat. Taj sat će biti odbijen od tvog života.

FRANZ Ti me mrziš.

AMALIA Prezirem te. Odlazi!

FRANZ (*lupi nogom o zemlju*) Čekaj! Kad je tako, drhtat ćeš preda mnom. Mene žrtvovati radi jednog prosjaka! (*Odlazi gnjevan.*)

AMALIA Odlazi, nitkove! Sad sam opet s Karlom. Prosjak, kaže on? Tada se svijet okrenuo naglavce. Prosjaci su kraljevi, a kraljevi prosjaci. Ja ne bih njegove prnje zamijenila za grimiz pomazanika. Pogled s kojim on prosjači mora da je uzvišen, kraljevski pogled - pogled koji uništava veličanstvo, sjaj i slavlje mogućnika i bogataša! U prah ću te baciti, ti gizdavi nakite! (*Strgne ogrlicu s vrata*) Da ste prokleti, vi mogućnici i bogataši, koji nosite zlato, srebro i drago kamenje! Da ste prokleti što se gostite na obilnim gozbama! Da ste prokleti što ugađate svojim udovima na mekim jastucima naslade! Karl, Karl, sada sam tebe dostojna. (*Odlazi.*)

DRUGI ČIN

Prvi prizor

FRANZ *von MOOR* *zamišljen u svojoj sobi.*

FRANZ Suviše dugo mi to traje. Liječnik kaže da mu ide nabolje - starački je život čitava vječnost. Sada bi preda mnom bio slobodan, ravan put da nema te žilave hrpe mesa koja mi smeta, jer mi poput ukletog psa iz podzemlja u pripovijestima o sablastima zakrčuje put do mog blaga. Ali zar se moji planovi moraju povijati pod željeznim jarmom mehanizma prirode? Zar ću dopustiti da moj poletni duh bude sputavan puževim korakom materije? Ugasiti svjetlo koje i onako još samo tinja na posljednjim kapima ulja - samo to. A ipak to, zbog ljudi, ne bih rado sâm učinio. Ne bih rado ubio, ali bih volio da prestane živjeti. Htio bih postupati kao mudar liječnik - samo obrnuto. Ne bih htio prirodi pre-priječiti put, već bih htio pospješiti njezin tok. Kad možemo stvoriti uvjete za produženje života, zašto ga ne bismo mogli i skratiti? Filozofi i medicinari uče da se duševna raspoloženja potpuno podudaraju s pokretima tjelesnog stroja. Osjećaj boli kod kostobolje uvijek prati i nesklad mehaničkih titraja. Strasti štete životnoj snazi, a preopterećeni duh pritiskuje k zemlji svoju ljusku. I što sad? Tko bi znao smrti utrti put u palaču života, uništiti tijelo uz pomoć duha? Ha! To bi bilo originalno djelo! Tko bi to izveo? Djelo kojemu nema ravna! Razmisli, Moor! To bi bilo umijeće dostojno da ga ti otkriješ. Zar nisu ljudi pripremanje otrova podigli gotovo na stupanj znanosti i pokusima primorali prirodu da oda tajnu svojih granica, tako da sada možemo za više godina unaprijed proračunati kucanje srca i bilu reći: dovd e i ne dalje. *[Navodno je neka žena u Parizu pravim naučnim pokusima s otrovnim prašcima došla dotle da je mogla gotovo pouzdano unaprijed odrediti dan smrti i u daljoj budućnosti. Neka se stide naši liječnici, koje je ova žena svojim prognozama nadmašila. (Opaska F. Schillera.)]* Tko ne bi i ovdje okušao svoja krila? Kako da postupim da bih poremetio tu lijepu, mirnu slogu između duše i tijela? Kakvu ću vrstu osjećaja morati izabrati? Koja od njih najljuće napada cvijet života? Srdžba? Taj se proždrljivi vuk suviše brzo zasiti. Briga? Taj crv suviše polagano glođe. Tuga? Ta mi guja suviše tromo puže. Strah? Nada mu ne dâ da savlada čovjeka. Što? Zar su to svi čovjekovi krvnici? Zar se arsenal smrti tako brzo iscrpljuje? *(Duboko razmišlja)* Kako? Dakle? Što? Ne! Ha! *(Skoči)* Groza! Što nije groza kadra učiniti! Što mogu razum i religija protiv ledenog zagrljaja toga giganta? Pa ipak? Ako odoli i toj navali? Ako odoli? Oh, onda mi ti, čemeru, dođi u pomoć, i ti, kajanje, ti paklena Eumenido⁴⁷, ti podmukla zmijo koja prežvakavaš svoju hranu i ponovo jedeš vlastiti izmet; vječiti razarači i vječiti stvarao ci svojeg otrova! I ti, samooptuživanje, koje urličući pustošiš vlastiti dom i ranjavaš vlastitu majku! I vi mi,

⁴⁷ Eumenide (tj. »milostive«) bio je drugi naziv za erinije (v. bilj. 45), koje su pod tim imenom osobito štovane u Ateni.

blagotvorne gracije⁴⁸, dođite u pomoć, ti, nasmiješena prošlosti, i ti, cvjetna budućnosti s prepunim rogom obilja!⁴⁹ Prikazujte mu nebeske radosti u svom ogledalu onda kad, brzonoge, već izmaknu njegovim željnim rukama! Tako ću, nižući navalu za navalom, udarac za udarcem, napadati taj lomni život dok na kraju te ćete furija⁵⁰ napokon ne naiđe - očaj! Pobjeda! Plan je gotov, težak i vješto skovan kao malo koji, pouzdan i siguran, (*posprdno*) jer prosectorov⁵¹ nož neće naći ni traga kakvoj rani ili razornu otrovu. (*Odlučno*) Dakle, na posao! (*Ulazi HERMANN*) Ha, *deus ex machina!*⁵² Hermann!

HERMANN Na službu, milostivi mladi gospodine!

FRANZ (*pruža mu ruku*) Ne služiš nezahvalniku.

HERMANN Imam već dokaza za to.

FRANZ Još ćeš ih više dobiti za narednu uslugu, za narednu, Hermann! Moram ti nešto reći, Hermann.

HERMANN Napeto slušam.

FRANZ Poznajem te, ti si odlučan momak, vojničko srce, hrabar si i otresit. Moj te otac jako uvrijedio, Hermann!

HERMANN Neka me đavo odnese ako mu to ikad zaboravim!

FRANZ Tako govori pravi muškarac. Osveta priliči muškom srcu. Hermann, ti mi se sviđaš. Uzmi ovu kesu, Herman. Ona bi bila još teža kad bih ja postao gospodar.

HERMANN To je oduvijek moja želja, milostivi mladi gospodine. Hvala vam.

FRANZ Zaista, Hermann? Zaista želiš da ja postanem gospodar? Ali vidiš, moj otac je žilav kao lav, a ja sam mlađi sin.

HERMANN Volio bih da ste stariji sin, a vaš otac da je slab kao sušičavo djevojčice.

FRANZ Da znaš kako bi te u tom slučaju nagradio stariji sin, kako bi te uzdigao iz te prostačke prašine koja nimalo ne odgovara ni tvom duhu ni tvom plemstvu! Tada bi ti bio od glave do pete zlatom presvučen i jurio bi ulicama na četveropregu! Da, tako bi to

⁴⁸ Gracije ili grčki Harite bile su božice dražesti. Njihova imena su Aglaja (Svjetlost), Eufrosina (Veselje) i Talijska (Cvijeta)

⁴⁹ *rog obilja* (*cornu copiae*) - rog napunjen plodovima, simbol obilja. Prema grčkoj mitologiji potječe od kože Amalteje koja je u djetinjstvu dojila Zeusa. Javlja se i na antičkim spomenicima kao atribut mnogih bogova, posebice onih koji su smatrani darovateljima zemaljskih blagodati (Pluton, Dionizije, Fortuna i dr.). Kasnije, u likovnim umjetnostima renesanse, rog obilja je česti, posebice ornamentalni motiv.

⁵⁰ *furije* - drugi naziv erinija. (V. bilj. 45. i 47.)

⁵¹ *prosektor* (lat.) - stručnjak koji secira mrtvace. Danas specijalist sudske medicine ili patolog. Iz ovoga primjera, kao i iz niza ostalih u ovoj drami, vidljivo je da je Schiller studirao osnove liječništva na vojnoj akademiji.

⁵² *deus ex machina* (lat.) - doslovno »bog iz stroja«, odnosno »bog na stroju« u daljnjem značenju. Isprva scensko-tehnička naprava kojom se na platformi pomoću kolotura dizao glumac koji je interpretirao božanstvo u grčkoj tragediji, kako bi s najviše razine kazališne građevine (grč. »theologeion« - govornica bogova) izricao pravorijek, odnosno rješavao svojom božanskom moći zaplet. Kasnije, uobičajeni naziv u kazališnoj terminologiji za svaki neočekivani obrat, završetak ili pojavu koje osobe. Prešlo i u svakodnevnu upotrebu izvan kazališnih sfera.

bilo! Ali ja zaboravljam ono o čemu sam htio razgovarati s tobom. Jesi li ti, Hermann, već zaboravio gospođicu Edelreich?

HERMANN Sunce mu žarko, zašto me na to podsjećate?

FRANZ Moj ti ju je brat oteo ispred nosa.

HERMANN Kajat će se on još zbog toga.

FRANZ Ona te odbila, a on te, kako mi se čini, čak bacio niza stepenice.

HERMANN Otpremi ću ja njega zbog toga u pakao.

FRANZ On je rekao da se okolo šapuće kako te otac napravio na brzinu, uz govedinu s hrenom, i kako se, kad bi te god vidio, busao u prsa i uzdisao: »Bože, smiluj se meni grešniku!«

HERMANN (*divlje*) Stotinu mu gromova, prestanite!

FRANZ On ti je preporučivao da prodaš svoje plemstvo na dražbi i da time zakrpaš čarape.

HERMANN Do sto đavola! Oči ću mu noktima iskopati!

FRANZ Što se ljutiš? Kako se ti možeš ljutiti na njega? Što mu ti možeš? Kako će takav štakor nauditi lavu? Tvoja mu srdžba samo zaslađuje slavlje. Tebi preostaje jedino da stisneš zube i da iskališ svoj bijes na tvrdom kruhu.

HERMANN (*lupi nogom o zemlju*) Smrvit ću ga u prah!

FRANZ (*tapše ga po ramenu*) Fuj, Hermann! Ti si plemić. Ti moraš sa sebe sprati tu sramotu. Ne smiješ se odreći gospođice, ni za što na svijetu ne smiješ je se odreći, Hermann! Grom i pakao! Da sam ja na tvom mjestu, ja bih išao do krajnjih granica.

HERMANN Neću mirovati dok i jednog i drugog ne otpremim u grob.

FRANZ Ne tako žestoko, Hermann. Dođi bliže - ti ćeš dobiti Amaliju.

HERMANN I moram, i protiv samoga đavla, moram je imati.

FRANZ Dobit ćeš je, kažem ti, i to iz moje ruke. Dođi bliže, kažem, ti možda i ne znaš da je Karl gotovo razbaštinjen.

HERMANN (*prilazeći mu*) Nevjerojatno. To čujem prvi put.

FRANZ Miruj i slušaj dalje. Drugi put ćeš čuti više da, kažem ti, on je već jedanaest mjeseci gotovo protjeran. Ali stari se već kaje zbog prenagljenog koraka na koji se, (*smijući se*) možeš mi vjerovati, nije baš sasvim sam odlučio. A osim toga, i Edelreichova mu dan na dan oštro prigovara i jadikuje. Prije ili kasnije on će naložiti da ga traže na sve četiri strane svijeta, a ako ga nađe, tada zbogom Hermann! Možeš mu tada ponizno pridržavati vrata od kočije kad se bude s Amalijom vozio na vjenčanje.

HERMANN Zadavit ću ga pred samim oltarom.

FRANZ Otac će mu tada uskoro prepustiti svu vlast, a sam će u miru živjeti u svojim dvorcima. Kad oholi vjetrogonja bude imao uzde u svojim rukama, smijat će se onima koji ga mrze ili mu zavide; a ja, koji sam htio pomoći da postaneš čuven, velik čovjek, ja ću sam, Hermann, duboko pognut pred njegovim pragom -

HERMANN (*vatrečno*) Nećete, ne zvao se ja Hermann ako bude tako! Ako u ovoj glavi tinja još iskra razuma, neće tako biti!

FRANZ Ti ćeš to moći spriječiti? I ti ćeš, dragi Hermann, osjetiti njegov bič, i tebi će on pljuvati u lice kad te sretne na ulici, i teško tebi ako tada trgneš ramenom ili iskriviš usta!

Vidiš, tako je to s tvojom prosidbom gospođice Edereich, tako stoje tvoje nade i tvoji planovi.

HERMANN Recite mi, što da radim?

FRANZ Dobro, slušaj me, Hermann, da vidiš da sam ti iskren prijatelj i da mi tvoja sudbina leži na srcu. Idi, presvuci se, preruši se potpuno, najavi se staromu, reci mu da tobože dolaziš iz Češke, da si ondje s mojim bratom bio u bitki kod Praga i da je on pred tvojim očima na bojištu ispustio dušu.

HERMANN Hoće li mi povjerovati?

FRANZ Ho, ho, to je moja briga! Uzmi ovaj omot. U njemu ćeš naći pojedinosti svog zadataka, a ujedno i dokumente koji su takvi da bi im i sama sumnja povjerovala. A sada se ukloni tako da te nitko ne opazi. Izađi kroz stražnja vrata u dvorište, a odande skoči preko vrtnog zida. Svršetak tragikomedije prepusti meni!

HERMANN Svršetak će biti: "Neka živi novi gospodar, Franciscus plemeniti Moor!"

FRANZ (*pomiluje ga po licu*) Kako si lukav! Vidiš, na taj način ostvarujemo sve ciljeve istovremeno, i to vrlo brzo. Amalia napušta nadu da će on biti njezin. Stari sebi pripisuje smrt svog sina. On je boležljiv - a klimavoj zgradi ne treba potres da bi se srušila. On neće preživjeti tu vijest. Tada sam ja njegov jedini sin, Amalia je izgubila svoje zaštitnike i postaje igračka moje volje. Tada možeš lako zamisliti... ukratko, sve ide kako smo željeli - samo ne smiješ povući svoju riječ.

HERMANN Što? (*Veselo uzvikuje.*) Prije bi se tane moglo vratiti u cijev i zariti u trbuh samog strijelca! Oslonite se na mene. Dobro ću ja to obaviti. Zbogom!

FRANZ (*viče za njim*) Žetva će biti tvoja, dragi Hermann. Kad vò dovuče u ambar kola sa žitom, mora se zadovoljiti sijenom. Za tebe je govedarica, a ne Amalia. (*Odlazi.*)

Drugi prizor

Spavaća soba starog Moora. STARI MOOR spava u naslonjaču. AMALIA.

AMALIA (*tiho se prišulja*) Tiho, tiho, on drijema. (*Stane pred njega*) Kako je lijep, kako dostojan poštovanja - dostojan poštovanja kao svetac na slici. Ne, ne mogu se ljutiti na tebe, bjelokosi starče, na tebe se ne mogu ljutiti. Spavaj slatko i probudi se vedar, a ja ću patiti sama.

STARI MOOR (*u snu*) Sine moj! Sine moj! Sine moj!

AMALIA (*uhvati ga za ruku*) Čuj, čuj, sanja o svom sinu.

STARI MOOR Ovdje si? Zaista si ovdje? Ah, kako si jadan! Ne gledaj me tim pogledom punim tuge, suviše sam nesretan i bez toga.

AMALIA (*naglo ga budi*) Otvorite oči, dragi starče. Samo ste sanjali. Smirite se!

STARI MOOR (*napola budan*) Zar on nije bio ovdje? Nisam li mu stisnuo ruku? Odvratni Franz, zar mi ga hoćeš i iz snova istjerati?

AMALIA Čuješ li ti to, Amalia?

STARI MOOR (*budi se posve*) Gdje je on? Gdje je? Gdje sam ja? Ti si to, Amalia?

AMALIA Kako se osjećate? Spavali ste snom koji krijepi.

STARI MOOR Sanjao sam o svom sinu. Zašto se san nije nastavio? Možda bih iz njegovih usta dobio oprostjenje.

AMALIA Anđeli se ne ljute - on vam oprašta. (*Uhvati ga za ruku, sjetno.*) Oče mog Karla, ja vam opraštam.

STARI MOOR Ne, kćeri moja! Mrtvačko bljedilo tvog lica optužuje oca. Jadna djevojko! Ja sam te lišio veselja mladosti - o, ne proklinji me!

AMALIA (*nježno mu ljubi ruku*) Vas?

STARI MOOR Poznaješ li ovu sliku, kćeri?

AMALIA Karl!

STARI MOOR Takav je bio kad je navršio petnaest godina. Sada je drugačiji. Oh, srce mi se kida, ta se blagost prometnula u srdžbu, taj smiješak u očaj. Zar ne, Amalia, ti si ga slikala upravo na njegov rođendan, u jasminovoj sjenici? O, kćeri moja! Tako sam bio sretan zbog vaše ljubavi!

AMALIA (*netremice gleda sliku*) Ne, ne, to nije on. Bog mi je svjedok, to nije Karl. Ovdje je, (*pokazuje svoje srce i čelo*) ovdje je posve drugačiji, kao živ. Nemoćna boja nije kadra odraziti uzvišeni duh koji se zrcalio u njegovim plamenim očima. Uklonite to. To je tako ljudski nesavršeno djelo! Bila sam šepRTLja.

STARI MOOR Taj prijazni, topli pogled! Da on stoji uz moju postelju, ja bih živio i sred same smrti. Nikada, nikada ne bih umro!

AMALIA Ne, nikada ne biste umrli! Bio bi to samo skok, kao što se s jedne misli preskoči na drugu, još ljepšu misao. Taj bi vam pogled svijetlio preko groba. Taj bi vas pogled uzdigao do zvijezda!

STARI MOOR Teško je to i žalosno. Umirem, a moj sin Karl nije ovdje. Odnijet će me u grob, a on neće plakati na mom grobu. Kako je slatko kad te sinovljeva molitva uljulja u vječni san! To je kao uspavanka.

AMALIA (*sanjareći*) Da, slatko je, božanski slatko kad te pjesma dragog uljulja u vječni san, a možda se tada i u grobu dalje sanja dug, vječan, beskrajn san o Karlu, sve dok ne zazvoni zvono uskrsnuća (*Skoči oduševljeno.*) I otad si zauvijek u njegovu zagrljaju. (*Stanka. Prilazi klaviru i svira.*)

Hektore⁵³, zar ideš iz naručja moga?
Ahilova⁵⁴ mača strašnoga, ubojnoga
Ti ćeš, zbog Patrokla⁵⁵, možda biti žrtva.
Tko će poučavat sina tvoga mlada
Bogove da štuje i kopljem da vlada
Kad te ondje dolje Ksant⁵⁶ proguta mrtva?

⁵³ Hektor - trojanski kraljević koji je pao u dvoboju s Ahilom.

⁵⁴ Ahil- sin Peleja i Tetide, koja ga je kao dječaka pri kupanju držala za petu, te je, osim na toj peti, bio neranljiv po cijelu tijelu. Glavni grčki junak u Homerovoj *Ilijadi*. Uspio ga je - pogotkom u petu (otuda tzv. *Ahilova peta* - ranljivo, slabo mjesto) ubiti Paris.

⁵⁵ Patroklo - Ahilov drug kojega je ubio Hektor.

⁵⁶ Ksant - rijeka u Troji.

STARI MOOR Lijepa je to pjesma, kćeri moja. To mi moraš svirati prije no što umrem.

AMALIA To je »Oproštaj Andromahe i Hektora«. ⁵⁷ Karl i ja često smo to zajedno pjevali uz lutnju. (*Nastavlja pjesmu.*)

Ljuto mi donesi koplje, vjerna ženo,
U boj divlji moram, to je određeno;
Na meni je sada sudba Troje, spas.
Bozi neka pruže pomoć mojem sinu!
A padne li Hektor za rod, domovinu,
Elizij⁵⁸ će opet sjediniti nas.

DANIEL *ulazi.*

DANIEL Napolju je neki čovjek. Moli da ga primite - nosi vam važnu novost.

STARI MOOR Za mene je samo jedna stvar na svijetu važna. Ti znaš što je to, Amalia. Je li to kakav nevoljnik kome je potrebna pomoć? Ne smije otići od mene uzdišući.

AMALIA Ako je prosjak, neka odmah dođe gore. (*Daniel odlazi.*)

STARI MOOR Amalia, Amalia, štedi me.

AMALIA (*nastavlja pjesmu*)

Oružje ti neće više odjekivat,
Mač tvoj sam će, napušten, počivat.
Prijamova⁵⁹ roda nestat će sa svijeta.
Odlaziš onamo gdje svitanja nije,
Gdjeno Kokit⁶⁰ suze u pustoši lije,
I ljubav će tvoju progutati Leta.⁶¹
Moje čežnje, misli i sve moje snove
Progutat će crni vali rijeke ove,
Ali moja ljubav bit će izuzeta!
Slušaj, on već bijesan oko zida kruži -
Mač mi sad opaši i više ne tuži!
Hektorovu ljubav neće proždrijet Leta.

FRANZ, prerušeni HERMANN, DANIEL.

FRANZ Evo tog čovjeka. Kaže da vas čekaju strašne vijesti. Imate li snage da ih čujete?

⁵⁷ Andromaha - žena Hektorova i majka Astianaksova. Jedno je od najljepših pjevanja *Ilijade* (VI) oproštaj Andromahe i Hektora prije Hektorova polaska u boj gdje će poginuti od Ahilove ruke. Jednako je tako impresivno i Andromahino naricanje nad mrtvim mužem.

⁵⁸ Elizij - kod Grka u njihovu vjerovanju poljane i otoci blaženih na drugom svijetu.

⁵⁹ Prijam - trojanski kralj, otac Hektora, Parisa i niza drugih poznatih junaka. Poginuo prigodom zauzeća Troje od grčke vojske.

⁶⁰ Kokit - u grčkoj mitologiji rijeka plača i uzdisaja u podzemnom svijetu koja utječe u Aheront.

⁶¹ Leta - u grčkoj mitologiji rijeka u podzemnom svijetu odakle duše piju vodu zaborava.

STARI MOOR Ja poznajem samo jednu strašnu vijest. Priđi, prijatelju, i nemoj me štedjeti. Dajte mu pehar vina!

HERMANN (*promijenjenim glasom*) Milostivi gospodine! Nemojte zamjeriti jadnom čovjeku što će vam protiv svoje volje slomiti srce. Ja sam stranac u ovom kraju, ali vas poznajem vrlo dobro. Vi ste otac Karla plemenitog Moora.

STARI MOOR Kako znaš?

HERMANN Poznavao sam vašeg sina.

AMALIA (*skoči*) On je živ? Živ? Ti ga poznaješ? Gdje je on? Gdje je on, gdje je? (*Hoće potrčati iz sobe.*)

STARI MOOR Ti znaš nešto o mom sinu?

HERMANN On je studirao u Leipzigu, a odande je otišao i putovao je tko zna kuda. Prokrstaro je Njemačkom uzduž i poprijeko, gologlav i bosonog, kako mi je pripovijedao, prosjačeći pred vratima koru hljeba. Pet mjeseci kasnije izbio je ponovo nesretni rat između Pruske i Austrije, pa kako se on više nije imao čemu nadati na ovom svijetu, povukao ga je za sobom u Češku pobjednički zov Friedrichova bubnja.⁶² »Dopustite mi« rekao je velikom Schwerinu⁶³ »da umrem na ležaju na kojem umiru junaci. Ja više nemam oca.«

STARI MOOR Ne gledaj me, Amalia!

HERMANN Dali su mu zastavu u ruke. Jurio je naprijed s pobjedničkom pruskom vojskom. Nas dvojica našli smo se zajedno pod istim šatorom. On je mnogo pripovijedao o svom starom ocu, o boljim prošlim vremenima - i po svojim izjalovljenim nadama. Suze su nam navirale na oči.

STARI MOOR (*zarije glavu u jastuk*) Šuti, oh, šuti!

HERMANN Osam dana kasnije došlo je do žestokog okršaja kod Praga. Mogu vam reći, vaš se sin držao kao hrabar ratnik. Stvarao je čudesa pred očima cijele vojske, pet pukovnija izmijenilo se kraj njega - on je ostao na svom mjestu. Tanad je padala desno i lijevo - vaš je sin ostao na svom mjestu. Zrno mu je razmrskalo desnu ruku, vaš je sin prihvatio zastavu lijevom - i ostao na svom mjestu.

AMALIA (*u zanosu*) Hektor, Hektor!⁶⁴ Jeste li čuli? On je ostao na svom mjestu!

HERMANN Navečer istog dana našao sam ga gdje leži, a oko njega zuji tanad; lijevom je rukom zadržavao krv koja je liptala, a desnu je zario u zemlju. »Brate« - uzviknuo je kad me je ugledao - »kroz naše se redove pronio glas da je naš general pao prije jednog sata.« - »Pao je« - odgovorio sam - »a što je s tobom?« - »Hrabar će vojnik« - povikao je i otpustio lijevu ruku »poći za svojim generalom, kao ja!« - Uskoro zatim njegova se velika duša otputila za dušom njegova junaka.

FRANZ (*nasrne žestoko na Hermanna*) Neka ti smrt zapečati prokleta usta! Zar si došao ovamo da zadaš našem ocu smrtni udarac? Oče, Amalia, oče!

HERMANN To je bila posljednja želja mog druga na samrti. »Uzmi ovaj mač,« hroptao je

⁶² Friedrich - kralj Friedrich II. Pruski (1712-1786.)

⁶³ Schwerin - grof Schwerinski (1684-1757), jedan od generala Friedricha II, koji je smrtno ranjen u bici kod Praga (6. svibnja 1757) na samom početku »sedmogodišnjeg rata«.

⁶⁴ Hektor - trojanski junak. (V. bilj. 53. I 57.)

- »predat ćeš ga mom starom ocu. Na njemu je sinovlja krv; osvećen je, i sad može uživati. Reci mu da me njegova kletva otjerala u boj i u smrt i da sam pao u očaju.« Posljednji mu je uzdah bio: Amalia.

AMALIA (*kao da se trgnula iz smrtnog sna*) Njegov posljednji uzdah - Amalia!

STARI MOOR (*strahovito jauče i čupa sebi kosu*) Moja ga je kletva otjerala u smrt! Pao je u očaju!

FRANZ (*tumara po sobi*) Oh, što ste učinili, oče! Karl, brate moj!

HERMANN Evo mača, a evo i slike što ju je u isti mah izvukao iz njedara. Na dlaku je slična ovoj gospođici. »Ovo predaj mojem bratu Franzu«, kazao je. Ne znam što je time htio reći.

FRANZ (*čudi se tobože*) Meni? Amalijina slika? Meni, Karl, Amalia? Meni?

AMALIA (*žestoko nasrne na Hermanna*) Najmljeni, potkupljeni varalice! (*Čvrsto ga zgrabi.*)

HERMANN Nije tako, milostiva gospođice. Pogledajte sami, zar to nije vaša slika. Vjerojatno ste mu je sami dali.

FRANZ Tako mi Boga, Amalia, to je tvoja slika. Zaista tvoja.

AMALIA (*vraća mu sliku*) Moja, moja. Oh, nebesa!

STARI MOOR (*zapomaže i grebe lice od očaja*) Jao, jao, moja ga kletva otjerala u smrt! Pao je u očaju!

FRANZ I sjetio se mene u posljednjem teškom času, mene se sjetio! Anđeoska dušo - nad tobom je već vijorila crna zastava smrti, a ti si mislio na mene!

STARI MOOR (*zaplće jezikom*) Moja ga je kletva otjerala u smrt! Moj je sin pao u očaju!

HERMANN Ne mogu da gledam tu bol. Zbogom, stari gospodine! (*Tiho Franzu*) Zašto ste još i to učinili, mladi gospodine? (*Brzo odlazi.*)

AMALIA (*skoči, za njim*) Čekaj, čekaj! Koje su mu bile posljednje riječi?

HERMANN (*dovikuje*) Njegov je posljednji uzdah bio: Amalia. (*Odlazi.*)

AMALIA Posljednji mu je uzdah bio - Amalia. Ne, nisi ti varalica. Istina je, dakle, istina. On je mrtav, mrtav! (*Tetura, dok ne klone.*) Mrtav, Karl je mrtav.

FRANZ Što je to? Što je to na maču? Krvlju napisano - Amalia!

AMALIA Njegovom rukom?

FRANZ Vidim li pravo ili sanjam? Gledaj, krvavi natpis: »Franz, ne ostavljaj moju Amaliju.« Gledaj, gledaj! Na drugoj strani piše: »Amalia, tvoju je zakletvu poništila svemoćna smrt.« - Vidiš li sada, vidiš li? On je to pisao već napola ukočenom rukom, pisao je vrućom krvlju svoga srca, pisao je na svečanom pragu vječnosti. Njegov duh na odlasku zadržao se još da bi svezao Franza i Amaliju.

AMALIA Sveti Bože! To je njegov rukopis. On me nikada nije ljubio (*Brzo odlazi.*)

FRANZ (*topne nogom*) Prokletstvo! Sva će se moja vještina razbiti o njezinu tvrdu glavu.

STARI MOOR Jao, jao, ne ostavljaj me, kćeri moja! Franz, Franz, vrati mi mog sina!

FRANZ A tko ga je prokleo? Tko je svoga sina nagnao u boj, smrt i očaj? Oh, on je bio anđeo, nebeski dragulj. Neka su prokleti njegovi krvnici! Prokletstvo i na vas!

STARI MOOR (*udara sa šakom u prsa i po čelu*) Bio je anđeo, nebeski dragulj! Prokletstvo, prokletstvo, propast, prokletstvo na mene! Ja sam otac koji je ubio svog starijeg sina! On me ljubio do smrti. Jurnuo je u boj i smrt da ja budem osvećen. Nemani, nemani! (*Bjesni na sama sebe.*)

FRANZ On je mrtav, što vrijede zakašnjele tužaljke? (*Podrugljivo se smije*) Lakše je ubiti nego oživiti nekoga. Nikada ga nećete dozvati iz groba.

STARI MOOR Nikad, nikad, nikad ga neću dozvati iz groba! Mrtav, izgubljen zauvijek! A ti si onaj koji mi je izvabio kletvu iz srca - ti - ti! Vrati mi sina!

FRANZ Ne izazivajte moju srdžbu, jer ću vas napustiti u smrtnom času!

STARI MOOR Nakazo, nakazo! Vrati mi mog sina! (*Skoči iz naslonjača i hoće da zgrabi Franza za grlo. Franz ga odgurne.*)

FRANZ Nemoćni kosture! Ti se usuđuješ - umri od očaja! (*Odlazi.*)

STARI MOOR Proklet bio tisuću puta! Ukrao si mi sina iz naručja! (*U očaju baca se tamo-amo u naslonjaču*) Jao, jao, očajavati, a ne moći umrijeti! Oni odlaze, ostavljaju me u smrtnom času, moji dobri anđeli odlaze od mene, sveci napuštaju sijedog ubojicu! Jao, jao, zar mi nitko neće pridržati glavu, zar mi nitko neće osloboditi dušu u samrtnoj borbi? Nemam sinova! Nemam kćeri! Nemam prijatelja! Ljudi, zar nitko neće...? Sam, napušten! Jao, jao, očajavati, a ne moći umrijeti!

Vraća se AMALIA, sva zaplakana.

STARI MOOR Amalia, nebeski glasniče, dolaziš li da mi odriješi dušu?

AMALIA (*nježnije*) Izgubili ste divnog sina.

STARI MOOR Hoćeš reći - ubio! Opterećen tim grijehom stupam pred božji sud.

AMALIA Nemojte tako, uciviljeni starče. Njega je nebeski otac uzeo k sebi. Mi smo bili suviše sretni na ovom svijetu. Ondje gore, iznad zvijezda, opet ćemo ga vidjeti.

STARI MOOR Opet ćemo ga vidjeti, opet ćemo ga vidjeti. O, mač će mi probosti srce i onda ako ga blažen zateknem na nebu među blaženima. U samom ću se nebu stresti od paklene groze. Pred samim licem Svevišnjega skršit će me sjećanje: ja sam ubio svog sina!

AMALIA Oh, on će vam svojim smiješkom izbrisati iz srca bolna sjećanja. Razvedrite se, dragi oče, ja sam posve vedra. Zar on nije već zapjevao nebeskim slušaocima uz serafsku⁶⁵ harfu ime Amalia i zar nisu oni za njim to ime tiho šaputali? Njegov je posljednji uzdah bio - Amalia. Neće li njegov prvi usklik biti - Amalia?

STARI MOOR Nebeska utjeha izvire iz tvojih usta. On će mi se smiješiti, kažeš, oprostit će mi? Moraš ostati uza me u mom smrtnom času, ti koju je moj sin ljubio.

AMALIA Umrijeti znači poletjeti u njegov zagrljaj. Blago vama! Zavidim vam. Zašto moji udovi nisu nemoćni? Zašto moja kosa nije sijeda? Nestani, mladenačka snago! Dobro mi došla, staračka slabosti, ti koja si bliža nebesima i mom Karlu!

FRANZ *dolazi.*

STARI MOOR Priđi, sine. Oprosti mi što sam malo prije bio suviše osoran prema tebi. Sve ti opraštam. Tako bih volio preminuti u miru.

FRANZ Jeste li se dovoljno najadikovali za svojim sinom? Kako vidim, imate samo jednoga.

STARI MOOR Jakov je imao dvanaest sinova, ali je ipak za svojim Josipom proljevao krvave suze.

⁶⁵ Seraf (židov.) - po Bibliji najviši stupanj između devet anđeoskih zborova. Prikazuje se kao glava s tri para krila.

FRANZ Hm.

STARI MOOR Hajde, kćeri, uzmi Bibliju i pročitaj mi priču o Jakovu i Josipu. Uvijek me ta priča tako dirala, i onda kad još nisam bio Jakov.

AMALIA Što da vam čitam? (*Uzme Bibliju i lista po njoj*)

STARI MOOR Čitaj mi tužaljku ostavljenoga, kad ga više nije našao među svojom djecom i kad ga je uzalud čekao okružen svojom jedanaesticom sinova, i jadikovku njegovu kad je saznao da mu je Josip zauvijek oduzet.

AMALIA (*čita*) »Tada uzeše haljinu Josipovu i, zaklavši jare, zamočiše haljinu u krv pa onda poslaše šarenu haljinu ocu njegovu poručivši: našosmo ovu haljinu, vidi je li haljina sina tvojega ili nije.« (*Franz naglo izlazi*) »A on je pozna i reče: sina je mojega haljina; ljuta ga je zvjerka izjela; Josip je doista raskinut.«

STARI MOOR (*sruši se na jastuk*) »Josip je doista raskinut.«

AMALIA (*čita dalje*) »I razdrije Jakov haljine svoje i veza kostrijet oko sebe i tužase za sinom svojim dugo vremena. I svi sinovi njegovi i sve kćeri njegove ustadoše oko njega tješeći ga. Ali se on ne dadijaše utješiti, nego govoraše: s tugom ću u grob leći za sinom svojim.«⁶⁶

STARI MOOR Prestani, prestani! Tako mi je zlo!

AMALIA (*priskoči k njemu, ispustivši knjigu*) Pomozite, nebesa! Što je to?

STARI MOOR To je smrt! Crno - plovi - pred mojim - očima - molim te - pozovi pastora - da me pričesti. Gdje je - moj sin Franz?

AMALIA Pobjegao je. Bože, smiluj nam se!

STARI MOOR Pobjegao - pobjegao od postelje umirućeg? I to sve - sve - od - dvoje djece, moje nade. Ti si ih - dao - ti si - uzeo - sveti se ime...

AMALIA (*naglo krikne*) Mrtav? Sve je mrtvo! (*Odlazi očajna.*)

FRANZ *dotrči, veselo uzvikujući.*

FRANZ Mrtav, viču, mrtav! Sad sam ja gospodar! Po cijelom dvorcu zapomažu: mrtav! A što ako samo spava? Dakako, dakako, to je zaista san poslije kojega više nema »dobro jutro«. San i smrt tek su blizanci. Zamijenit ćemo im imena. Valjani, dobrodošli snu! Nazvat ćemo te smrt. (*Zaklopi mu oči*) Tko će se sada usuditi da me izvede pred sud? Ili da mi u lice kaže: ti si hulja! Odbacimo sad mrsku krinku blagosti i vrline! Sad ćete vidjeti Franza u njegovoj golotinji i zgrozit ćete se. Moj je otac bio popustljiv u svojim zahtjevima, on je svoje podanike smatrao članovima obitelji, sjedio je pred vratima smiješeći se ljubazno i pozdravljajući ih kao braću i djecu svoju. Moje će se obrve nad vama nadvijati kao olujni oblaci, moje ime gospodara lebdjet će nad ovim bregovima kao prijeteća repatica, po mojem ćete čelu pogađati kakvo će biti vrijeme. On je gladio i milovao potiljak koji mu se tvrdoglavo opirao. Gladenje i milovanje nije moj posao. Šiljate ću vam ostruge zabadati u živo meso i iskušavat ću na vama oštar bič! Na mojem će području napokon krumpir i tanko pivo biti gozba na blagdane, i teško onome tko mi dođe pred oči punih, rumenih obraza! Moje su najmilije boje bljedilo siromaštva i ropski strah. U takve ću vas živreje odsad odijevati! (*Odlazi.*)

⁶⁶ citat iz biblijske knjige Postanka.

Treći prizor

Češke šume, SPIEGELBERG, RAZMANN, SKUPINA RAZBOJNIKA

RAZMANN Ti si opet ovdje? Jesi li to zaista ti? Daj da te u kašu zdrobim u svom zagrljaju, Moritz, brate moj najmiliji! Dobro došao u češke šume! Narastao si i očvrstnuo. Trista mu jada! Dovodiš novake sa sobom, čitav podmladak! Ti si zaista vrstan vrbovnik.

SPIEGELBERG Zar ne, brate, zar ne? I sve su to ljudine! Nećeš mi vjerovati, ali mene očito prati blagoslov božji. Bio sam gladan siromašak, imao sam samo ovu palicu kad sam prešao preko Jordana,⁶⁷ a sada nas je sedamdeset i osam, većinom upropašteni trgovčiči, propali studenti i pisari iz švapskih pokrajina. To ti je, brate, zbor junačina, pristali momci, kažem ti; jedan će drugom ukrasti puceta s hlača i jedan je uz drugoga siguran samo s nabijenom puškom u ruci. Imaju svega u izobilju, a na glasu su četrdeset milja uokrug, da je pravo čudo. Nema novina u kojima nećeš naći kakav člančić o prepredenom Spiegelbergu. Ja ih samo zato i čitam. Opisali su me od glave do pete, mislio bi da me imaš živa pred očima. Čak nisu zaboravili ni moja puceta na kaputu. Ali mi ih vučemo za nos da je milina. Odem ti ja onomadne u štampariju, izjavim da sam vidio ozloglašenog Spiegelberga i izdiktiram nekakvu škrabalu živu sliku nekog tamošnjeg doktorčića. Stvar je uspjela; momka zatvore, ispituju ga pod mukama, i on ti od straha i u svojoj gluposti, neka me đavo odnese, on ti prizna da je on Spiegelberg. Grom i pakao! Ja sam upravo bio u iskušenju da vlastima prijavim da mi ta ništarija blati ime. Kako rekoh, nakon tri mjeseca je visio. Ja sam poslije morao čvrsto nabiti nos burmutom kad sam šetao ispod vješala na kojima je slavno paradirao taj pseudo-Spiegelberg. I dok je Spiegelberg visio, dotle se Spielberg tiho išuljao iz zamke pokazujući premudroj pravdi dugi nos iza leđa - tako da ti se upravo smilila.

RAZMANN (*smije se*) Ostao si onaj stari Spiegelberg.

SPIEGELBERG Jesam, kako vidiš, tijelom i dušom. Ludove, moram ti još ispričati i šalu koju sam nedavno izveo u Samostanu svete Cecilije. Naidem ti ja jednom predvečer na svom putu na taj samostan, a kako upravo toga dana nisam bio ispalio nijednog hica - ti znaš kako ja smrtno mrzim *diem perdid*⁶⁸ - morao sam bar noć uveličati kakvom vragolijom, pa makar pri tom sam đavo izgubio jedno uho! Pritajili smo se do kasno u noć. Posvuda mrtva tišina. Svjetla se gase. E, sad bi opatice mogle već biti pod svojim perinama! Ja povedem svog druga Grimma sa sobom, a drugima reknem da čekaju pred ulazom dok ne zazviždim; tada onesposobim čuvara samostana, oduzmem mu ključeve, uvučem se u odaje gdje spavaju služavke, ukradem im haljine i bacim ih onima kod vrata. Zatim pođemo dalje, od ćelije do ćelije, i pokupimo haljine svim sestrama, a napokon i nadstojnici. Nato ja zazviždim, moji momci napolju stanu navaljivati i bučiti kao da je sudnji dan, a zatim upadnu uz životinjsku dreku u ćelije sestara! Ha, ha, ha, da si vidio tu hajku! Kako su bijedne životinjice tapkale u mraku za svojim suknjama, kako nisu znale što bi, kako su bile izgubljene, dok smo mi za to vrijeme navaljivali kao stotinu vragova! Kako su se u strahu i zaprepaštenju umatale u svoje ponjave i nastojale da se zavuku pod peć kao mačke. A neke su od njih u smrtnom strahu tako pošćropile sobu da si u njoj

⁶⁷ preko Jordana - aluzija na priču iz Staroga zavjeta o Jakovu i njegovu prelasku preko Jordana.

⁶⁸ *diem perdid* (lat.) - izgubio sam dan. Prema Svetoniju, to je bila uzrečica rimskoga cara Tita kad god bi ustanovio da mu je jedan dan prošao uzalud, bez kakva korisna posla ili dobrog djela.

mogao učiti plivati! Pa da si čuo taj jao i pomagaj, i na kraju da si vidio onu babetinu, onu nadstojnicu, odjevenu kao Eva prije pada! Ti znaš, brate, da mi ništa na svijetu nije odvratnije od pauka i stare žene - a sada zamisli tamnosmeđu, smežuranu, rutavu vješticu kako oko mene skače i zaklinje me svojom djevičanskom krepošću! Do sto đavola, već sam bio pripremio lakat da joj ono malo preostalih zubi zatjeram u debelo crijevo! Kratak postupak: ili na sunce sa srebrnim posuđem, samostanskim dragocjenostima i svim sjajnim talirima, ili - Moji su me momci dobro razumjeli. Vjeruj mi, izvukao sam iz samostana više od tisuću talira vrijednosti, i šala je k tome uspjela, a moji su im momci ostavili takvu uspomenu da će imati što da vuku svojih devet mjeseci.

RAZMANN (*udara nogom o zemlju*) Da je bar mene vjetar onamo nanio!

SPIEGELBERG Vidiš li? Pa onda reci da nije zgodan taj raspušteni život! A pri tom ostaješ svjež i čio, družba je još na okupu i svaki dan sve više raste, kao prelatski trbuh. Ja ne znam, u meni mora da je neki magnet koji sve skitnice svijeta privlači kao čelik i željezo.

RAZMANN Krasan si mi ti magnet! Ali ja bih, do bijesa, volio znati kakvim se ti to čarolijama služiš.

SPIEGELBERG Čarolijama? Ne treba tu čarolija - samo mozga treba, nešto zdrave pameti koju, dakako, ne možeš žlicom pokusati, jer, vidiš, ja uvijek kažem: časna čovjeka možeš izdjelati iz svakog vrbova panja, ali za nevaljalca treba imati soli u glavi - a k tome dolazi još i poseban nacionalni genij, neko, da tako kažem, podneblje lupeštva. Stoga ti savjetujem da odeš u Graubünden, to je Atena današnjih lupeža.

RAZMANN Brate, meni su mnogo hvalili cijelu Italiju.

SPIEGELBERG Da, da, što je pravo, pravo je. Italija ima također vrsnih ljudi, a ako Njemačka nastavi kako je započela i posve odbaci Bibliju - čini se da je na najboljem putu - tada će i od Njemačke s vremenom još nešto biti. Općenito, mogu ti reći, klima ne utječe baš mnogo, genij svagdje uspijeva, a sve ostalo, brate, znaš i sam: na divljoj jabuci ni u samom rajskom vrtu neće roditi ananas. Ali da nastavim, gdje sam stao?

RAZMANN Kod majstorija!

SPIEGELBERG Da, točno, kod majstorija. Dakle, kad dođeš u koji grad, najprije se raspitaš među policijskim činovnicima koji kažnjavaju prosjačenje, među gradskim stražarima i tamničkim čuvarima, tko im se najmarljivije odaziva, tko u tom služi sebi na čast, i te mušterije odmah potražiš. Zatim se ugnijezdiš u kavane, bordele i krčme i tamo motriš, ispituješ tko najviše galami protiv loših vremena i protiv petpostotnih kamata,⁶⁹ protiv usavršavanja uprave koje sve više preotima maha, tko najviše psuje vladu, tko se najviše ljuti na fiziognomiku⁷⁰ i tome slično. Brate, to je onaj pravi! Poštenje se klima kao šupalj zub, treba samo da prineseš kliješta. Ili, još bolje i kraće: odeš i baciš punu kesu nasred ulice, nekamo se sakriješ i dobro zapamtiš tko ju je podigao, a malo zatim pojuriš za njim, tražiš, vičeš i pitaš samo onako usput: nije li gospodin možda našao kakvu kesu s novcem? Ako kaže: jesam - tada neka ga đavo nosi, ali ako počne lagati: neka gospodin

⁶⁹ pet posto kamata primjer je, za ono vrijeme, niskoga kamatnjaka.

⁷⁰ fiziognomika - onovremena tobožnja »znanost« koja je iz crta lica navodno uspijevala odrediti čovječji značaj.

oprosti, ne bih se mogao sjetiti, žao mi je - (*Skoči*) Brate, pobjeda, brate! Ugasi svoju svjetiljku, lukavi Diogene - našao si svog čovjeka!⁷¹

RAZMANN Ti si izučen majstor.

SPIEGELBERG Bože moj, kao da sam ja ikada u to posumnjao! Dakle, sad kad imaš svog čovjeka u mreži, moraš fino, lukavo udesiti da ga izvučesh na suho! Vidiš, sinko, ja sam to radio ovako: čim bih ušao u trag svom kandidatu, prilijepio bih mu se kao čičak, lokao bih s njim i bratimio se. *Nota bene*,⁷² ne smiješ dopustiti da on snosi trošak, dakako, pri tom potrošiš lijepu svoticu, ali na to se ne obazireš - ideš dalje, vodiš ga među kartaše i razvratnike, uvlačiš ga u tučnjave i lopovluke, dok napokon ne izgubi sve, i snagu, i novac, i savjest i dobar glas - jer, moram ti usput reći, ništa nećeš postići ako ne iskvariš i tijelo i dušu. Vjeruj mi, brate, u to sam se u svojoj bogatoj praksi bar pedeset puta uvjerio: kad poštena čovjeka jedanput istjeraš iz njegova gnijezda, tada vrag čini svoje, tada je odlučni korak tako lagan, o, tako lagan kao skok od bludnice do bogomoljke. Slušaj, kakav je to bio prasak?

RAZMANN Grmi. Samo nastavi.

SPIEGELBERG Još je kraći i bolji put da opljačkaš svom čovjeku kuću i kućište, tako da na njemu ne ostane ni košulja. Onda će sam od sebe doći k tebi. Ne moraš ti mene, brate, učiti lukavštinama! Pitaj onog tamo s brončanim licem, guba ga izjela! Njega sam krasno upecao: ponudio sam mu četrdeset dukata ako mi otisne u vosku ključeve svog gazde. Pomisli, glupa životinja to učini, đavo da me nosi, preda mi ključeve i zatraži svoj novac. »Monsieur«⁷³, kažem mu ja, »znate li vi da ja mogu sada smjesta odnijeti te ključeve predstojniku policije i iznajmiti vam stan na tananim vješalima?« Sto mu bogova, da si tada vidio mog deliju: kako je iskolačio oči i stao cupkati oko mene kao pokislo štene! »Za ime božje, neka gospodin bude uviđavan, ja ću - ja ću« »Što ćete učiniti? Hoćete li smjesta sve objesiti o klin i poći sa mnom do đavola?« »O, od srca rado, s najvećim veseljem.« Ha, ha, dobar ulov. Na slaninu se hvataju miševi. Smij se, Razmann, ha, ha, ha!

RAZMANN Da, da, moram ti odati priznanje. Ovu ću pouku zlatnim slovima zapisati sebi za uho. Čini se da sotona dobro poznaje svoje ljude kad je tebe najmio za mešetara.

SPIEGELBERG Je li, brate? A ja ovako razmišljam: ako mu desetericu predam, pustit će mene slobodna. Ako svaki nakladnik daje svom agentu deseti primjerak badava, zašto bi onda đavo bio takva škrtica? Razmann, ja osjećam miris baruta.

RAZMANN Boga mu, i ja ga već odavna osjećam. Pazi, mora da se u blizini nešto desilo! Da, da, kako sam ti rekao, Moritz, vođa će se radovati tvojim novacima. I on je već pridobio više dobrih momaka.

SPIEGELBERG Ali kakvi su moji, kakvi su moji! Phi!

RAZMANN No da, oni imaju zacijelo vješte prste, ali kažem ti, glas o našem vođi doveo je u iskušenje već i poštene momke.

SPIEGELBERG Nije valjda!

⁷¹ Diogen iz Sinope (413-323. pr. n. e.) - grčki filozof, cinik. Htio je čovjeka osloboditi spona civilizacije i vratiti ga prirodi. Stanovao je u bačvi. Kažu da je po bijelu danu šetao Atenom sa zapaljenom svjetiljkom i na upit prolaznika što radi, odgovorio: »Tražim čovjeka!«

⁷² *nota bene* (lat.) - doslovno »zabilježi dobro«, zatim u smislu: pamti dobro!, ne zaboravi!

⁷³ *monsieur* (franc.) - gospodin(e).

RAZMANN Bez šale! I oni se ne stide služiti pod njegovim zapovjedništvom. On ne ubija radi pljačke, kao mi, novac ga više ne zanima otkad ga može imati koliko ga volja, pa čak i svoju trećinu plijena koja mu po pravu pripada poklanja siročadi ili školuje tim novcem siromašne darovite mladiće. Ali kad mu dođe pod ruku kakav plemić koji kinji svoje seljake kao marvu, ili mu stigne pod malj kakav nitkov sa zlatnim gajtanima koji krivotvori zakone i srebrom zamazuje oči pravdi, ili inače kakav gospodičić od te bagre - momče, tad je on u svom elementu, tada bjesni kao sam đavo, kao da se svaka žilica u njemu pretvorila u furiju.

SPIEGELBERG Hm, hm!

RAZMANN Nedavno smo doznali u krčmi da će onuda proći bogati grof regensburški, koji je neki milijunski proces dobio s pomoću smicalica svojeg odvjetnika; vođa je upravo sjedio za stolom i igrao šah. »Koliko nas ima?« - zapitao me i žurno ustao. Vidio sam kako grize donju usnu, što radi samo u najvećoj srdžbi. »Samo petorica« - odgovorio sam. »To je dovoljno!« - rekao je on, bacio krčmarici novac na stol, ostavio netaknuto vino što ga je naručio, i mi smo krenuli. Cijelo vrijeme nije progovorio ni riječi, jahao je po strani posve sam, tek bi nas od vremena do vremena zapitao nismo li što opazili ili bi nam naložio da stavimo uho na zemlju. Napokon se dovezao grof u teško natovarenoj kočiji. Odvjetnik je sjedio do njega, naprijed je jahao jedan konjanik, a sa strane dvojica slugu. Da si sad vidio tog čovjeka kako je sa dva pištolja u ruci prije nas skočio do kočije i da si čuo glas kojim je povikao: »Stoj!« Kočijaš, koji nije htio stati, odletio je sa svog sjedala. Grof je zapucao iz kočije u vjetar, a jahači su se razbježali. »Novac, ništarijo!« - zagrmio je on, i grof je začas ležao kao bik pod sjekirom. »A, ti si onaj nitkov koji pravdu pretvara u prostu bludnicu!« - Odvjetnik je drhtao da su mu zubi cvokotali. Za tren mu je bodež stajao zaboden u truhu kao kolac u vinogradu. »Ja sam svoj posao završio« - povikao je i ponosno se okrenuo od nas. »Pljačkanje je vaša stvar.« - I na to je nestao u šumi.

SPIEGELBERG Hm, hm! Brate, ono što sam ti maloprije pripovijedao, neka ostane među nama, on ne treba da sazna za to. Razumiješ?

RAZMANN Da, da, imaš pravo, razumijem.

SPIEGELBERG Ti ga znaš. On ima svoje mušice. Razumiješ što hoću da kažem.

RAZMANN Razumijem, razumijem.

SCHWARZ *dojuri.*

RAZMANN Tko je? Što je? Putnici u šumi?

SCHWARZ Brzo, brzo, gdje su ostali? Sto mu bogova! Vi tu stojite i brbljate. Zar ne znate, ništa ne znate? A Roller...

RAZMANN Što je, što se dogodilo?

SCHWARZ Roller je obješen, zajedno sa još četvoricom.

RAZMANN Roller? Trista mu muka, kada, kako znaš?

SCHWARZ Sjedi već tri nedjelje, a mi nismo ništa znali. Već su održane tri rasprave, a mi nismo ništa čuli. Pod mukama su ga ispitivali gdje je vođa - hrabri mladić nije odao. Jučer je bilo suđenje, a jutros je specijalnom poštanskom kočijom otpremljen k đavolu.

RAZMANN Prokletstvo! Zna li vođa za to?

SCHWARZ Tek je jučer saznao. Pjeni se od bijesa kao vepar. Znaš da je on uvijek najviše cijenio Rollera - a tek kad je doznao za mučenje! Već su bili dopremljeni uže i ljestve pred tamnicu - ali bez uspjeha. Sam se vođa pod kapucinskom haljom uvukao k njemu i htio se zamijeniti s njim, ali Roller je to tvrdoglavo odbio. Tada se vođa zakleo kletvom od

koje nas je prošla hladna jeza da će mu zapaliti takvu posmrtnu zublju kakvu još nijedan kralj nije imao i od koje će im koža na grbači prsnuti. Upravo se bojim za grad. On već odavna ima zub na njega, jer su ljudi u njemu tako odvratni bogomoljci - a ti znaš da za njega »učinit ću« znači isto što i za nas »već sam učinio«.

RAZMANN To je istina. Poznajem vođu. Kad on zada đavolu riječ da će s njim poći u pakao, neće se pomoliti makar znao da će s polovicom Očenaša steći rajsko blaženstvo! Ali jadni Roller, jadni Roller!

SPIEGELBERG *Memento mori!*⁷⁴ No mene to ne uzbuđuje. (*Pjevouši pjesmicu.*)

Kraj stratišta kad prođem tamo,
Na jedno oko žmirim tad
I mislim: visi, visi samo!
Ha, tko je glupan, reci sad!

RAZMANN Slušajte! Hitac! (*Pucnjava i povici.*)

SPIEGELBERG Još jedan!

RAZMANN I još jedan! Vođa! (*Iza pozornice čuje se pjesma.*)

Nürnberg zalud vješala sprema,
Pobježe momak - vješanja nema! (*Da capo.*)

SCHWEIZER, ROLLER (*iza pozornice*) Hej, ho, hej, ho!

RAZMANN Roller, Roller, neka me đavo odnese ako nije!

SCHWEIZER, ROLLER (*iza pozornice*) Razmann! Schwarz! Spiegelberg! Razmann!

RAZMANN Roller! Schweizer! Grom i pakao! Strijela božja! (*Poleti im u susret.*)

Dolazi RAZBOJNIK MOOR na konju, SCHWEIZER, ROLLER, GRIMM, SCHUFTERLE i ČETA RAZBOJNIKA, svi uprskani blatom i prašni.

RAZBOJNIK MOOR (*skoči s konja*) Sloboda, sloboda! Roller, na sigurnom si! Odvedi, Schweizer, mog vranca i operi ga vinom. (*Baci se na zemlju*) To je bio pothvat!

RAZMANN (*Rolleru*) Tako mi Plutonova⁷⁵ ognjišta, jesi li uskrsnuo s točka?

SCHWARZ Jesi li ti njegov duh ili sam ja lud? Ili si to zaista ti?

ROLLER (*zadihaho*) Ja sam to. Živ i čitav! Što misliš, odakle dolazim?

SCHWARZ To pitaj vraga! Pa štap je već bio slomljen nad tobom.⁷⁶

ROLLER Dakako da je bio, i još gore. Dolazim ravno ispod vješala. Ali čekaj da dođem do daha! Schweizer će ti sve ispriповjediti. Dajte mi čašu rakije! I ti si, Moritz, opet ovdje? Mislio sam da ćemo se sastati na drugom mjestu. Dajte mi već tu rakiju! Kostu mi se više ne drže zajedno. O moj vođa! Gdje je vođa?

SCHWARZ Odmah, odmah! Hajde, reci, ta pripovijedaj kako si pobjegao? Kako si nam se vratio? U glavi mi se vrti! S vješala, kažeš?

⁷⁴ *memento mori* (lat.) - sjeti se smrti!

⁷⁵ Pluton - rimski bog podzemnoga svijeta.

⁷⁶ *Štap je već bio slomljen nad tobom* - osuda je dobivala pravomoćnost kada je, u stara vremena, sudac preko koljena prelomio štap.

ROLLER (*iskapi bocu rakije*) Aha, to godi, ala pali! Kažem ti, ravno s vješala. Vi tu stojite i buljite i ne možete ni zamisliti: bio sam tek tri koraka udaljen od prokletih ljestava kojima je trebalo da se uspnem u krilo Abrahamovo⁷⁷; tako sam bio blizu, tako blizu! I meso i kosti bili su mi već prodani anatomskom institutu,⁷⁸ mogao si kupiti moj život za pola lule duhana. Vođi zahvaljujem što dišem, što sam slobodan i što živim.

SCHWEIZER To vam je bila šala koju je vrijedno čuti. Mi smo dan prije preko naših uhoda nanjušili da je Roller u gadnoj kaši, i ako se nebesa pravodobno ne umiješaju, da će sutradan - to je značilo danas - otići onamo odakle se nitko ne vraća. »Naprijed« - rekao je vođa - »prijatelj je iznad svega! Spasili ga ili ne, bar ćemo mu zapaliti takvu posmrtnu zublju kakva još nijednom kralju nije svijetlila i od koje će im koža na grbači prsnuti.« Pozvali smo cijelu četvu. Poslali smo Rolleru glasnika, koji mu je to sve saopćio na ceduljici sakrivenoj u jelu.

ROLLER Ja sam sumnjao u uspjeh.

SCHWEIZER Pričekali srno da se sve ulice isprazne. Cijeli je grad pošao da vidi taj prizor, sve ispremiješano, i konjanici, i pješaci i kola, a buka i psalam za obješene nadaleko su odjekivali. »Sada« - rekao je vođa - »potpalite, potpalite!« Momci su poletjeli kao strijele, podmetnuli istodobno požar na trideset tri mjesta u gradu, bacili zapaljene fitilje u blizinu barutane, u crkve i u ambare. Boga mu, nije prošlo ni četvrt sata, a sjeveroistočnjak, koji je čini se također imao zub na grad, valjano nam je priskočio na pomoć i odnio plamen do najviših vrhova krovova. Mi smo međutim kao furije jurili ulicama gore-dolje derući se: »Vatra, vatra!« - Po cijelom gradu urlici, vika, lom! Zvona zvone na uzbunu, barutana leti u zrak, kao da se zemlja raspolovila, kao da se nebo rasprslo, a pakao propao deset tisuća hvati dublje.

ROLLER Kad su se moji pratioci obazreli grad je ležao pred njima kao Sodoma i Gomora,⁷⁹ cijeli je horizont bio u plamenu, sumporu i dimu, četrdeset brda uokolo odjekivalo je od te paklene lakrdije. Svi su popadali u smrtnom strahu na zemlju, a ja iskoristim trenutak, brzo kao vjetar oslobodim se užeta, tako sam već bio blizu vješanju - i dok moji pratioci gledaju natrag okamenjeni kao Lotova žena,⁸⁰ ja strugnem, probijem se kroz gomilu - i bjež! Nakon šezdesetak koraka bacim odjeću, skočim u rijeku i plivam pod vodom tako dugo dok nisam siguran da sam im se izgubio iz vida. Moj vođa me već čeka s konjima i odijelom, tako sam, eto, utekao. Moor, Moor, kad bi se bar ti uskoro našao u škripcu da ti mogu vratiti milo za drago!

RAZMANN Nečovječna želja zbog koje bi te trebalo objesiti. Ali to mora da je bio bogovski pothvat.

⁷⁷ u krilo Abrahamovo - prema Abrahamu, biblijskoj osobi iz Staroga zavjeta. Ovdje u značenju »u nebo«, tj. na drugi svijet.

⁷⁸ ponovni dokaz Schillerovih medicinskih studija. Tijela smaknutih, u nedostatku drugih lešina, prodavala bi se anatomskim zavodima za studentske potrebe sekcije.

⁷⁹ Sodoma i Gomora (Stari zavjet, knjiga Postanka 19: 1-29), gradovi koje je Bog uništio sumpornim ognjem zbog pokvarenosti njihovih stanovnika.

⁸⁰ Jedini stanovnik Sodome koji se po božjoj odluci smio spasiti bio je pobožni Lot. No na bijegu iz Sodome u novu postojbinu Soar, Lotova se žena usprkos zabrani obazre na svoje bivše obitavalište i zbog toga pretvori u stup soli. (Isti odjeljak knjige Postanka kao u bilj. 79.)

ROLLER To je bila prava pomoć u nevolji; ne možete vi to shvatiti. Trebalo je da ste kao ja, živi živcati, s užetom oko vrata, koračali prema grobu! Pa one proklete pripreme i strvinarske ceremonije, a svakim korakom nesigurne te noge nose sve bliže i bliže groznoj i proklesoj napravi na koju će te smjestiti i koja se uzdiže u strašnom sjaju jutarnjeg sunca. Pa krvnikovi pomoćnici koji čekaju, i ona jezovita glazba što mi još i sada bruji u ušima, i graktanje onih tridesetak gladnih gavranova koji vise na mojem napola sagnjilom pret hodniku i sve to, sve to - a povrh svega toga predosjećanje blaženstva koje me očekuje. Brate, brate! A najednom spas, sloboda! Bio je to prasak kao da je nebeskom buretu pu kao jedan obruč. Čujte, lupeži, kažem vam: da sam iz užarene peći skočio u ledenu vodu, ne bih tako snažno osjetio razliku kao onda kad sam isplivao na drugu obalu.

SPIEGELBERG (*smije se*) Jadnik si ti! No, sad zaboravi sve. (*Nazdravlja mu.*) Za sretno ponovno rođenje!

ROLLER (*baci čašu*) Ne, tako mi svega Mamonova blaga,⁸¹ ne bih to htio još jednom proživjeti! Umiranje nije harlekinski⁸² skok, a smrtni je strah gori od umiranja.

SPIEGELBERG A barutana koja leti uvis! Sjećaš se, Razmann, zato je tako nadaleko zaudaralo na sumpor, kao da su cijelu Molohovu⁸³ garderobu iznijeli na zrak da se provjetri. To je bio majstorski potez, vođo, zavidim ti na njemu.

SCHWEIZER Ako grad uživa u tom da gleda kako moj drug završava poput progonjene svinje, što bi nas, do bijesa, savjest grizla ako našem drugu za volju uništimo grad? Uz to se još našim momcima pružila prilika da pljačkaju bolje od samog starog cara. No recite, što ste sve orobili?

JEDAN RAZBOJNIK Ja sam se u onoj gunguli uvukao u crkvu svetog Stjepana i odrezao rojte s pokrivača na oltaru. »Dragi je Bog« - rekao sam sebi - »bogataš i može od običnog užeta načiniti zlatne niti.«

SCHWEIZER Dobro si učinio, što će u crkvi te tralje? Oni ih donose stvoritelju, koji se smije tim krpetinama, a njegova stvorenja mogu dotle umirati od gladi. A ti, Spangeler, kamo si ti bacio svoju mrežu?

DRUGI RAZBOJNIK Ja i Bügel opljačkali smo neku trgovinu i donijeli robe za pedesetoricu.

TREĆI RAZBOJNIK Ja sam digao dva zlatna džepna sata i još k tome tuce srebrnih žlica.

SCHWEIZER Dobro, dobro. Tako smo ih udesili da će četrnaest dana imati što da gase. Ako hoće vatru da ugase, moraju grad vodom upropastiti. Znaš li, Schufferle, koliko je bilo mrtvih?

SCHUFTERLE Kažu, osamdeset tri. Sama barutana ih je šezdeset smrvila u prah.

RAZBOJNIK MOOR (*veoma ozbiljno*) Roller, ti si skupo plaćen.

⁸¹ Mamon (hebr.) - u poslijebiblijskim spisima oznaka za imetak, novac i materijalne vrijednosti uopće. U Novom zavjetu personifikacija pohlepe za materijalnim dobrima.

⁸² *harlekinski skok* - prema harlekinu (tal. »arlechino«), jednom od najvažnijih i najzanimljivijih tipova talijanske *commedia dell'arte*, tj. improvizirane komedije, specifičnoga oblika pučkoga kazališta. Harlekin se isticao skokovima i prevrtanjima na improviziranoj pozornici te kazališne igre.

⁸³ Moloh - semitsko božanstvo kojemu su žrtvovali djecu. Ovdje, prema Miltonu i Klopstocku, oznaka za đavola.

SCHUFTERLE Phi, phi, pa što onda? Da su to bar bili muškarci - ali ne, to je bila dojenčad koja još prlja pelene, smežurane bakice, koje su djecu branile od muha, ishlapjeli starci koji više nisu znali naći vrata, bolesnici koji su jaukali za doktorom, dok se on svojim dostojanstvenim kasom bio pridružio rulji. Tko se god mogao kretati, potrčao je da vidi komediju. Kod kuće je ostao samo gradski talog.

MOOR O, jadni crvi! Bolesnici, kažeš, starci i djeca?

SCHUFTERLE Da, do vraga! I porodilje uz to, i trudne žene koje su se bojale da ne pobace pod vješalima, mlade žene koje su strahovale da se ne bi suviše zagledale u tu strvinarsku predstavu, pa da djetetu u utrobi ne utisnu na leđa znak vješala. Siromašni pjesnici koji nisu imali cipela jer su svoj jedini par dali na popravak - i još nešto takva ološa; nema smisla sve to ni nabrajati. Baš sam tako prolazio pokraj neke kolibe, kad čujem iznutra zapomaganje. Zavirim i pri svjetlu požara pogledam što je. Pod stolom leži zdravo dijete, a stol je upravo zahvatio plamen. »Jadna životinjice« - kažem - »smrznut ćeš se ovdje« - i bacim ga u vatru.

MOOR Je li to istina, Schufferle? Neka ti ta vatra pali grudi za vječna vremena! Odlazi, nakazo! Da te više nikada nisam vidio među svojim ljudima! Što, vi mrmljate? Oklijevate? Tko oklijeva kad ja zapovijedam? Udaljite ga, rekao sam! Ima vas više koji ste zavrijedili moj bijes. Poznajem te ja dobro, Spiegelberg.⁸⁴ Ali ja ću prvom prilikom doći među vas i održati strašnu smotru! (*Oni odlaze dršćući od straha.*)

MOOR *sam, uzbuđen korača tamo-am.*

MOOR Ne slušaj ih, nebeski osvetniče! Što ja tu mogu? Što ti možeš kad tvoja kuga, tvoja glad, tvoja poplava unište i pravednika uz zlotvora? Tko može zapovjediti plamenu da ne pohara i blagoslovljene usjeve kad treba da razori gnijezdo stršljenova. Oh, odvratno ubijanje djece, žena i bolesnika! Kako me tišti taj čin! On je okaljao moja najljepša djela. Pred okom nebeskim stoji postidjen i ismijan dječak koji se drsko poigrao Jupiterovim⁸⁵ buzdovanom, koji je oborio pigmejce⁸⁶ a trebalo je da smrvi titane.⁸⁷ Hajde, hajde, nisi ti čovjek koji može rukovati mačem osвете višnjega suda! Podlegao si pri prvom udarcu! Odričem se svoje bezočne namisli. Uvući ću se nekamo, u kakvu pukotinu u zemlji, da sakrijem svoju sramotu od danjeg svjetla. (*Hoće da ode.*)

RAZBOJNICI (*dolaze užurbano*) Čuvaj se, vođo! Nešto se sprema! Čitave gomile čeških konjanika jašu po šumi - mora da im je neka đavolska uhoda izbrbljala...

DRUGI RAZBOJNICI Vođo, vodo, ušli su nam u trag! Više od tisuću ljudi stvara obruč oko središta šume.

NOVONADOŠLI RAZBOJNICI Jao, jao, jao! Uhvatit će nas, na točak će nas staviti, rastrgat će nas! Više tisuća husara, draguna i lovaca jašu oko uzvisine! Zaposjeli su sve prolaze! (*Moor odlazi.*)

⁸⁴ Ova Schillerova rečenica postala je u njemačkom govornom području poslovicom i uzrečicom kojom se želi iskazati vlastito znanje o značaju određene osobe.

⁸⁵ V. bilj. 38.

⁸⁶ Pigmeji ili pigmejci su afrička i azijska plemena maloga rasta.

⁸⁷ Titani - u grčkoj mitologiji bili su divovi, djeca Geje i Urana, koje je Zeus dao baciti u Tartar.

SCHWEIZER, GRIMM, ROLLER, SCHWARZ, SCHUFTERLE,
SPIEGELBERG, RAZMANN, ČETA RAZBOJNIKA.

SCHWEIZER Jesmo li ih izmamili iz zapečka? Raduj se, Roller! Dugo sam već želio da se pobijemo s tim vitezovima koji se državnim kruhom hrane. Gdje je vođa? Je li cijela četa na okupu? Imamo li dosta baruta?

RAZMANN Baruta imamo koliko ti srce želi. Ali nas je svega osamdeset, pa kako god okreneš, nas je jedan na njih dvadeset.

SCHWEIZER To bolje! Pa da ih je i pedeset na moj jedan prst! Kad su tako dugo čekali dok im nismo potpalili slamu pod stražnjicom, braćo, braćo, tad nema opasnosti. Oni se bore za deset groša, a mi za život i slobodu! Bacit ćemo se na njih kao opći potop i sručiti im se na glave kao munja! Do đavola, gdje je vođa?

SPIEGELBERG On nas napušta u nevolji. Zar ne možemo više umaći?

SCHWEIZER Umaći?

SPIEGELBERG O, zašto nisam ostao u Jeruzalemu!

SCHWEIZER Ugušio se u blatu, ti strašljiva huljo! Kraj golih si opatica junak, a kad naletiš na dvije šake - kukavica si. Sad se pokaži, ili ćemo te zašiti u svinjsku kožu i natjerati pse na tebe!

RAZMANN Vođa! Vođa!

MOOR *polako, za sebe.*

MOOR Dopustio sam da ih potpuno opkole, sad se moraju boriti kao očajnici. (*Glasno*) Djeco! Sad ili nikad! Ili smo izgubljeni ili se moramo boriti kao nastrojeljeni veprovi.

SCHWEIZER Ha, ja ću im očnjacima rasparati trbuh da će im drob iscuriti! Povedi nas, vođo! Poći ćemo s tobom u ralje smrti!

MOOR Nabijte sve puške! Baruta imamo valjda dosta?

SCHWEIZER (*skoči*) Baruta imamo dovoljno da Zemlju dignemo uvis do Mjeseca.

RAZMANN Svaki od nas ima po pet pari nabijenih pištolja i po tri puške.

MOOR U redu. A sada treba jedan dio ljudi da se popne na drveće ili da se sakrije u grmlje i da ih iz zasjede obaspe vatrom.

SCHWEIZER To je nešto za tebe, Spiegelberg.

MOOR Mi ostali napast ćemo ih s boka kao furije.⁸⁸

SCHWEIZER To je posao za mene, za mene!

MOOR U isto vrijeme svi moramo zviždati i juriti naokolo po šumi da bi se činilo kako nas je veoma mnogo. Osim toga, moramo pustiti sve pse s lanca i nahuškati ih na njih da se rastepu, rasprše i da vam nalete na nišan. Nas trojica, Roller, Schweizer i ja, bacit ćemo se ravno u bojnu vrevu.

SCHWEIZER Majstorski! Izvrsno! Tako ćemo ih ispremlatiti da ni sami neće znati s koje strane primaju udarce. Ja sam prije znao hicem pogoditi trešnju pred ustima. Neka samo dođu! (*Schufterle poteže Schweizera za rukav. Schweizer povede vođu u stranu i razgovara tiho s njim.*)

⁸⁸ furije, v. bilj. 50.

MOOR Dosta!

SCHWEIZER Molim te!

MOOR Ne. Neka zahvali svojoj sramoti što će se spasiti. On ne smije umrijeti u isto vrijeme kad i ja, i moj Schweizer i moj Roller. Neka skine odjeću sa sebe, a ja ću reći da je putnik kojega sam opljačkao. Ne brini se, Schweizer, mogu se zakleti da će on ipak još biti obješen.

SVEĆENIK *dolazi.*

SVEĆENIK (*za sebe, oklijeva*) Je li to razbojnička jazbina? S vašim dopuštanjem, gospodo. Ja sam službenik crkve, a naokolo je postrojeno tisuću i sedam stotina ljudi koji čuvaju svaku vlas na mojoj glavi.

SCHWEIZER Bravo, bravo! Vrlo lijepo rečeno - tako bar ništa ne stavljate na kocku.

MOOR Šuti, prijatelju. Recite, pater, ukratko, što vas vodi ovamo?

SVEĆENIK Šalje me visoko poglavarstvo koje odlučuje o životu i smrti. Vi lopovi, vi ubojice i palikuće, vi nitkovi, otrovni zmijski skotovi što se šuljate u tami i ubijate iz potaje, gubo čovječanstva, pakleni izrodi, ukusna hrano za gavranove i gamad, naseobino ljudi određenih za vješala i točak -

SCHWEIZER Pseto! Prestani grditi ili ću te - (*Gurne mu kundak pred lice.*)

MOOR Nemoj, Schweizer, vidiš da si ga smeo. Tako je lijepo naučio napamet svoju propovijed. Nastavite samo, gospodine moj! - »za vješala i točak« -

SVEĆENIK A ti, krasni vođo! Vojvodo kradikesa, kralju lupeža, veliki mogule⁸⁹ svih nitkova pod suncem! Posve si nalik onom prvom odvratnom kolovođi koji je u tisućama legija nedužnih anđela zapalio buntovnički plamen i povukao ih za sobom u najdublji glib prokletstva. Jauk napuštenih majki prati tvoje stope, krv piješ kao vodu, za tvoj ubilački bodež čovjek ne vrijedi više od zračnog mjehura.

MOOR Točno, točno. Samo nastavite!

SVEĆENIK Što? Točno, točno? Kakav je to odgovor?

MOOR Što, gospodine? Na to niste bili spremni? Nastavite, samo nastavite. Što ste još htjeli reći?

SVEĆENIK (*sa žarom*) Strašni čovječe, nosi se što dalje od mene! Zar tvoji prokleti prsti nisu umrljani krvlju umorenoga grofa? Zar nisi lopovskim rukama provalio u svetište gospodnje i lupeški ukrao posvećeno obredno posuđe? Što, nisi li potpalio naš bogobojažni grad i srušio barutanu na glave dobrih kršćana? (*Sklopljenih ruku*) Strahoviti, strahoviti zločini koji do neba zaudaraju i dozivaju sudnji dan da što brže nastupi! Zreo si da primiš plaću, sazrio si za božji sud.

MOOR Dovde ste majstorski dospjeli! Ali na stvar! Što mi poručuje po vama preslavno poglavarstvo?

SVEĆENIK Ono što nikako nisi zavrijedio. Pogledaj oko sebe, ubojice i palikućo! Dokle ti pogled dopire, opkoljen si našim konjanicima - odavde nitko ne može umaći - i kao što na ovim hrastovima rastu trešnje a ove jele breskvama rode, upravo tako ćete vi uteći nepovrijeđeni ispod ovih hrastova i jela.

MOOR Čuješ, Schweizer? Ali nastavite samo.

⁸⁹ Mogul - naslov vladara muslimanske države osnovane 1526. u Istočnoj Indiji.

SVEĆENIK Slušaj kako se sud blago i strpljivo odnosi prema tebi, zlotvore. Ako se smjesta pokoriš i zamoliš milost i obzir, da znaš, tada će se sama strogost pretvoriti u milosrđe a sama pravda u nježnu majku - ona će zažmiriti nad polovinom tvojih nedjela i zadovoljit će se, zamisli, zadovoljit će se samo smrću na točku!

SCHWEIZER Jesi li čuo, vođo? Dopusti mi da tom dresiranom ovčarskom psu tako stisnem grkljan da mu iz svih pora prokulja crveni sok.

ROLLER Vođo, grom i pakao, vođo! Kako grize zubima donju usnu! Dopusti mi da tu hulju okrenem glavom prema dolje a nogama prema nebu kao čunj.

SCHWEIZER Meni, meni to dopusti. Bacit ću se pred tobom na koljena, past ću ničice. Meni prepusti užitak da ga smrvim u kašu.

SVEĆENIK *krikne*.

MOOR Ne dirajte ga! Da se nitko nije usudio dotaći ga! (*Svećeniku, izvlačeći mač*) Pogledajte, pater, ovdje stoji sedamdeset i devet muževa kojima sam ja vođa, i nijedan od njih ne zna jurnuti na prvu zapovijed ni plesati po taktu topovske paljbe, a naokolo je postrojeno tisuću i sedam stotina vojnika koji su ostarjeli pod puškom. Ali čujte me! To vam govori Moor, vođa ubojica i palikuća. Istina je, ubio sam grofa, zapalio i opljačkao crkvu svetog Dominika, podmetnuo požare u vašem pobožnom gradu i srušio barutanu na glave dobrih kršćana. Ali to još nije sve. Ja sam učinio još i više! (*Ispruži desnicu.*) Vidite li ova četiri skupocjena prstena na svakom prstu? Idite i ispričajte onoj gospodi koja sude o životu i smrti, točku po točku sve što budete vidjeli i čuli. Ovaj rubin skinuo sam s prsta ministru kojega sam u lovu oborio pred noge njegova kneza. On se iz prašine nižih slojeva dodvoravanjem uspeo na mjesto kneževa prvog ljubimca, preko leđa svog bližnjega pokročio je u visine, uzdigle su ga suze sirotinjske. Ovaj dijamant oduzeo sam financijskom savjetniku koji je čast i položaje prodavao onima koji su mu najskuplje plaćali, a ožalošćene je rodoljube tjerao sa svog praga. Ovaj ahat nosim u čast popu vašega soja, koga sam svojom rukom zadavio kad je s propovjedaonice jadikovao što inkvizicija propada. Mogao bih vam još pripovijedati o svom prstenju, da mi nije žao već i ovih nekoliko riječi što sam ih na vas potrošio.

SVEĆENIK O faraone, faraone!⁹⁰

MOOR Jeste li ga čuli? Jeste li opazili njegov uzdah? Zar on ne stoji ovdje kao da želi izmoliti od nebesa da plamenom satru Korino⁹¹ pleme? On osuđuje jednim trzajem ramena, on proklinje jednim kršćanskim uzdahom! Kako može čovjek biti tako zaslijepljen? Kako može on, koji s tisuću Argusovih⁹² očiju vreba mrlju na svojem bližnjem, kako može biti tako slijep prema samom sebi! Oni grme sa svojih visina o blagosti i snošljivosti, a prinose Bogu ljubavi ljudske žrtve kao kakvu ognjenom Molohu;⁹³ propovijedaju o ljubavi prema bližnjem, a kletvama tjeraju sa svog praga osamdesetogodišnjeg slijepca! Napadaju lakomost, a Peru su zbog zlatnih kopča opustošili i domoroce kao marvu upregli

⁹⁰ Ovdje se misli na zapovijed faraona u Egiptu, po kojoj su sva židovska djeca morala biti umorena, o čemu govore starozavjetne biblijske knjige.

⁹¹ Korino pleme - u Starom zavjetu zavjerenička grupa koja je radila protiv Aarona i Mojsija.

⁹² Argus - u grčkoj mitologiji div sa stotinu očiju, koji je upravo zbog toga obilježja mogao sve vidjeti i vječito biti budan.

⁹³ V. bilj. 83.

u svoja kola!⁹⁴ Razglabaju o tome kako je bilo moguće da priroda stvori Judu Iskariota,⁹⁵ a ne bi morao biti najgori među njima onaj koji bi izdao trojedinog Boga za deset srebrnika. Prokleti da ste vi farizeji,⁹⁶ vi krivotvoritelji istine, vi izrodi božanstva! Ne zazirete od klečanja pred križem i pred oltarima, mrcvarite svoja leđa remenom i mučite svoje tijelo postom. Umišljate sebi da tim bijednim opsjenama mažete oči onomu kojega i vi glupani nazivate sveznajućim, kao čovjek koji se gorko ruga mogućnicima upravo onda kad im laskajući tvrdi da oni laskavce mrze; pozivate se na poštenje i uzoran život, a Bog koji vidi što je u vašim srcima rasrdio bi se na stvoritelja da nije on sam stvorio čudovište s Nila.⁹⁷ Uklonite mi ga ispred očiju!

SVEĆENIK Takav zlotvor, a tako ponosan!

MOOR Još uvijek nisam dovoljno. Sad ću tek ponosno progovoriti. Idi i reci preslavnom sudu koji ždrijebom odlučuje o životu i smrti - ja nisam tat kome je saveznik san i mrak i koji se razmeće svojim podvizima na lopovskim ljestvama. Ono što sam počinio, čitat ću jednom, bez sumnje, u nebeskoj knjizi grijeha; ali s kukavnim božjim zastupnicima ne želim više gubiti riječi. Reci im: moj je posao odmazda - osveta je moj zanat! (*Okreće mu leđa.*)

SVEĆENIK Ti dakle nećeš obzira ni milosti? Dobro, s tobom sam svršio. (*Obrati se četi.*) Slušajte tada vi što vam pravda po meni poručuje: ako sad odmah svežete i predate ovog osuđenog zločinca, znajte da će biti potpuno zaboravljena sva vaša nedjela i da će vam kazna biti oprostena, sveta će crkva primiti vas, izgubljene ovce, s obnovljenom ljubavlju u svoje materinsko krilo, i svakom će od vas biti omogućeno da stekne kakvu časnu službu. (*Sa smiješkom, trijumfirajući*) No, što sad? Kako vam ovo prija, vaše veličanstvo? Na posao dakle! Vežite ga, i bit ćete slobodni!

MOOR No, čujete li? Čujete li? Što ste se zaprepastili? Zašto ste zbunjeni? Pravda vam nudi slobodu, a vi ste već zaista njezini zarobljenici. Ona vam poklanja život, a to nije samo hvastanje, jer vi ste uistinu već osuđeni na smrt. Ona vam obećava časti i službe, a što može biti vaša sudbina, čak ako sad i pobijedite, osim poniženje, prokletstvo i progon? Ona vam najavljuje oprostjenje nebesa, a vi ste zaista prokleti. Svaka vlas na svakom od vas osuđena je na pakao. Zar još razmišljate? Zar se još kolebate? Zar je tako teško izabrati između neba i pakla? Hajde, pritecite vi u pomoć, pater!⁹⁸

SVEĆENIK (*za sebe*) Zar je ovaj poludio? (*Glasno*) Možda se bojite da je to samo stupica da bismo vas žive uhvatili? Čitajte sami, ovdje je potpisano pomilovanje za sve vas. (*Daje Schweizeru papir*) Sumnjate li još uvijek?

MOOR Pogledajte, pogledajte! Što možete više poželjeti? Potpisano vlastitom rukom. To je bezgranična milost. Ili se možda plašite da će oni prekršiti svoju riječ, jer ste čuli da se riječ zadana izdajicama ne mora održati? O, ne strahujte. Već bi ih taktika primorala da održe riječ zadanu i samom sotoni. Tko bi im inače ubuduće vjerovao? Kako bi se ikada još mogli poslužiti obećanjem? Mogao bih se zakleti da misle iskreno. Oni znaju da sam

⁹⁴ Schillerova aluzija na Pizarrovo osvajanje i pljačkanje Perua god. 1531.

⁹⁵ Učenik i apostol koji je izdao Isusa Krista. Danas sinonim za izdajicu i općenitu pretvoricu.

⁹⁶ farizeji - vjersko-filozofska stranka među židovskim književnicima. Isus ju je osuđivao zbog licemjerja.

⁹⁷ čudovište s Nila - krokodil ili vodeni konj.

⁹⁸ pater (lat.) - otac, naziv za svećenika-redovnika

vas ja pobunio i ogorčio; vi ste za njih nedužni. Vaša nedjela smatraju mladenačkim pogreškama, prenatrpanim postupcima. Mene jedinoga žele da dobiju, jedini ja treba da ispaštam. Nije li tako, pater?

SVEĆENIK Koji to đavo govori iz njega? Dakako, dakako, tako je! Taj me čovjek potpuno smutio.

MOOR Još uvijek ne odgovarate? Možda se još nadate da ćete se probiti s oružjem u ruci? Pogledajte oko sebe, pogledajte oko sebe! Ne pomišljajte na to, to bi bila djetinjasta nada. Ili vas zavodi pomisao da ćete pasti kao junaci, jer ste vidjeli da se ja radujem bojnoj vrevi? O, nemojte to misliti! Vi niste Moor! Vi ste nepopravljivi lopovi, bijedno oružje mojih viših planova, dostojni prezira kao uže u krvnikovoj ruci! Lopovi ne mogu pasti kao junaci. Za lopove je život dobitak, jer poslije njega dolazi ono strašno; lopovi imaju pravo da se boje smrti. Čujte kako odzvanjaju njihovi rogovi! Pogledajte kako prijeteći bliješte njihove sablje! Što, još ste neodlučni? Zar ste poludjeli? Jeste li mahnuti? To je uvreda! Neću da vam dugujem život, stidim se vaše žrtve.

SVEĆENIK (*silno začuđen*) Poludjet ću, moram pobjeći odavde! Tko je ikada tako nešto čuo?

MOOR Ili se možda bojite da ću ja sam sebe probosti i samoubojstvom raskinuti ugovor koji se odnosi samo na živa čovjeka? Ne, djeco, vaš je strah neosnovan. Evo, bacam bombe, pištolje i bočicu s otrovom koji mi je još mogao poslužiti. Tako sam bijedan da više nisam gospodar ni svog vlastitog života. O, još ste neodlučni? Možda mislite da ću se braniti kad me budete htjeli vezivati? Evo, vežem svoju desnicu o hrastovu granu i sada sam posve bespomoćan, dijete bi me moglo oboriti. Tko će od vas prvi napustiti svog vođu u nevolji?

ROLLER (*u divljem uzbuđenju*) I kroz devet paklenih obruča! (*Zavitla mačem*) Tko nije pseto, neka spašava vođu!

SCHWEIZER (*razdere pomilovanje i baci komadiće svećeniku u lice*) Naša će vas tanad pomilovati! Odlazi, nitkove! Reci senatu koji te šalje da u Moorovoj četi nisi našao ni jednog jedinog izdajnika! Spašavajte, spašavajte vođu!

SVI (*vičući*) Spašavajte, spašavajte, spašavajte vođu!

MOOR (*pretrgne uže, radosno*) Sada smo slobodni, drugovi! Osjećam u svojoj šaci snagu cijele armije. Smrt ili sloboda! Neka im bar nitko ne padne živ u ruke! (*Zatrube na juriš. Buka i metež. Odlaze s isukanim mačevima*)

TREĆI ČIN

Prvi prizor

AMALIA u vrtu, pjeva uz lutnju.

AMALIA

Lijep je bio kao rajsko biće,
Od njega nije bilo ljepšeg stvora,
Blag mu pogled ko proljetno sunce
Što odsijeva s modre ravni mora.

Zagrljaj mu - divlje ushićenje!
Srca biju, plamte moćnim plamom,
Nijemi, gluhi - noć pred našim okom -
Tek duh leti prema nebu samom.

Poljupci mu - osjećaj nebeski!
Kao vatra kad se s vatrom spaja,
Kao zvuci harfe kad se stope,
Sjedine u harmoniju raja,

Misli naše lete, ludo jure,
Lica gore, usne uzdrhtale,
Duša dušu grli. Oko zaljubljenih
Kao da se nebo, zemlja tale.

Njega nema - zalud, ah zaludu
Uzdah moj ga prepun strepnje prati,
Njega nema - i radost života
Ode s njim, a srce samo pati.

FRANZ *ulazi.*

FRANZ Opet si ovdje, svojeglava sanjarko? Odšuljala si se s vesele gozbe i pokvarila raspoloženje gostima.

AMALIA Baš je šteta tog nedužnog veselja! U ušima bi ti još morala brujati posmrtna pjesma koja je tvog oca otpratila u grob.

FRANZ Zar ćeš ti dovijeka jadikovati? Ostavi mrtve da počivaju, a usreći žive. Došao sam -

AMALIA A kad ćeš opet otići?

FRANZ Jao, kakvo mračno, ponosno lice. Nanosiš mi bol, Amalia. Došao sam da ti kažem -

AMALIA Morat ću čuti da je Franz plemeniti Moor postao milostivi gospodin.

FRANZ Da, upravo sam o tom htio s tobom razgovarati. Maximilian je otišao na počinak u očinsku grobnicu. Ja sam gospodar. Ali ja bih, Amalia, želio da to budem u potpunosti. Ti znaš što si oduvijek bila u našoj kući - smatrali smo te svojom kao da si Moorova kćerka, i samu smrt je nadživjela njegova ljubav prema tebi. To zacijelo nećeš nikada zaboraviti.

AMALIA Nikada, nikada! Tko bi to mogao lakoumnno smetnuti s uma bančeci na veseloj gozbi!

FRANZ Ljubav mog oca moraš naplatiti njegovim sinovima, a Karl je mrtav. Čudiš se? Magli ti se pred očima? Da, priznajem, ta je pomisao tako laskava, tako uzvišena da može ošamutiti čak i tako ponosnu ženu. Franz baca pod noge nade najplemenitijih gospođica, Franz dolazi i nudi jednoj, bez njega bespomoćnoj sirotici svoje srce i svoju ruku, a s njom i sve svoje zlato, sve svoje dvorce i šume. Franz kome svi zavide, koga se svi boje, dobrovoljno se proglašava Amalijinim robom.

AMALIA Zašto munja ne rascijepi opaki jezik koji je izgovorio tu zločinačku riječ! Tebe, koji su umorio mog dragog, Amalia da nazove svojim mužem! Tebe!

FRANZ Samo ne tako naglo, premilostiva princezo! Dakako, Franz se ne prigiba pred tobom kao neki čeznutljivi Seladon,⁹⁹ dakako, on nije, kao zaljubljeni pastir iz Arkadije,¹⁰⁰ naučio jadikovati i oslušivati kako mu njegove ljubavne tužaljke uzvraća jeka spilja i klisura. Franz govori, a ako ne dobije odgovor, on će - zapovjediti.

AMALIA Ti, crve, ti ćeš zapovijedati? Meni zapovijedati? A što će biti ako ti na tvoju zapovijed uzvratim podrugljivim smijehom?

FRANZ Ti to nećeš učiniti. Ja znam sredstvo kojim se može na vrlo lijep način slomiti ponos uobražene jogunice - samostanske zidine!

AMALIA Krasno, prekrasno! Unutar samostanskih zidina bar više nikada neću morati gledati tvoj baziliskov¹⁰¹ lik i imat ću dovoljno vremena da razmišljam o Karlu, da se ne odvajam od njega. Dobro mi došao s tim svojim samostanom! Hajde, hajde, pošalji me među njegove zidine!

FRANZ Ha, ha, dakle tako je to! Čuvaj se! Sad si me uputila kako da te mučim. Moja će ti pojava, poput furije plamenocrvene kose, izbiti iz glave tvoje vječno sanjarenje o Karlu; strašilo Franz vreat će iza slike tvog ljubljenog kao ukleto pseto koje leži u podzemlju na sanducima zlata. Odvući ću te za kosu u kapelu, s mačem u ruci iznudit ću od tvoje duše bračni zavjet, silom ću ući u tvoju djevičansku postelju i tvoj ponos i stid pobijedit ću još većim ponosom.

⁹⁹ Seladon - zaljubljeni junak iz pastirskoga romana *Astree* francuskoga pisca Honorea d'Urfea (17. st.).

¹⁰⁰ Arkadija (od grč. *arktos* = medvjed) - kraj na Peloponezu gdje su nekoć živjeli medvjedi. U pjesništvu i pastirskim romanima taj je pojam postao sinonimom za nedinutu, gotovo posve idiličnu prirodu.

¹⁰¹ bazilisk - po grčkoj predaji bastard ptice i zmaja koji je ubijao svojim strašnim pogledom.

AMALIA (*pljusne ga po ustima*) Uzmi najprije ovo kao miraz.

FRANZ (*plane*) Ah, kako ću ti se deseterostruko, stostruko osvetiti za to! Ne, nećeš biti moja žena, neću ti učiniti tu čast - postat ćeš mi ljubavnica, pa će poštene seljanke na tebe prstom pokazivati kad se odvažiš prijeći preko ulice. Samo škrgući zubima, neka ti samo vatra i smrt sijevaju iz očiju, ja se naslađujem ženskom srdžbom, ti od nje postaješ još ljepša, još poželjnija. Dođi, to tvoje opiranje uveličat će moje slavlje i zasladiti mi užitek iznuđenih zagrljaja. Dođi sa mnom u moju sobu - gorim od želje - odmah moraš poći sa mnom. (*Hoće da je odvuče sa sobom.*)

AMALIA (*padne mu oko vrata*) Oprosti mi, Franz! (*Kad je on hoće zagrliti, ona mu trgne mač s boka i naglo korakne natrag.*) Gledaj, zlotvore, što mogu sada s tobom učiniti! Ja sam žena, ali žena obuzeta gnjevom! Usudi se samo dotaći moje tijelo razvratnim rukama, ovaj će ti čelik probosti bludne grudi, a duh mog ujaka vodit će mi ruku! Gubi se smjesta! (*Otjera ga.*)

AMALIA Oh, kako se sada dobro osjećam! Sada mogu slobodno disati. Ćutim snagu vatre i srdžbu tigrice koja progoni pobjedom opijenog otmičara svoje mladunčadi. U samostan, rekao je! Hvala ti za to sretno otkriće. Prevarena ljubav našla je sada svoje sklonište - samostan - križ otkupiteljev utočište je prevarene ljubavi. (*Hoće da ode.*)

HERMANN *ulazi plašljivo.*

HERMANN Gospođice Amalia! Gospođice Amalia!

AMALIA Što me smetaš, nesretniče?

HERMANN Moram skinuti s duše taj teret prije no što je svali u pakao. (*Baci joj se pred noge.*) Oprostite, oprostite mi! Silno sam vas uvrijedio, gospođice Amalia!

AMALIA Ustani! Odlazi! Neću ništa da znam! (*Hoće da ode.*)

HERMANN (*zadrži je*) Ne! Ostanite! Zaboga, za Boga živoga, moram vam sve reći!

AMALIA Ni slova više! Ja ti opraštam, odlazi u miru. (*Hoće da ode.*)

HERMANN Poslušajte jednu jedinu riječ - ona će vam potpuno vratiti vaš mir.

AMALIA (*vraća se i gleda ga začuđeno*) Što kažeš, prijatelju? Tko na nebu ili na zemlji može meni vratiti mir?

HERMANN Jedna jedina riječ iz mojih usta. Saslušajte me!

AMALIA (*suosjećajno ga uhvati za ruku*) Dobri čovječe, zar može jedna riječ iz tvojih usta slomiti rezu na vratima vječnosti?

HERMANN (*ustane*) Karl je živ!

AMALIA (*krikne*) Nesretniče!

HERMANN Vjerujte mi. Još samo jednu riječ. Vaš ujak...

AMALIA (*poleti prema njemu*) Lažeš...

HERMANN Vaš ujak...

AMALIA Karl je živ?

HERMANN A vaš ujak...

AMALIA Karl je živ?

HERMANN I vaš ujak. Nemojte me odati. (*Odjuri.*)

AMALIA (*dugo stoji kao skamenjena. Tada skoči i pojuri za njim.*) Karl je živ!

Drugi prizor

Predio oko Dunava. Razbojnici su se smjestili na uzvisini ispod drveća, a konji im pasu dolje na obronku.

MOOR Ovdje ću leći. (*Baci se na zemlju*) Ruke i noge su mi kao prebijene, jezik mi je suh kao slama. (*Schweizer se neopaženo izgubi*) Htio sam vas zamoliti da mi donesete malo vode iz ove rijeke, ali vi ste mrtvi umorni.

SCHWARZ Ni vina više nema u našim mješinama.

MOOR Pogledajte kako su lijepi usjevi! Voćke se savijaju od ploda. Vinogradi bujaju.

GRIMM Bit će rodna godina.

MOOR Misliš? Bar bi jednom na svijetu znoj bio naplaćen, bar jednom? Ali noću može pasti tuča i uništiti sve do posljednjeg zrna.

SCHWARZ To se može lako dogoditi. Sve može propasti nekoliko sati prije žetve.

MOOR To sam baš i mislio. Sve će propasti. Zašto da čovjek uspijeva u svom mravljem poslu kad mu ne polazi za rukom ono po čemu je ravan bogovima? Ili je možda to svrha njegova života?

SCHWARZ Meni ona nije poznata.

MOOR To si dobro rekao, a još si bolje učinio ako je nikada nisi tražio! Brate, ja sam upoznao ljude i njihove pčelinje brige i divovske zamisli - njihove božanske planove i mišje poslove, tu neobičnu trku za srećom: jedan se pouzdaje u kas svoga konja, drugi u njušku svog magarca, a treći u vlastite noge. Upoznao sam šarenu tombolu života u kojoj mnogi stavljaju kao ulog svoju nedužnost i svoje rajsko blaženstvo da bi postigli dobitak, a zgodici su - ništice, na kraju dobitaka uopće nije ni bilo. To je, brate, predstava koja je tako zabavna da ti suze naviru od smijeha.

SCHWARZ Kako krasno zalazi sunce!

MOOR (*zamišljeno promatra*) Tako umire junak. Božanstveno!

GRIMM Tebe je, čini se, duboko dirnuo taj prizor.

MOOR Dok sam još bio dječak, najmilija mi je bila pomisao, da živim kao ono, da umrem kao ono. (*Zatomljuje bol.*) Bila je to djetinjska misao.

GRIMM Dakako.

MOOR (*pritisne šešir na lice*) Nekada... Ostavite me nasamu, prijatelji.

SCHWARZ Moor, Moor! Što je to, do bijesa? Kako je promijenio boju!

GRIMM Do sto đavola - što mu je? Je li mu pozlilo?

MOOR Nekada nisam mogao zaspati kad bih zaboravio svoju večernju molitvu.

GRIMM Jesi li poludio? Zar ćeš dopustiti da tobom ovladaju sjećanja na djetinjstvo?

MOOR (*položi glavu na Grimmove grudi*) Brate, brate!

GRIMM Što je? Ta ne budi dijete - molim te.

MOOR Da bar mogu ponovo postati dijete, oh, da mogu!

GRIMM Fuj! Fuj!

SCHWARZ Razvedri se. Pogledaj ovaj slikoviti predio - to krasno veče!

MOOR Da, prijatelji, svijet je tako lijep.

SCHWARZ No eto, tako treba govoriti.

MOOR Zemlja je tako divna.

GRIMM Tako je, tako je, to rado slušam.

MOOR (*klone*) A ja sam tako ružan usred tog lijepog svijeta, a ja sam nakaza na toj divnoj zemlji.

GRIMM No, no!

MOOR Moja nedužnost, gdje je ona! Gledajte, sve je izašlo da se u miru sunča na proljetnom suncu, a zašto moram baš ja osjećati paklene muke u nebeskim radostima? Sve je tako sretno, svi su u spokojstvu tako zbratimljeni. Cijeli je svijet jedna obitelj, i jedan je otac ondje gore, ali to nije moj otac - jedino sam ja odbačen, jedino sam ja isključen iz redova čistih duša, meni ne pripada slatki naziv djeteta, nikada meni neće biti upućen čeznutljiv pogled drage, nikada, nikada me neće dočekati prijateljski zagrljaj. (*Žestoko se trgne*) Opkoljen sam ubojicama, okružen gujama, željeznim sponama prikovan uz porok, teturam prema ponoru propasti, oslonjen o nesigurnu palicu poroka. Usred rascvjetanog, sretnog svijeta ja sam ričući Abadon.¹⁰²

SCHWARZ (*ostalima*) Nepojmljivo! Nikada ga još nisam vidio takva.

MOOR (*sjetno*) Kad bih se mogao vratiti u majčinu utrobu! Kad bih se mogao ponovo roditi kao prosjak! Ne, ne bih želio ništa više, o nebesa! Kad bih mogao biti jedan od ovih nadničara! O, izmarao bih se dok mi krv ne bi potekla niz sljepoočnice da zaradim uživanje u jednom jedinom podnevnom odmoru - blaženstvo jedne jedine suze!

GRIMM (*ostalima*) Samo strpljivo. Kriza već prolazi.

MOOR Nekada sam ih tako lako prolijevao - o dani pokoja - o očinski dvorče i vi, zelene, bajne doline! O rajski prizori mog djetinjstva, zar se više nikada nećete vratiti, zar mi nikada više nećete svojim ljupkim romonom blažiti užarene grudi? Tuguj sa mnom, prirodo! Oni se više nikada neće vratiti, nikada mi više neće razblažiti užarene grudi svojim ljupkim romonom. Nema ih više. Otišli su u nepovrat!

SCHWEIZER *nosi vodu u šeširu.*

SCHWEIZER Potegni, vođo, evo dosta vode, a hladna je kao led.

SCHWARZ Ti si krvav! Što je to?

SCHWEIZER Šala, koju umalo nisam platio objema nogama i ludom glavom. Klipšem ja tako po pješčanom obronku uz rijeku, kad najednom - klis! odroni se tlo poda mnom, i ja se skotrljam deset dobrih stopa niz brijeg. Dok sam tako ležao i sređivao svojih pet osjetila, ugledam kraj sebe najbistriju vodu na šljunku. Za danas dosta šale, pomislim, vođi će ova voda zaista prijati.

MOOR (*vraća mu šešir i briše mu lice*) Inače se ne vide brazgotine što su ti ih češki konjanci utisnuli u čelo. Dobra je bila tvoja voda, Schweizer. Te ti brazgotine lijepo pristaju.

SCHWEIZER Phi! Ima još dosta mjesta za trideset takvih!

MOOR Da, djeco, bilo je to vruće poslijepodne, a izgubili smo samo jednog čovjeka. Moj Roller je poginuo lijepom smrću. Mramorni spomenik bi mu podigli da nije za mene poginuo. Zadovoljimo se time. (*Briše oči*) Koliko je neprijatelja ostalo na poprištu?

¹⁰² Abadon - ime za đavola koji se kaje. Pojavljuje se u Klopstockovu djelu Mesija, a uzeto je iz Ivanova Otkrivenja.

SCHWEIZER Sto šezdeset husara, devedeset tri draguna, oko četrdeset lovaca - sve u svemu tri stotine.

MOOR Tri stotine za jednoga. Svaki od vas ima pravo na ovu glavu. (*Otkrije glavu.*) Evo, dižem bodež. Tako mi života, nikada vas neću napustiti.

SCHWEIZER Ne zaklinji se. Ne možeš znati nećeš li još kada biti sretan i požaliti zbog toga.

MOOR Tako mi moga mrtvog Rollera, nikada vas neću napustiti.

KOSINSKY *dolazi.*

KOSINSKY (*za sebe*) Rekli su mi da ću ga naći u ovom predjelu. Hej ho, kakva su to lica? Jesu li to oni? Što ako su - oni su, oni su! Pristupit ću im.

SCHWARZ Pazite! Tko ide?

KOSINSKY Gospodo, oprostite! Ne znam jesam li došao na pravo mjesto ili nisam.

MOOR A koga ste mislili naći ako ste došli na pravo mjesto?

KOSINSKY Muževe.

SCHWEIZER Zar to nismo dokazali, vođo?

KOSINSKY Tražim muževe koji gledaju smrti u oči i igraju se opasnošću kao s pripitomljenom zmijom, koji više od časti i života cijene slobodu, čije samo ime usrećuje siromašne i potlačene, dok pred njim i oni najodvažniji dršću a tirani blijede od straha.

SCHWEIZER Sviđa mi se taj mladić. Čuj, prijatelju, našao si muževe koje tražiš.

KOSINSKY Vjerujem i nadam se da ćemo uskoro biti braća. Vi me, dakle, možete uputiti pravom čovjeku koga tražim, vašem vođi, velikom grofu Mooru.

SCHWEIZER (*pruža mu ruku, toplo*) Dragi mladiću, pobratimo se!

MOOR (*prilazi mu*) Poznajete li vođu?

KOSINSKY Ti si vođa. To lice - tko bi tražio drugoga kad tebe ugleda? (*Dugo ga promatra.*) Oduvijek sam želio vidjeti čovjeka pogubna pogleda koji je sjedio nad ruševinama Kartage¹⁰³ - sada to više ne želim.

SCHWEIZER Sjajan momak.

MOOR A što vas vodi k meni?

KOSINSKY O vođo, moja preokrutna sudbina. Na burnoj pučini ovog svijeta doživio sam brodolom, potonule su mi životne nade, a preostala su mi jedino mučna sjećanja na taj gubitak, zbog kojih bih poludio da ih nisam nastojao ugušiti drugačijom djelatnošću.

MOOR Dakle još jedan koji optužuje božanstvo. Nastavite samo!

KOSINSKY Postao sam vojnik. No nesreća me i dalje pratila; putovao sam u Istočnu Indiju, brod mi se nasukao na stijenama, svi su planovi propali! Napokon sam čuo o tvojim djelima, o umorstvima i paležima, kako su ih oni nazivali, i putovao sam ovamo trideset milja s čvrstom odlukom da služim pod tvojim zapovjedništvom ako me budeš htio primiti. Molim te, dični vođo, ne odbij me.

SCHWEIZER (*skoči*) Hoj, hoj! Naš je Roller tisućostruko nadoknađen! Pravi pobratim za našu četu.

¹⁰³ Prema Plutarhu, prognani rimski vojskovođa Gaj Marije pobjegao je u Afriku i sjedio na ruševinama Kartage.

MOOR Kako se zoveš?

KOSINSKY Kosinsky.

MOOR Slušaj, Kosinsky, znaš li ti da si lakouman dječak koji se poigrava odlukom o velikom preokretu u svom životu, kao neko nepromišljeno djevojčce? Ovdje se nećeš loptati ili obarati čunjeve, kao što zamišljaš.

KOSINSKY Razumijem što hoćeš da kažeš. Meni su dvadeset četiri godine, ali sam već vidio kako mačevi sijevaju i čuo kako tanad zuji oko mene.

MOOR Tako dakle, mladi gospodine? Zar si izučio mačevanje samo zato da siromašne putnike ubijaš zbog jednog talira ili da ženama iz potaje probadaš utrobu? Hajde, molim te, ti si pobjegao svojoj dadilji jer ti je zaprijetila šibom.

SCHWEIZER Što je to, vođo, do bijesa? Što namjeravaš? Zar ćeš otpraviti ovog Herkula?¹⁰⁴ Zar on ne gleda upravo tako kao da hoće maršala Saske¹⁰⁵ kuhačom potjerati preko Gangesa?¹⁰⁶

MOOR Zato što su ti se izjalovile tvoje djetinjarije, hoćeš da postaneš nitkov, ubojica? Umorstvo, dječace, razumiješ li ti uopće tu riječ? Lako ti je bilo mirno spavati pošto si odsijecao glavice maka, ali imati umorstvo na duši -

KOSINSKY Ne bojim se odgovornosti ni za jedno ubojstvo, ako mi ti zapovjediš da ga izvršim.

MOOR Gle, zar si tako lukav? Zar si odlučio laskanjem osvojiti muškarca? Kako znaš da mene ne muče ružni snovi i da neću problijedjeti od straha na smrtnoj postelji? Koliko si već izvršio djela pri kojima si mislio na odgovornost?

KOSINSKY Zaista, nisam mnogo, ali jedno je od njih moje putovanje k tebi, plemeniti grofe!

MOOR Možda ti je odgojitelj tutnuo u ruke pripovijest o Robinu¹⁰⁷ - takve nepromišljene nitkove trebalo bi prikovati za galiju - pa je ta pripovijest zagrijala tvoju dječaćku maštu i nadahnula te ludom željom da postaneš velik čovjek? Privlači te slavno ime i čast? Hoćeš da zaradiš besmrtnost umorstvom i paležom? Zapamti, častohlepni mladiću, za palikuće nema lovorova vijenca. Razbojničke pobjede ne prati slavlje već kletva, opasnost, smrt i sramota! Vidiš li ona vješala na brežuljku?

SPIEGELBERG (*nezadovoljno korača tamo amo*) Jao, kako je to glupo! Odvratno, neoprostivo glupo! Tako se ne radi. Ja sam drugačije postupao.

KOSINSKY Čega da se plaši onaj tko se ne plaši smrti?

MOOR Dobro! Sjajno! Bio si odličan đak, majstorski si naučio napamet svog Seneku.¹⁰⁸ Ali, dragi prijatelju, takvim se sentencama ne ublažavaju jadi, time se ne otupljuje oštrica

¹⁰⁴ Herkul - mitski grčki junak, poznat po svojim hrabrim podvizima i fizičkoj snazi.

¹⁰⁵ maršal Saske - Hermann Moritz von Sachsen (1696-1750), bio je u francuskoj vojnoj službi u činu maršala poznat pod nazivom »le Marechal de Saxe«. Jedan od najčuvenijih vojskovođa svoga vremena.

¹⁰⁶ preko Gangesa - duhovita oznaka velike zemljopisne udaljenosti.

¹⁰⁷ Robin - tj. Robin Hood, legendarni engleski šumski razbojnik koji je velikašima otimao bogatstvo i dijelio ga sirotinji.

¹⁰⁸ Seneka - rimski filozof (4. pr. n. e. 65. n. e.) koji je produžio grčku stoičku školu do svojega vremena.

boli. Promisli dobro, sinko! (*Uzima ga za ruku.*) Razmisli, savjetujem ti kao otac, upoznaj dubinu ponora prije no što se u nj strmoglaviš! Ako još možeš očekivati ma i jednu jedinu radost na svijetu - mogli bi nadoći trenuci - buđenja - a tada bi moglo biti prekasno. Kad stupiš ovamo, izlaziš tako reći iz kruga ljudi - pa ili moraš biti veći čovjek od običnog ili si đavo. Ponovo ti kažem, sinko, ako ti još bilo gdje tinja bar iskra nade, ostavi ovu strašnu družbu koju je samo očaj okupio - ako ju nije stvorila svevišnja mudrost. Čovjek se može prevariti - vjeruj mi, može smatrati duševnom snagom ono što je zapravo samo očaj. Vjeruj meni, meni i bježi što prije!

KOSINSKY Ne, sada više neću otići. Ako te ne diraju moje molbe, čuj povijest moje nesreće. Sam ćeš mi tada utisnuti bodež u ruke, vidjet ćeš. Posjedajte ovdje na zemlju i slušajte me pažljivo.

MOOR Hajde, da čujem.

KOSINSKY Dakle, znajte, ja sam češki plemić, i nakon prerane smrti svog oca, postao sam gospodar znatnog posjeda. Okolina je bila pravi raj, jer se u njemu nalazio anđeo, djevojka u punom cvatu mladenačkih draži, a čista kao sunce nebesko. Uostalom, zašto ja to vama govorim? Vas to ne zanima, vi niste nikada ljubili i nikada niste bili ljubljeni.

SCHWEIZER Polako, polako. Našem su vođi planuli obrazi.

MOOR Prestani. Slušat ću te drugi put sutra, ovih dana - ili kad budem vidio krv.

KOSINSKY Krv, krv - slušaj samo dalje! Krv će ti preplaviti srce, kažem ti. Ona je potjecala iz građanske obitelji, bila je Njemica, ali pred njezinom pojavom kopnile su sve plemićke predrasude. Plašljivo i skromno primila je od mene zaručnički prsten, i za dva dana trebalo je da povedem pred oltar svoju Amaliju.

MOOR (*naglo ustane*).

KOSINSKY Bio sam opijen blaženstvom koje me očekivalo i pripremao sam se za svadbu - kad su me po glasniku pozvali na dvor. Otišao sam onamo. Pokazali su mi pisma izdajničkog sadržaja koja sam navodno ja pisao. Raspalila me ta zloba - no oni su mi oduzeli mač i bacili me u tamnicu - nisam znao za sebe.

SCHWEIZER A za to vrijeme - nastavi samo. Već slutim u kom grmu leži zec.

KOSINSKY Tu sam ostao mjesec dana ne znajući na čemu sam. Strepio sam za svoju Amaliju, koja je negdje umirala od straha i neizvjesnosti zbog moje sudbine. Napokon se pojavio prvi ministar dvora, slatkim mi je riječima čestitao što sam proglašen nedužnim, pročitao mi je akt o oslobođenju i predao mi ponovo moj mač. Pohitao sam presretan u svoj dvorac, u zagrljaj svoje Amalije - no ona je bila nestala. O ponoći su je navodno odveli tko zna kamo, i odonda je više živa duša nije vidjela. Haj, kao munja mi je sinulo pred očima. Pojurio sam u grad, raspitivao se na dvoru, svi su pogledi bili uprti u mene, a nitko mi nije htio ništa određeno reći. Napokon sam je otkrio iza neke tajne rešetke u dvoru - i ona mi je dobacila pisamce.

SCHWEIZER Zar nisam pogodio?

KOSINSKY Smrt, grom i pakao! Pisala mi je da su joj ostavili izbor: ili ću ja umrijeti, ili će ona postati kneževom ljubavnicom, lomeći se između časti i ljubavi, odabrala je drugo i (*smijući se*) tako sam ja bio spašen.

SCHWEIZER I što si učinio?

KOSINSKY Bilo mi je kao da me pogodilo tisuću gromova. Krv, bila je moja prva pomisao - krv, bila je moja posljednja pomisao. S pjenom na ustima pojurim kući, izaberem trobridi mač i vratim se u najvećoj žurbi u ministrovu kuću, jer je on, samo on mogao biti

taj pakleni svodnik. No netko me valjda ugledao s prozora, jer kad sam se uspeo gore, sva sam vrata našao zaključana. Tražim, pitam, odgovaraju mi da je otišao knezu. Odem ravno onamo, no ondje mi kažu da ne znaju ništa o njemu. Vratim se, razvalim vrata, nađem ga i - upravo sam htio - ali u taj čas skočilo je nekoliko slugu iz zasjede i otelo mi mač.

SCHWEIZER (*topne nogom o zemlju*) I njemu se ništa nije dogodilo, a ti si otišao praznih ruku?

KOSINSKY Uhapsili su me, optužili, izveli pred sud i napokon me sramotno - upamtite, iz osobite milosti - sramotno protjerali preko granice! Moja dobra pripala su kao nagrada ministru, moja Amalia ostala je u tigrovim pandžama. Ondje provodi život u suzama i tuzi, a moja bi osveta morala ostati nezadovoljena i poviti se pod jarmom despotizma.

SCHWEIZER (*ustaje i oštri mač*) To je voda na naš mlin, vođo! Tu će biti posla za nas!

MOOR (*koji je dotle silno uzbuđen koračao tamo-amo, naglo skoči i obraća se razbojnicima*) Moram je vidjeti. Na noge svi! Ti ostaješ među nama, Kosinsky! Brzo se spremite.

RAZBOJNICI Kamo, kuda?

MOOR Kamo? Tko pita kamo? (*Žestoko Schweizeru*) Izdajice, hoćeš da me zadržiš? Ali tako mi nade u rajsko blaženstvo -

SCHWEIZER Ja izdajica? I u pakao ću za tobom!

MOOR (*zagrli ga*) Brate, ti ćeš sa mnom. Ona plače, život joj prolazi u tuzi! Na noge! Hitro! Svi u Franačku! Za osam dana moramo biti ondje. (*Odlaze.*)

ČETVRTI ČIN

Prvi prizor

Predio oko Moorova dvorca. RAZBOJNIK MOOR, KOSINSKY, u daljini.

MOOR Idi naprijed i najavi me. Znaš valjda sve što moraš reći?

KOSINSKY Vi ste grof Brand koji dolazi iz Mecklenburga, a ja sam vaš konjušar. Ne bojte se, ja ću već znati odigrati svoju ulogu. Zbogom! (*Ode*)

MOOR Pozdravljam te, rodna zemljo! (*Ljubi zemlju*) Rodno nebo, rodno sunce! I polja, i brežuljci, i rijeke i šume! Pozdravljam vas od srca sve, sve! Kako ugodno popuhuje vjetar s mojih rodnih bregova! Kakav miomiris i kakva opojnost struji iz vas u susret jadnom bjeguncu! Elizij,¹⁰⁹ zemlja pjesnika! Stani, Moor! Tvoja noga kroči po svetom hramu! (*Približava se*) Gle, još su lastavičja gnijezda u dvorištu dvorca, i vrtna vratašca. I taj kutak u živici gdje si tako često vrebao druga u igri hvatanja i dražio ga - i tamo dolje livada gdje si ti, kao junak Aleksandar, vodio svoje Makedonce u boj kod Arbele,¹¹⁰ a kraj njeg travom obrastao brežuljak s kojega si zbacio perzijskog satrapa, na što je tvoja pobjednička zastava visoko zalepršala! (*Smiješi se*) O, zlatno, proljetno dječaćko doba ponovo je oživjelo u duši nevoljnikovoj. Tada si bio tako sretan, tako potpuno vedar i radostan - a sada tu leže ruševine tvojih snova. Zamišljao si da ćeš ovdje jednom prolaziti kao odrastao, naočit, ugledan muž, da ćeš ovdje po drugi put proživljavati svoje djetinjstvo u Amalijinoj zdravoj djeci, da će te ovdje, ovdje obožavati tvoj puk - ali zlobnom neprijatelju to nije bilo po volji. (*Skoči*) Zašto sam došao ovamo? Da mi se dogodi kao zatočeniku koga zvuk okova trgne iza sna o slobodi? Ne, vratit ću se svom jadu. Zatočenik je zaboravio na danje svjetlo, ali san o slobodi zabljesnuo ga je kao munja poslije koje noć ostaje još tamnijom. Zbogom, rodne doline! Nekada ste gledale dječaka Karla, a dječak Karl bio je sretan dječak - sada ste vidjele odrasla čovjeka, a taj je čovjek očajnik. (*Naglo se okrene prema najudaljenijoj točki horizonta, ali se tada zaustavi i čeznutljivo gleda dvorac.*) Zar da je ne vidim, da ni jedan jedini pogled ne bacim - a samo zid dijeli mene i Amaliju! Ne! Moram je vidjeti, moram vidjeti njega makar me to satrlo. (*Okrene se*) Oče, oče! Stiže ti sin! Otiđi od mene, ti crna krvi što se puši! Odlazi od mene, šuplji, jezivi, grčeviti smrtni pogledi! Ostavi me bar taj jedan jedini čas! Amalia, oče, Karl vam dolazi! (*Brzo pođe prema dvorcu.*) Možeš me mučiti kad zora zarudi, možeš me kinjiti kad padne noć, možeš me trapiti strašnim snovima - samo mi nemoj zatrovati ovu jedinu radost. (*Zaustavi se na vratima*) Što je to sa mnom? Što je, Moor? Budi muškarac! Smrtni strah strašne slutnje. (*Ulaži.*)

¹⁰⁹ Elizij - v. bilj. 58.

¹¹⁰ Arbela ili Gaugamela - mjesto u Asiriji gdje je Aleksandar Veliki 331. pr. n. e. pobijedio Perzijance.

Drugi prizor

Galerija u dvorcu. RAZBOJNIK MOOR i AMALIA ulaze.

AMALIA Da li biste mogli prepoznati njegov lik među svim ovim slikama?

MOOR Posve sigurno. Njegova je slika uvijek živjela u meni. (*Obilazi slike*) Ovo nije on.

AMALIA Pogodili ste. To je praotac grofovske loze koji je dobio plemstvo od Barbarosse,¹¹¹ jer mu je pomogao u borbi protiv gusara.

MOOR (*dalje razgleda slike*) Ni ovo nije on, ni ovaj, ni onaj tamo - nema ga ovdje.

AMALIA Kako to? Pogledajte bolje! Ja sam mislila da ga poznajete.

MOOR Poznajem ga kao rođenog oca! Ovomu nedostaje blaga crta oko usana koja ga je isticala između tisuća ljudi - to nije on.

AMALIA Čudim se - kako to? Osamnaest godina ga niste vidjeli, a ipak...

MOOR (*brzo, naglo porumenjeviši*) To je on! (*Stoji kao gromom ošinut.*)

AMALIA Krasan čovjek.

MOOR (*zamišljeno gleda sliku*) Oče, oče, oprosti mi! Da, krasan čovjek! (*Briše suze.*) Božanski čovjek!

AMALIA Čini se da vam je do njega mnogo stalo.

MOOR Oh, to je bio krasan čovjek - i kažete da ga više nema?

AMALIA Nema ga. Otišao je kao što odlaze naše najljepše radosti. (*Blago ga uhvati za ruku*) Dragi grofe, nema blaženstva na ovoj zemlji.

MOOR To je istina, da, to je istina. Ali zar ste i vi već došli do te tužne spoznaje? Vama nije više od dvadeset i tri godine.

AMALIA A ipak sam to spoznala. Sve živi zato da bi na kraju tužno preminulo. Mi se samo zato borimo, samo zato dobivamo da bismo opet bolno sve izgubili.

MOOR Vi ste već nešto izgubili?

AMALIA Ništa! Sve! Ništa! Pođimo dalje, gospodine grofe.

MOOR Kamo vam se tako žuri? Čija je ona slika s desne strane? Čini mi se nesretnim to lice.

AMALIA Ova slika s lijeve strane predstavlja grofova sina, sadašnjeg gospodara. No hajdemo, hajdemo.

MOOR Ali ova slika s desne strane?

AMALIA Ne bismo li pošli u vrt?

MOOR Ali ta slika s desne strane? Ti plačeš, Amalia?

AMALIA (*brzo odlazi*).

MOOR Ona me ljubi! Ona me ljubi! Cijelo joj se biće uzbunilo, suze na obrazima odale su tajnu. Ona me ljubi! Bijedniče, jesi li to zaslužio? Ne stojim li ovdje kao osuđenik pred krvničkim panjem? Nije li to divan gdje sam na njenim grudima plovio u slasti? Nisu li to očinske odaje? (*Potresen pred očevom slikom*) Ti, ti, vatra ti sijeva iz očiju - prokleo si me,

¹¹¹ Barbarossa - tj. ridobradi, nadimak njemačkog kralja Fridrika I. (1122-1190).

prokleo i odbacio! Gdje sam? Mrak mi pada na oči! Strahota božja - ja, ja sam ga ubio!
(*Odjuri.*)

FRANZ von MOOR *duboko zamišljen.*

FRANZ Odagnaj tu sliku, odagnaj je, kukavice! Od čega strahuješ, pred kim strepiš? Zar mi se ne pričinja u ovo kratko vrijeme otkako je grof među ovim zidovima kao da mi se neki paklenski uhoda šulja za petama? Kao da ga poznajem! Na njegovu je divljem, suncem opaljenom licu nešto uzvišeno, nešto što sam često viđao, nešto od čega me jeza hvata. Ni Amaliji on nije ravnodušan. Ne upire li u njega željne, čeznutljive poglede koje svima ostalima krati? Zar nisam vidio kako joj je kradom kapnulo nekoliko suza u vino, a on ga je, meni iza leđa, tako požudno iskapio kao da je i samu čašu htio u sebe upiti? Da, to sam vidio, vidio sam to u ogledalu, rođenim očima. Hej, Franz, budi na oprezu! Iza toga se skriva neka neman koja ti sprema propast. (*Ispitujući stoji pred Karlovim portretom*) Njegov dugački guščji vrat - njegove crne, vatrene oči, hm, hm! njegove tamne istaknute, guste obrve. (*Naglo se trgne*) Zluradi pakle! Jesi li mi ti prišapnuo tu slutnju? To je Karl! Tako je, sada su mi ponovo oživjele pred očima njegove crte. On je to, iako se prurušio! On je! Samo se prurušio! Prokletstvo i smrt! (*Žurno korača tamo-amo*) Zar sam zato gubio noći, zar sam zato uklanjao stijene i izravnavao ponore? Zar sam se pobunio protiv svih ljudskih nagona zato da mi na kraju taj nestalni skitnica pomrsi sve moje najvještije ispredene osnove? Polako, samo polako! To što još treba učiniti samo je igrarija. Zar nisam već i onako do ušiju ogrezao u grijehu? Bila bi ludost plivati natrag sada kad sam se već toliko udaljio od obale! Povratka više nema! Sama milost bi pala na prosjački štap, a beskrajno milosrđe bi bankrotiralo kad bi htjeli jamčiti za otkup svih mojih grijeha. Dakle, muški naprijed! (*Zvoni*) Neka se pridruži duhu svog oca i neka mi se ukaže; mrtvih se ne bojim! Daniel, hej, Daniel! Što je to, da nisu već i njega nahuškali protiv mene! Nekako se tajanstveno drži.

DANIEL *dolazi.*

DANIEL Zapovijedate, gospodaru?

FRANZ Ništa. Hajde, napuni ovaj vrč vinom, samo brzo. (*Daniel odlazi.*) Čekaj, stari, uhvatit ću ja tebe, tako ću te oštro probosti pogledom da će ti pogođena savjest problijedjeti kroz krinku. On mora umrijeti! Samo šeptrlja ostavlja djelo napola dovršeno pa odlazi i dokono promatra što će se dalje s njim dogoditi.

DANIEL *donosi vino.*

FRANZ Ovamo ga stavi! Pogledaj mi čvrsto u oči! Kako ti koljena klecaju, kako dršćeš! Priznaj, stari, što si učinio?

DANIEL Ništa, milostivi gospodine, tako mi Boga, duše mi!

FRANZ Ispij ovo vino! Što, oklijevaš? Smjesta reci što si stavio u vino?

DANIEL Bože, pomoz mi! Što? Ja - u vino?

FRANZ Otrova si stavio u vino! Što si problijedio kao krpa? Priznaj, priznaj! Tko ti ga je dao? Grof, zar ne, grof ti ga je dao?

DANIEL Grof? Isuse i Marijo! Grof mi nije ništa dao.

FRANZ (*grubo ga zgrabi*) Stiskat ću ti grlo dok ne pomodriš, ti stari lažljivče! Ništa? A što ste to šurovali on i ti, i Amalia? Što ste šaputali među sobom? Govori! Kakvu tajnu, kakvu ti je tajnu povjerio?

DANIEL Bog sveznajući mi je svjedok, on mi nije povjerio nikakvu tajnu.

FRANZ Niječeš? Kakve ste spletke smišljali da me uklonite s puta? Reci! Htjeli ste da me zadavite na spavanju, da mi pri šišanju brade prerežete grkljan, da me otrujete vinom ili čokoladom? Govori, govori! Ili da me juhom zauvijek uspavate? Govori! Ja znam sve!

DANIEL Tako mi Bog pomogao u nevolji, govorim vam samo pravu, čistu istinu!

FRANZ Oprostit ću ti ovaj put. Ali reci, zar ti nije davao novaca? Čvršće ti je stisnuo ruku no što se običava? Tako otprilike kako se stišće starom znancu.

DANIEL Nikada, gospodaru.

FRANZ Rekao ti je, na primjer, da te odnekud poznaje, da bi ti njega morao poznavati? Da će ti se jednom otvoriti oči, da - što, nikada ti nije o tom govorio?

DANIEL Ni riječi.

FRANZ Da ga sputavaju neke okolnosti - da čovjek često mora nadjenuti krinku kako bi mogao nauditi svom neprijatelju, da će se osvetiti, strahovito osvetiti?

DANIEL Ni slova o svemu tom nije rekao.

FRANZ Kako to? Baš ništa? Razmisli malo! Da je dobro, vrlo dobro poznao starog gospodina, da ga voli - neizmjerljivo voli - kao sin -

DANIEL Nešto slično je rekao, toga se sjećam.

FRANZ (*probljedi*) Rekao je, zaista je rekao? No, kaži, da čujem! Rekao je da mi je brat?

DANIEL (*zapanji se*) Što, gospodaru? Ne, to nije rekao. Ali kad ga je gospođica vodila po galeriji, ja sam baš brisao prašinu s okvira¹¹² - a on je stao kao gromom ošinut pred slikom pokojnog gospodina. Gospođica je pokazala sliku i rekla: »Krasan čovjek.« - »Da, krasan čovjek«, odgovorio je on i obrisao suzu.

FRANZ Slušaj, Daniel. Znaš i sam, uvijek sam ti bio dobar gospodar, davao sam ti hranu i odjeću i zbog tvoje staračke nemoći štedio sam te u svim poslovima.

DANIEL Neka vam to dragi Bog plati! A ja sam vam uvijek vjerno služio.

FRANZ Upravo sam to htio reći. Ti mi se nikad nisi suprotstavio, jer i suviše dobro znaš da mi duguješ poslušnost u svemu što ti naložim.

DANIEL U svemu ću vas slušati od sveg srca, ako se ne protivi Bogu i mojoj savjesti.

FRANZ Gluposti! Gluposti! Zar se ne stidiš? Ostario si a vjeruješ u te dječje bajke! Hajde, Daniel, to je bila glupa misao. Ja sam gospodar. Meni će Bog i savjest suditi, ako postoji kakav Bog i kakva savjest.

DANIEL (*sklopi ruke*) Milostivi Bože!

FRANZ Računam na tvoju pokornost - razumiješ li tu riječ? Računam na tvoju pokornost i kažem ti: grof sutra ne smije više biti među živima.

DANIEL Sveti Bože, pomози! A zašto?

FRANZ Računam na tvoju slijepu pokornost - ti ćeš biti preda mnom za to odgovoran.

DANIEL Ja? Pomози mi, majčice božja! Ja? Što sam skrivio pod stare dane?

FRANZ Ne promišljaj dugo, tvoja je sudbina u mojim rukama. Zar želiš skapati u najdubljoj od mojih tamnica, gdje će te glad primorati da glođeš vlastite kosti a goruća žeđ da piješ vlastitu vodu? Ili ti je milije da u miru jedeš svoj kruh i spokojno proživiš starost?

¹¹² Ovo je mjesto ponešto nelogično i to zato što Schiller nigdje ne spominje da je Daniel bio nazočan razgovoru Amalije i Karla u galeriji.

DANIEL Što, gospodaru? Mir i spokojnost u starosti, ako postanem ubojica?

FRANZ Odgovori mi na pitanje!

DANIEL Moja sijeda glavo, moja sijeda glavo!

FRANZ Da ili ne!

DANIEL Ne! Bože, smiluj mi se!

FRANZ (*hoće da ode*) Dobro. Trebat će ti još njegova samilost! (*Daniel ga zadrži i baci se preda nj.*)

DANIEL Smilujte se, gospodaru, smilujte se!

FRANZ Da ili ne!

DANIEL Milostivi gospodine, meni je danas sedamdeset jedna godina, a poštovao sam oca i majku, i nikoga nisam hotimice zakinuo ni za jednu paru, i vjerno sam se i pošteno držao svoje vjere, i služio sam u vašoj kući četrdeset četiri godine i sada očekujem miran i blažen kraj. O gospodaru, gospodaru! (*Čvrsto mu obujmi koljena*) A vi sada hoćete da mi otmete posljednju utjehu na samrti, hoćete da me grižnja savjesti liši moje posljednje molitve, da odem u grob kao odvratan zločinac pred Bogom i ljudima. Ne, ne, najdraži, najbolji milostivi gospodine! Vi to nećete, vi to ne možete zahtijevati od sedamdesetjednogodišnjeg starca.

FRANZ Da ili ne! Dosta je naklapanja!

DANIEL Odsad ću vam još revnije služiti, napregnut ću kao nadničar svoje slabe snage u vašoj službi, ranije ću ustajati a kasnije lijegati, ah, i spominjat ću vas u svojoj večernjoj i jutarnjoj molitvi, a Bog neće odbaciti molitvu stara čovjeka.

FRANZ Pokornost vrijedi više od žrtve. Jesi li ikada čuo da se krvnik ustručava izvršiti osudu?

DANIEL Ah, to je istina. Ali ubiti nedužnoga...

FRANZ Zar ja moram tebi polagati račune? Zar smije sjekira pitati krvnika zašto ovamo a ne onamo? Ali gledaj kako sam ja strpljiv: nudim ti nagradu za ono što je tvoja dužnost prema meni.

DANIEL Ja sam se nadao da ću moći ostati kršćanin vršeći svoje dužnosti prema vama.

FRANZ Nemoj mi se protiviti! Gledaj, dajem ti još cijeli dan za razmišljanje. Promisli još jednom. Sreća ili nesreća - čuješ li? Najveća sreća ili krajnja nesreća! Izmišljat ću najčudnije muke za tebe.

DANIEL (*nakon razmišljanja*) Izvršit ću to. Sutra ću to izvršiti. (*Odlazi.*)

FRANZ Iskušenje je veliko, a ovaj očito nije bio rođen da postane mučenikom vjere. Nazdravlje vam, gospodine grofe! Po svemu se čini da ćete sutra jesti svoju posljednju večeru. Sve ovisi o načinu mišljenja, a budala je onaj tko misli sebi na štetu. Oca, koji je možda popio malo više vina, spopadne željica, i iz te željice rodi se čovjek, a čovjek je zacijelo pri čitavom tom Herkulovu¹¹³ poslu bio posljednja pomisao. Sada je mene spopala željica, i zbog nje će nestati čovjek, a pri tom zacijelo razum i volja sudjeluju više nego pri njegovu nastajanju. Zar većina ljudi ne duguje svoj postanak sparini srpanjskog podneva, ili primamljivosti kakva pokrivača na postelji, ili vodoravnu položaju neke usnule kuhinjske ljepotice, ili ugašenu svjetlu? Ako je rođenje čovjeka djelo životinjskog pro-

¹¹³ Herkul, v. bilj. 104.

htjeva, posljedica slučaja, tko će u negaciji rođenja gledati nešto značajno? Prokleta bila glupost naših dadilja i odgojiteljica, koje nam kvare maštu strašnim pričama i utiskuju u naš mladi mozak jezovite slike o posljednjem sudu, tako da nam još u muževnoj dobi nehотиčna jeza prolazi kroz kosti, ledenim nas strahom sputava u najsmionijim odlukama i lancem mračnog praznovjerja veže naš probuđeni razbor! Umorstvo! Gle, sve furije paklene oblijeću oko te riječi! Priroda je zaboravila stvoriti jednog čovjeka više, pupčana vrpca nije bila podvezana, oca je u bračnoj noći izdala snaga - i čitave je igre sjena nestalo. Bilo je nešto, a sada nema ničega. Zar to ne znači isto što i: nije bilo ništa i sada nema ničega, a zbog ničega nije vrijedno trošiti riječi. Čovjek je nastao iz blata, i boravi neko vrijeme u blatu, i stvara blato, i truljenjem se ponovo pretvara u blato dok se napokon odvratno ne zalijepi o đonove svojih praunuka. To je kraj pjesme - blatni krug ljudske sudbine, i zato - sretan put, gospodine brate! Savjest, taj mrzovoljni, reumatični moralist, neka tjera smežurane žene iz bordela i neka muči stare lihvarke na smrtnoj postelji - ja je nikada više neću primiti u audijenciju! (*Odlazi.*)

Treći prizor

Druga soba u dvorcu. RAZBOJNIK MOOR dolazi s jedne a DANIEL s druge strane.

MOOR (*užurbano*) Gdje je gospođica?

DANIEL Milostivi gospodine! Dopustite siromahu da vas nešto zamoli.

MOOR Dopuštam ti. Što želiš?

DANIEL Ne mnogo, a ipak sve, malo a ipak mnogo - dopustite mi da vam poljubim ruku.

MOOR Ne čini toga, dobri starče. (*Zagrli ga*) Koga bih mogao nazivati ocem.

DANIEL Vašu ruku, vašu ruku, molim vas.

MOOR Nemoj!

DANIEL Moram! (*Zgrabi ga za ruku, promatra je i baci se pred njega.*) Dragi, najbolji Karl!

MOOR (*uplaši se, zatim se sabere, hladno*) Prijatelju, što si rekao? Ne razumijem te.

DANIEL Da, poričite samo, pretvarajte se! Lijepo, lijepo! Vi ste ipak moj najbolji, najdraži mladi gospodin. Dragi Bože, da ću tako star još tu radost - ala sam luda da vas nisam odmah - jao, oče nebeski! I tako ste se ipak vratili, a stari gospodin je pod zemljom, i vi ste opet tu... Kakav sam bio glupan (*udara se po čelu*) što vas nisam od prvog časa - jao, Bože moj - tko bi to i u snu pomislio! Ono za što sam plaćući molio Boga - Isuse Kriste! Evo ga opet živa i zdrava u našoj staroj sobi!

MOOR Kakve su to riječi? Imate li napadaj groznice? Ili igrate sa mnom neku komediju?

DANIEL Jao, nemojte, nemojte, to nije lijepo, tako se rugati starom sluzi! Ova brazgotina! Ha, sjećate se? Veliki Bože, kakav sam onda strah zbog vas pretrpio! Ja sam vas oduvijek toliko volio, a onda ste me mogli baš uciviliti. Sjedili ste mi u krilu sjećate se - tamo, u okrugloj sobi. Ha, ptičice, to ste dakako zaboravili - kao i onaj sat s kukavicom koju ste tako rado slušali. Zamislite, kukavica se razbila, pala je na pod - stara Susel ju je udesila kad je mela sobu. Da, tako je to bilo, vi ste mi sjedili u krilu i povikali ste: đijo, konjo! - a kad sam otrčao da vam donesem vašeg drvenog konjića. Isuse Bože, zašto sam otišao ja, stara

luda - a kakav me smrtni znoj oblio kad mi je do ušiju doprlo zapomaganje! I doletio sam unutra i vidio - teče krv a vi ležite na zemlji i imate - majčice božja, bilo mi je kao da mi je netko istresao za vrat vedro hladne vode - ali tako se događa kad uz djecu ne otvaraš oba oka. Gospode Bože, a da vam je ušlo u oko? Još k tome, to je bila desna ruka. Dok živim, rekao sam, neće mi nijedno dijete, rekao sam, dobiti u ruke nož, ili škare, ili tako nešto šiljato, rekao sam... Na sreću su gospodin i gospođa bili na putu - da, da, to neka mi bude pouka za cijeli život, rekao sam. Isuse moj, mogao sam izgubiti službu, mogao sam - neka vam Bog na nebu oprost, nevoljno dijete, ali hvala ti, Bože, sretno je zaraslo, ostala je samo ova pusta brazgotina.

MOOR Ne razumijem ni riječi od svega toga.

DANIEL Da, da, to su bila vremena, zar ne? Ja sam vam češće znao tutnuti u džep kakav slatkiš, biskvit ili kolačić s bademima - uvijek sam vas najviše volio - a sjećate se još što ste mi rekli tamo u staji kad sam vas posadio na gospodinova ričana i pustio vas da na njem jurite po velikoj livadi? Daniel, rekli ste mi, čekaj samo dok odrastem, Daniel, onda ćeš ti biti moj upravitelj i vozit ćeš se sa mnom u kočiji Da, kazao sam ja smijući se, ako Bog da zdravlja i ako se ne budete stidjeli takva starca, onda ću vas zamoliti da mi date onu kućicu u selu koja je već dugo prazna, tamo ću sebi spremi nekoliko akova¹¹⁴ vina i živjeti pod svoje stare dane. Da, smijte se vi, samo se smijte! Jel'te, mladi gospodine, to vam se ispušilo iz glave? Nećete da prepoznate starca, pravite se stranim, otmjenim, a ipak ste vi moj zlatni mladi gospodin - koji se, Bože moj, bio malo raspustio, nemojte mi zamjeriti, kao što se često događa kod mlade krvi, ali na kraju još sve može biti dobro.

MOOR (*padne mu u zagrljaj*) Da, Daniel, neću više da se pretvaram! Ja sam tvoj Karl, tvoj izgubljeni Karl! Što je s mojom Amalijom?

DANIEL (*zaplače*) Da ću ja, stari grešnik, još doživjeti to veselje - a pokojni gospodin je uzalud plakao. Hajde, hajde, sijeda glavo, stare kosti, sad možete radosno otići pod ledinu! Moj je gospodar živ, moje su ga oči vidjele!

MOOR Održat će svoje obećanje. Uzmi ovo, čestita starino, za ričana u staji! (*Utisne mu u ruke tešku kesu*) Nisam zaboravio svog starca.

DANIEL Što je ovo? Što vam je? Suviše je to. Vi ste se zabunili.

MOOR Nisam se zabunio, Daniel. (*Daniel hoće da se baci pred njega*) Ustani! Reci mi, što je s mojom Amalijom?

DANIEL Bog vam platio, Bog vam platio! O Isuse gospode! Vaša Amalia, oh, ona to neće preživjeti, umrijet će od sreće!

MOOR (*uzbuđen*) Nije me zaboravila?

DANIEL Zaboravila? Što to govorite? Vas zaboravila? Da ste bili ovdje, da ste vidjeli kako se držala kad je došla vijest da ste umrli, vijest koju je proširio milostivi gospodin...

MOOR Što si rekao? Moj brat...

DANIEL Da, vaš brat, milostivi gospodin, vaš brat, drugi put ću vam više o tom pripovijedati - kad bude prilike za to - i kako ju je svaki božji dan prosio i htio da postane milostiva gospođa, a kako mu je ona uvijek glatko odbrusila. Oh, moram k njoj, moram k njoj da joj kažem, da joj javim! (*Hoće da ode.*)

MOOR Stani, stani! Ona to ne smije saznati! Nitko to ne smije znati, čak ni moj brat.

¹¹⁴ akov - mađarska mjera za tekućinu i žito, sadrži 51 litru.

DANIEL Vaš brat? Ne, Bože sačuvaj, on to ne smije znati. On ne! Samo ako već ne zna više nego što bi smio! O, kažem vam, ima zlih ljudi, zle braće, zlih gospodara, ali ja ne bih ni za sve zlato svoga gospodara htio da postanem zao sluga! Milostivi gospodin je mislio da ste vi mrtvi.

MOOR Hm! Što to mrmljaš?

DANIEL (*tiše*) Da, dakako, kad čovjek tako nenadano uskrsne. Vaš je brat bio jedini nasljednik pokojnoga gospodina.

MOOR Starče, što ti mrmljaš za sebe, kao da ti na usnama lebdi neka strahovita tajna koja ne bi htjela a morala bi izaći na vidjelo? Govori jasnije!

DANIEL Ali ja ću radije od gladi glodati svoje stare kosti, radije ću od žeđi piti vlastitu vodu, radije - nego da ubojstvom zaslužim lagodan život. (*Brzo odlazi.*)

MOOR (*trgne se nakon strašne stanke*) Prevaren, prevaren! Poput munje mi je sinulo pred očima! Lupeške smicalice! Nebesa i pakao! Nisi ti, oče! Lupeštvo! Ubojica, razbojnik, zbog lupeštva! Ocrnio me, krivotvorio je, zadržavao moja pisma! Njegovo me srce ljubilo, oh, kakva sam ja neizmijerna budala, njegovo me očinsko srce ljubilo! O nitkovluk, nitkovluk! Jedna molba za oprostjenje bila bi dovoljna, jedna bi suza bila dovoljna, o kakav sam glupi luđak, luđak, luđak! (*Zaleti se prema zidu*) Mogao sam biti sretan, o, nevaljalstvo, nevaljalstvo! Sreća mog života tako lopovski, lopovski izigrana! (*Divlje juri tamo-amo*) Ubojica, razbojnik, zbog lupeških smicalica! On se čak nije ni ljutio! Ni traga kletvi u njegovu srcu. O zlotvore, nepojmljivi, podmukli, gnusni zlotvore!

KOSINSKY *dolazi.*

KOSINSKY No, vođo, gdje si? Što je? Čini mi se da želiš još ostati ovdje.

MOOR Naprijed! Osedlaj konje! Prije zalaza sunca moramo prijeći granicu.

KOSINSKY Šališ se.

MOOR (*zapovjednički*) Brzo, brzo! Ne oklijevaj ni časa, ostavi sve ovdje! I da te ne vidi ni živa duša!

KOSINSKY *odlazi.*

MOOR Bježim iz ove kuće. Kad bih se još i trenutak zadržao, mogao bih se razbjesniti, a on je sin mog oca. Brate, brate! Ti si od mene učinio najvećeg nesretnika na svijetu, a ja te nikada nisam uvrijedio. Nisi postupio bratski. Ubiri u miru plodove svog nedjela, moja nazočnost neće ti više ogorčavati užitak - ali zaista nisi postupao bratski. Neka mrak zavijek sakrije tvoje zlodjelo, i neka smrt ne dira u nj!

KOSINSKY *se vraća.*

KOSINSKY Konji su osedlani, možete uzjahati, ako hoćete.

MOOR Tjeraš me! Zašto tako brzo? Zar da je više ne vidim?

KOSINSKY Ja mogu konje odmah rasedlati, ako želite; sami ste mi naložili da se spremim navrat-nanos.

MOOR Još jedanput. Samo još jedno zbogom! Moram do dna iskapiti tu otrovnu opojnost, a onda - čekaj, Kosinsky, još samo deset minuta - odostrag, kod dvorišnih vrata - a tada ćemo odjezditi trkom.

Četvrti prizor

U vrtu. AMALIA.

AMALIA Ti plačeš, Amalia? - I to je rekao takvim glasom, takvim glasom... Učinilo mi se kao da se priroda pomladila. Proljeća ljubavi što sam ih uživala ponovo su se rascvjetala od toga glasa. Slavuj je biglisao kao nekad - cvijeće je mirisalo kao nekad, a ja sam, opijena slašću, ležala na njegovim grudima. Eh ti neiskreno, nevjerno srce! Kako hoćeš da uljepšaš svoje vjerolomstvo! Ne, ne, odlazi iz mog srca, ti grešna sliko! Nisam pogazila prisegu, jedini moj. Odlazite iz mog srca, vi izdajničke, bezbožne želje! U srcu u kom Karl vlada ne smije prebivati nijedan smrtnik. -Ali zašto mi se misli tako bez prestanka, tako protiv moje volje vraćaju tom strancu? Zar nisu nerazlučni - njegov lik i lik mog jedinog? Nije li on vječni pratilac mog jedinog? Ti plačeš, Amalia? Oh, ja ću ga izbjegavati, izbjegavat ću ga. Neka moje oči više nikada ne vide tog stranca!

RAZBOJNIK MOOR *otvara vrtna vratašca.*

AMALIA (*trgne se*) Čuj, čuj! Nisu li vrata škrinula? (*Opazi Karla i skoči*) On? Kamo? Što? Kao da sam prikovana, ne mogu se maknuti. Ne napuštaj me, oče nebeski! Ne, ne smiješ mi oteti moga Karla! U mom srcu nema mjesta za dva božanstva, a ja sam samo smrtno djevojče. (*Izvadi Karlovu sliku.*) Ti, moj Karl, budi moj dobri genij¹¹⁵ i čuvaj me od tog stranca koji hoće da pomuti našu ljubav. Tebe, tebe želim gledati bez prestanka - dosta je bilo tih bezbožnih pogleda prema ovom drugom! (*Sjedi bez riječi i nepomično gleda sliku.*)

MOOR Vi ste ovdje, milostiva gospođice? Tužni ste? Gle, suza na toj slici. (*Amalia mu ne odgovara.*) Tko je taj sretnik zbog koga se orosilo anđeosko oko? Smijem li i ja tog čovjeka, kojeg toliko cijenite - (*Hoće da pogleda sliku.*)

AMALIA Ne, da, ne!

MOOR (*lecne se*) Zasluguje li on to obožavanje? Zasluguje li?

AMALIA Da ste ga poznavali!

MOOR Zavidio bih mu!

AMALIA Obožavali biste ga, htjeli ste reći.

MOOR Oh!

AMALIA O, vi biste ga veoma voljeli - na njegovu licu, u očima, u glasu - bilo je toliko, toliko toga što podsjeća na vas - i što je meni tako drago...

MOOR (*gleda u zemlju*).

AMALIA Ovdje gdje vi sada stojite stajao je on tisuću puta, a kraj njega ona koja je uza nj zaboravljala sve na svijetu - odavde je njegov pogled milovao ljepote krajolika, a priroda, kao da je osjećala zahvalan pogled svog remek-djela, postajala je još ljepša - ovdje je nebeskom glazbom očaravao slušaoce zračnih sfera - ovdje, s ovog grma brao je ruže, brao je ruže za mene - ovdje me držao na grudima, njegove su usne plamtjele na mojima, a cvijeće je rado umiralo pod stopama zaljubljenih.

MOOR Njega više nema?

¹¹⁵ *geniji* - kod Rimljana čuvari pojedinih osoba, prikazivani kasnije kao krilati anđeli.

AMALIA On jedri uzburkanim morima, Amalijina ljubav jedri uza nj. On luta besputnim pješčanim pustinjama, Amalijina ljubav pretvara u zelenilo užareni pijesak, a divlje šiblje u rascvjetale grmove. Podnevno mu sunce pali nezaštićenu glavu, snijeg Sjevera steže mu tabane, olujna tuča pršti oko njegovih sljepoočnica, no Amalijina ga ljubav uspavljuje sred oluja. I mora, i planine, i obzorja dijele zaljubljenike, ali njihove se duše uzdižu iz prašne tamnice i spajaju u raju ljubavi. Vi ste se rastužili, grofe?

MOOR Riječi o ljubavi oživljavaju i moju ljubav.

AMALIA (*probljedi*) Što? Vi ljubite drugu? Jao, što sam rekla?

MOOR Ona me smatrala mrtvim i ostala je vjerna mrtvacu. Doznala je da sam živ i žrtvovala mi je aureolu svetice. Ona zna da lutam pustinjama i tonem u jadu, njezina me ljubav stiže kroz pustoš i jad. I ona se zove Amalia kao vi, milostiva gospođice.

AMALIA Zavidim vašoj Amaliji.

MOOR O, ona je nesretna djevojka; ona ljubi izgubljena čovjeka, i ljubav joj nikada neće biti naplaćena.

AMALIA Ne, bit će naplaćena na nebesima. Zar ne kažu da postoji bolji svijet u kom se tužni raduju, a zaljubljeni ponovo sastaju?

MOOR Da, svijet u kom padaju sve koprene i ljubavnici se ponovo nalaze u strašnom susretu. Vječnost mu je ime - moja je Amalia nesretna djevojka.

AMALIA Nesretna - a ljubi vas?

MOOR Nesretna, jer ljubi mene. A ako sam ja ubojica? Kako bi vama bilo, gospođice, kad bi vam vaš ljubljeni pri svakom poljupcu mogao spomenuti po jedno umorstvo? Jandna moja Amalia! Ona je nesretna djevojka.

AMALIA (*veselo skoči*) O kako sam ja sretna djevojka! Moj je jedini slika i prilika božja, a Bog je milost i milosrđe! On nije mogao ni muhu gledati kako trpi. Njegova je duša tako daleko od svake krvave pomisli kao što je podne daleko od ponoći.

MOOR (*naglo se okrene prema grmlju i nepomično gleda okolicu.*)

AMALIA (*svira u lutnju i pjeva*)

Hektore, zar ideš iz naručja moga?
Ahilova mača strašnog, ubojnoga
Ti ćeš, zbog Patrokla, možda biti žrtva.
Tko će poučavati sina tvoga mlada
Bogove da štuje i kopljem da vlada
Kad te ondje dolje Ksant proguta mrtva?¹¹⁶

MOOR (*šutke uzima lutnju i pjeva*) Ljuto mi donesi koplje, vjerna ženo! U boj divlji moram - to je - određeno! (*Baci lutnju i odjuri.*)

¹¹⁶ V. bilj. 53-56,

Peti prizor

Šuma nedaleko Moorova dvorca. Stari razrušeni zamak u sredini. Četa razbojnika smjestila se na zemlji.

RAZBOJNICI (*pjevaju*)

Kradi, bludi, ubij, mlati!
To je razbibriga za nas.
Obješena ćeš sutra biti,
Veseo stog budi danas!
Uživamo u slobodi,
Život nam je bezbrižan,
Gusta šuma naš je stan,
Olujni nam vjetar godi,
Mjesec nas pri poslu vodi.
Merkur je za nas bog -
Majstor zanata svog!
Danas tust nas gazda časti,
Sutra pop nam bradu masti.
Što će s nama biti potom?
Dragi Bog nek misli o tom!
Tko se dobro ponapije,
Osjeća se hrabar, čio,
Tad mu nitko ravan nije,
I sa samim crnim vragom
Rado bi se pobratio!
Junak premlaćenog oca,
Ucviljene majke glas,
Jecaj napuštene drage,
To je slavlje za sve nas.
Kada pod sjekinom promuklo vičete,
Ko muhe padate, ko telad ričete,
Oko nam rado gleda tu sliku,
Uživa uho u vašem kriku.
Doći će i naša ura -
Neka sve odnese đavo!
Primit ćemo što je pravo,
Krenut ćemo na put, hura!
Gutljaj žarkog vinca još za sretan put
Trc-kvrc! i već letiš, sve vijori skut!

SCHWEIZER Pada noć, a vođe još nema.

RAZMANN A obećao je da će se vratiti točno u osam sati.

SCHWEIZER Ako mu se što dogodilo, družu, sve ćemo spaliti, poubijati ćemo sve do posljednjeg dojenčeta.

SPIEGELBERG (*vodi Razmanna u stranu*) Samo čas, Razmann!

SCHWARZ (*Grimmu*) Kako bi bilo da pošaljemo uhode?

GRIMM Ne brini se ti za njega. On će uhvatiti takvu lovinu da će nas sve postiditi.

SCHWEIZER E, sad si se porezao, do bijesa. Kad je odlazio, nije se držao kao čovjek koji sprema neku vragoliju. Zar si zaboravio što je rekao kad nas je vodio preko polja? »Ako doznam da je netko ukrao s njive ma i jednu repu, ostavit će ovdje kosti, ne zvao se ja Moor.« - Ne smijemo pljačkati.

RAZMANN (*tiho Spiegelbergu*) Što to znači, govori jasnije!

SPIEGELBERG Pst, pst! Ja ne znam kakve pojmove o slobodi imamo ti i ja - ta vučemo taljige kao volovi, a pri tom beskrajno deklamiramo o nezavisnosti. To mi se ne sviđa!

SCHWEIZER (*Grimmu*) Što taj vjetrogonja tu muti?

RAZMANN (*tiho Spiegelbergu*) Misliš na vođu?

SPIEGELBERG Pst! Ta šuti, pst! On ima svoje špijune među nama. Vođa, kažeš? Tko je njega postavio našim vođom? Nije li on uzurpirao taj naslov koji po pravu pripada meni? Što, zar zato stavljamo život na kocku, zato podnosimo sve hirove sudbine da bismo na kraju još smatrali srećom što smo obični kmetovi jednog roba? Kmetovi, umjesto knezovi. Tako mi Boga, Razmann, meni se to nikada nije sviđalo!

SCHWEIZER (*ostalima*) Da, ti si baš pravi junak sposoban da žabe kamenjem gađa, a već zvuk njegova nosa kad šmrkne stjerao bi te u mišju rupu.

SPIEGELBERG (*Razmannu*) Da - ja već godinama priželjkujem da bude drugačije. Razmann - ako si onakav kakvim sam te oduvijek smatrao - Razmann, njega nema, on je napola izgubljen - Razmann, meni se čini da će njemu uskoro svanuti crni petak. Kako to? Nisi se ni zarumenio na zvuk zvona slobode? Nemaš ni toliko hrabrosti da shvatiš mig smiona čovjeka?

RAZMANN Sotono, u što uplećeš moju dušu?

SPIEGELBERG Jesi li zagrizao? Dobro, onda pođi sa mnom. Ja sam zapamtio na koju se stranu odšuljao. Dođi! Dva pištolja rijetko promaše, a tada - mi ćemo biti prvi koji će zadržati i posljednje dojenče! (*Hoće da ga odvuče za sobom.*)

SCHWEIZER (*trgne gnjevno nož*) Ha, životinjo! Upravo sam se sjetio čeških šuma! Nisi li ti bio ona kukavica koja je stala zapomagati kad su povikali: neprijatelj dolazi! Tada sam sve bogove s neba skidao - nestani, podmukli ubojice! (*Probode ga*)

RAZBOJNICI (*u uzbuđenju*) Umorstvo! Umorstvo! Schweizer! Spiegelberg! Rastavite ih!

SCHWEIZER (*baci nož kraj njega*) Evo, crkni! Mirno, druzi, ne uzbuđujte se zbog sitnice. Ta je životinja oduvijek siktala na vođu, a na cijelom tijelu nema nijedne brazgotine. Ponavljam vam, umirite se. Krepaj, pseto! Iza leđa ljudima propast spremati! Iza leđa! Zar smo se krvavo znojili zato da odemo s ovog svijeta kao nitkovi? Ti skote! Zar smo zato gutali dim i vatru da napokon skapamo kao štakori?

GRIMM Ali do vruga, prijatelju, što je bilo među vama? Vođa će biti ljut kao ris.

SCHWEIZER To prepusti meni. A ti, prokletniče, (*Razmannu*) ti si se uortačio s njim! Odlazi mi ispred očiju! Tako je bilo i sa Schufterleom, a sada zato visi u Švicarskoj, kako mu je moj vođa prorekao. (*Čuje se hitac*)

SCHWARZ (*skoči*) Čuj! Hitac iz pištolja! (*Drugi hitac*) Još jedan! Hej! Vođa!

GRIMM Samo strpljivo! Ako je on, opalit će po treći put. (*Još jedan hitac.*)

SCHWARZ On je! On je! Skloni se, Schweizer. Hajde da mu odgovorimo. (*Pucaju.*)

MOOR i KOSINSKY dolaze.

SCHWEIZER (*prema njima*) Dobro nam došao, vođo! Ja sam bio malo obijestan dok tebe nije bilo. (*Pokaže mu mrtvo tijelo*) Presudi ti među nama dvojicom - htio je da te umori s leđa.

RAZBOJNICI (*zaprepašteni*) Što? Vođu?

MOOR (*zamišljeno promatra, zatim naglo provali iz njega*) O neshvatljivi znamenite osvetničke Nemeze!¹¹⁷ Zar me nije upravo on zaveo svojim sirenskim zovom? Posveti taj nož mračnoj osvetnici, to nisi ti učinio, Schweizer!

SCHWEIZER Tako mi Boga, ja sam to učinio, i tako mi nečastivog, to nije najgore od svega što sam u svom životu izveo. (*Odlazi nevoljko.*)

MOOR (*zamišljeno*) Razumijem, nebeski gospodaru, razumijem. Lišće opada s drveća - moja je jesen stigla. Uklonite mi ovog ispred očiju. (*Odnose Spiegelbergovo mrtvo tijelo.*)

GRIMM Zapovijedaj, vođo, što da radimo dalje.

MOOR Uskoro, uskoro će se ispuniti sve što je bilo napisano. Dajte mi lutnju. Nisam više onaj koji sam bio otkako sam se vratio odande. Lutnju mi dajte, rekao sam, moram ponovno prikupiti snage, ostavite me nasamu!

RAZBOJNICI Već je ponoć, vođo.¹¹⁸

MOOR Pa ipak su to bile samo suze na kazališnoj predstavi. Moram čuti pjesmu o Rimljanima da se ponovo probudi moj uspavani genij. Dajte mi lutnju. Rekli ste da je ponoć?

SCHWARZ Ako već nije i prošla. Kapci su nam teški kao olovo. Već tri dana nismo oka stisnuli.

MOOR Zar blagi san i lupežima sklapa oči? A zašto od mene bježi? Nikada nisam bio kukavica niti podmuklica. Lezite i spavajte! Sutra ujutro polazimo dalje.

RAZBOJNICI Laku noć, vođo. (*Polijegaju na zemlju i zaspu*)

Duboka tišina. MOOR uzima lutnju i pjeva.

BRUT¹¹⁹

Dobro došla, tiha ravni moja!
Rimljanina zadnjeg primi sad.
Iz Filipa,¹²⁰ nakon strašnog boja,

¹¹⁷ Nemeza - grčka božica osvete.

¹¹⁸ *Već je ponoć, vođo* - Ovdje su Schillerove indikacije o vremenu posve neprecizne. Na početku prizora Schweizer je rekao: »Pada noć«, potom pisac, nakon nekoliko časaka, obznanjuje da je ponoć, a ubrzo će u didaskaliji pisati (nakon Karlove pjesme i monologa) da »postaje sve mračnije«, dok se posvemašnja nekontroliranost autorova u tom bitnom dramaturškom čvorištu opaža ubrzo nakon dolaska Hermannova, koji kaže da »u selu otkucava ponoć«. Premda Schiller ovdje ne vodi brigu o vlastitim scenskim uputama i vremenskim indikacijama, ti su propusti, naravno, više slika mladenačke autorove brzopletosti no pomanjkanja logike. Usprkos svim ovim »zabunama«, radnja, kako vidimo, teče posve razložito, a sekvence se i prizori nastavljaju jedan za drugim posve naravnim slijedom zbivanja.

¹¹⁹ Marko Junije Brut (86-42. pr. n. e.) - jedan od glavnih zavjerenika protiv Cezara.

¹²⁰ Filipi - grad u Makedoniji gdje su Antonije i Oktavijan 42. pr. n. e. pobijedili Bruta i Kasija te stvorili preduvjete za drugi trijumvirat.

Dolazim da prihvati me Had.¹²¹
Kasije¹²² moj, gdje si? Rima nema!
Pregažen je rimske vojske cvijet!
Samo smrt mi utočište sprema.
Bruta neće više ovaj svijet!

CEZAR¹²³

Tko li ono tamo niz brijeg kroči?
Taj za poraz ne zna, hrabri sin!
Ako li me ne varaju oči,
Tako stupa samo Rimljanin.
Sine Tibra,¹²⁴ otkud, gdje si bio?
Stoji li još na humcima grad?¹²⁵
Otkad ga je Cezar ostavio,
Oplakivah često njegov jad.

BRUT

Ti kom mačem izboli su tijelo,
Tko te mrtva u taj dozva kraj?
Vrati se u Orka¹²⁶ grozno ždrijelo!
Gordi mužu, ne trijumfiraj!
Kod Filipa još se oltar puši,
Krv slobode ondje guta kal;
Tek uz Brutov odar Rim se ruši!
Ja ću k Minu¹²⁷ - puži na svoj žal!

CEZAR

O taj Brutov mač što smrt mi zada!
Zar i ti - Brute - sine moj?¹²⁸
Svoga oca? A imperij cijeli
Nasljedstvom je mogao bit tvoj.
Postao si prvim mužem Grada,
Kad je ocu grudi probo sin.

¹²¹ Had - u grčkoj mitologiji bog podzemlja; sinonim za podzemni svijet općenito.

¹²² Kasije - uz Bruta jedan od glavnih zavjerenika protiv Cezara.

¹²³ Gaj Julije Cezar (100-44. pr. n. e.) - veliki rimski vojskovođa i državnik, kojega su kao apsolutnog gospodara Rima ubili republikanci Brut, Kasije i ostali 15. ožujka 44. pr. n. e.

¹²⁴ *sine Tibra* - Rimljanin, jer rijeka Tiber protječe Rimom.

¹²⁵ *grad na humcima* - Rim, koji je, kao što je poznato, sagrađen na sedam brežuljaka.

¹²⁶ Ork(o) - staroitalski bog smrti; kasnije naziv za podzemni svijet.

¹²⁷ Minos - kralj na otoku Kreti, po legendi sin Zeusa i Evrope. Poslije smrti postao jedan od sudaca u podzemlju.

¹²⁸ Prema predaji, te je riječi rekao Cezar umirući od Brutova bodeža.

Idi, urlaj sve do vrata Hada:¹²⁹
Kad sin oca golim mačem svlada,
Postao je prvi Rimljanin!
Sada znadeš kod Letinih¹³⁰ vala
Kakva me je mòra zadržala.
Otisni se, brodaru, od žala!¹³¹

BRUT

Stani, oče! Čovjek samo jedan
Na zemaljskoj ravni beskrajnoj
Velikoga Cezara bje vrijedan;
Za njeg reče ti da sin je tvoj.¹³²
Samo Cezar Rimu jarmom prijeti,
Spriječiti ga može samo Brut.
Gdje Brut živi, Cezar mora umrijeti!
Pođi lijevo, desno moj je put!

(Odloži lutnju i duboko zamišljen korača tamo-amo.)

Tko bi me oslobodio svojim jamstvom?... Sve je tako mračno - zamršeni labirinti - nigdje izlaza - nigdje zvijezde vodilje. Kako bi bilo da ovaj udisaj bude posljednji - da završimo kao što završava prazna igra marioneta? Ali čemu onda ta neodoljiva čežnja za srećom? Čemu taj ideal nedostignutog savršenstva? Čemu odgađanje neizvršenih planova? Čemu sve to, ako običan hitac ovog kukavnog predmeta (*drži pištolj pred licem*) izjednačuje mudraca s ludom, kukavicu s junakom, plemenita čovjeka s nitkovom? U nerazumnoj prirodi vlada takva božanska harmonija, pa čemu onda takav nesklad u njezinu razumnom dijelu? Ne, ne, postoji nešto više, jer ja još nisam bio sretan. Mislite li da ću zadrhtati? Aveti onih koje sam zadavio, ja neću drhtati! (*Žestoko dršćući*) Vaš samrtni hropac pun strave, vaša lica pocrnjela od davljenja, vaše jezivo razjapljene rane - sve su to samo karike neraskidljivog lanca sudbine i - u krajnjoj liniji - posljedica mojih dokonih sati, raspoloženja mojih dadilja i odgojitelja, temperamenta mog oca, krvi moje majke.¹³³ (*Strese se od jeze*) Zašto je moj Peril¹³⁴ stvorio od mene bika u čijoj gorućoj utrobi izgara čovječanstvo? (*Prisloni pištolj na čelo*) Prolaznost i vječnost svezane jedna uz drugu jednim jedinim

¹²⁹ V. bilj. 121.

¹³⁰ V. bilj. 61.

¹³¹ *otisni se, brodaru, od žala* - misli se na Harona, koji je kao lađar prevezio duše pokojnika preko podzemne rijeke Aheronta.

¹³² Cezar je u više navrata isticao da je Bruta volio kao sina.

¹³³ Ovaj dio Karlova monologa često je uspoređivan, ne bez određenih temelja, s poznatim Hamletovim monologom (III. 1) *bit il ne bit - to je pitanje*. Valja, međutim, pripomenuti da je hamletovski pesimizam ovdje tijekom monologa, a osobito pri kraju, veoma odlučno radikaliziran do prezira nad vlastitim malodušjem.

¹³⁴ Peril (Perillus) - grčki kipar i kovač koji je za tiranina Falarisa u Agrigentu na Siciliji napravio bika od željeza, u kojemu je okrutnik mogao spaljivanjem mučiti žrtvu tako da su krikovi umirućeg zvučali kao bikovo rikanje. Po predaji je sam Peril bio prva žrtva svoga pronalaska.

trenutkom! Jezivi ključu koji zatvaraš za mnom tamnicu života a otvaraš prebivalište vječne tame, reci mi, o reci, kamo, kamo me vodiš? Strana, nikad neoplovljena zemljo! Gle, čovjek malakše pred tom slikom, snaga smrtnika popušta, a mašta, taj objesni podražavalac osjetila, zavarava našu lakovjernost čudnim sjenama. Ne, ne, muškarac ne smije posrtati. Kakav bio da bio, ti bezimeni prekogrobni živote, glavno je da ja sâm sebi ostanem vjeran, kakav bio da bio - glavno je da ja onamo prijeko povedem sama sebe. Vanjske su stvari samo pokost čovjekova. Ja sam svoje nebo i svoj pakao. Da mi hoćeš prepustiti kakav opustošeni komad svijeta od kojega si ti odvratio pogled i gdje bi samotna noć i vječna pustoš bili moji jedini vidici! Ja bih tu šutljivu pustinju napučio predodžbama svoje mašte i imao bih cijelu vječnost vremena raščlanjivati zamršenu sliku sveopćeg jada. Ili hoćeš možda da me vječno novim rađanjima i vječno novim prizorima jada, korak po korak, dovedeš do uništenja? Zar ja ne mogu konce života koji su mi ispredeni ondje gore isto tako lako prekinuti kao ovu nit? Ti me možeš pretvoriti u ništa, ali ove slobode ne možeš me lišiti. (*Nabije pištolj. Najednom se zaustavi.*) Zar da umrem od straha pred životom punim patnje? Zar da jadu dopustim da me pobijedi? Ne, trpjet ću! (*Baci pištolj*) Neka se patnja slomi o moj ponos! Izdržat ću do kraja! (*Postaje sve mračnije.*)

HERMANN *dolazi kroz šumu.*

HERMANN Slušaj, slušaj kako jezivo urliče ćuk. U selu otkucava ponoć. Da, da, zlodjelo je skriveno, u ovoj pustoši nitko ne prisluškuje. (*Pristupi zamku i kuca*) Dođi gore, jadni stanovniče kule! Tvoj te obrok čeka.

MOOR (*tiho se povuče*) Što to znači?

GLAS (*iz kule*) Tko kuca? Ha! Jesi li ti to, Hermann, moj gavrane?

HERMANN Da, ja sam, Hermann, tvoj gavran. Uspni se do rešetke i jedi. (*Sove huću*) Strahovito huću tvoji sustanari, stari. Prija li ti?

GLAS Bio sam veoma gladan. Hvala ti, gavrane, za kruh u pustoši. A kako je moju dragom djetetu, Hermann?

HERMANN Tiho, slušaj - šum kao da netko hrče. Ne čuješ ništa?

GLAS Što? Čuješ li ti nešto?

HERMANN Čujem kako vjetar jauče kroz pukotine kule, to je noćna glazba od koje čovjeku zubi cvokoću a nokti pomodre. Slušaj, evo opet. Neprestano mi se čini da čujem hrkanje. Ti imaš društvo, stari, hu, hu, hu!

GLAS Vidiš li nešto?

HERMANN Zbogom, zbogom! Jezovito je ovo mjesto. Sidi u rupu, ondje gore je onaj koji će ti pomoći, koji će te osvetiti. Prokleti sin! (*Hoće da pobjegne.*)

MOOR (*s grozom stupi naprijed*) Stani!

HERMANN (*krikne*) Jao meni!

MOOR Stani, kažem!

HERMANN Jao, jao, jao, sad će se sve otkriti.

MOOR Stani! Govori! Tko si? Što radiš ovdje? Govori!

HERMANN Milost, oh, milost, strogi gospodaru!¹³⁵ Poslušajte samo jednu riječ prije no

¹³⁵ Hermann u mraku misli da je susreo Franza, pa prema tome zaključujemo da su Franz i Karl imali sličnu boju glasa.

što me ubijete!

MOOR (*izolači mač*) Što ću čuti?

HERMANN Iako ste mi zabranili pod prijetnjom smrti - nisam mogao drugačije - nisam smio drugačije - Bog je na nebu - vaš rođeni otac tamo - sažalio mi se. Probodite me!

MOOR Ovdje se skriva neka tajna. Govori! Da čujem! Hoću sve da znam!

GLAS (*iz kule*) Jao, jao! Govoriš li ti to, Hermann? S kim to razgovaraš, Hermann?

MOOR Dolje je još netko. Što se to događa? (*Potrči prema kuli*) Je li to neki zatočenik kog su ljudi odbacili? Razriješit ću mu lance. Hej, javi se još jednom! Gdje su vrata?

HERMANN Oh, smilujte se, gospodine ne idite onamo, gospodine, ne zaustavljajte se ovdje, iz smilovanja! (*Zakrči mu put.*)

MOOR Četverostruko zakračunato! Mići se! Moram otkriti tajnu! Sada mi prvi put pomози, lopovska vještinо! (*Uzima otpirače i otvara vrata s rešetkama. Iz dubine izlazi STARAC, mršav kao kostur.*)

STARAC Smilujte se bijedniku! Smilujte se!

MOOR (*odskoči preplašen*) To je glas mog oca!

STARI MOOR Hvala ti, Bože! Došao je čas oslobođenja.

MOOR Duše starog Moora! Što te uznemirilo u grobu? Zar si na onaj svijet ponio grijeh koji ti priječi ulazak u raj? Dat ću služiti mise da se uznemireni duh vrati u svoju postojbinu. Jesi li zakopao u zemlju zlato udovica i siročadi pa zbog toga moraš o ponoći zapomažući lutati naokolo? Iščupat ću podzemno blago iz kandža ukletog zmaja, makar me obasuo tisućama žarkih plamenova i kesio svoje šiljate zube u susret mom maču! Ili dolaziš možda da na moja pitanja otkriješ preda mnom tajne vječnosti? Govori, govori! Ja nisam čovjek koji blijedi od straha.

STARI MOOR Ja nisam duh. Dotakni me - oh, ja živim - jadnim, nevoljnim životom.

MOOR Što? Zar te nisu pokopali?

STARI MOOR Pokopali su me, odnosno, mrtvo pseto leži u grobnici mojih otaca, a ja već tri mjeseca pogibam u ovom mračnom podzemlju gdje me nijedan tračak svjetla nije obasjao, nijedan topli zračak pomilovao, gdje me nijedan prijatelj nije posjetio, gdje divlji gavranovi grakću i ponoćne sove huću.

MOOR Nebesa! Tko je to učinio?

STARI MOOR Ne proklinji ga! To je učinio moj sin Franz.

MOOR Franz? Franz? O, vječni kaose!

STARI MOOR Ako si čovjek i ako imaš ljudsko srce, nepoznati spasitelju, oh, tada čuj bol oca koju su mu sinovi nanijeli. Tri puna mjeseca jadao sam se ovim nijemim stijenama, ali šuplja se jeka rugala mojoj tužaljci. Zato, ako si čovjek i ako imaš ljudsko srce -

MOOR Ovaj bi poziv izmamio i same divlje zvijeri iz njihovih duplja!

STARI MOOR Ležao sam na bolesničkoj postelji i upravo sam nakon teške bolesti počeo malo prikupljati snagu, kad su mi doveli čovjeka koji je tvrdio da je moj prvenac umro u boju, i donio mi je njegov mač poprskan krvlju i njegov posljednji pozdrav i poruku da ga je moja kleveta otjerala u boj, u smrt i u očaj.

MOOR (*žestoko, okrenut u stranu*) Sve je jasno.

STARI MOOR Slušaj dalje! Ja sam izgubio svijest čuvši tu poruku. Mora da su me smatrali mrtvim - kad sam se ponovo osvijestio, ležao sam već u lijesu, umotan u mrtvačku

ponjavu. Grebao sam po poklopcu lijesa. Netko ga je otvorio. Bila je mrkla noć, a preda mnom je stajao moj sin Franz. »Što«, povikao je strašnim glasom, »zar ćeš živjeti dovijeka?« i zalupio je pokrovom. Te su me riječi ošinule kao grom - i ja sam se ponovo onesvijestio. Kad sam se probudio, osjetio sam da je lijes podignut i da ga voze kolima nekih pola sata. Napokon su ga otvorili. Nalazio sam se kod ulaza u ovu kulu, a uza me bili su moj sin i čovjek koji mi je donio Karlov krvavi mač. Deset puta sam mu obgrlio koljena i molio ga i zaklinjao, i ponovo sam ih grlio i preklinjao ga, ali očinske molbe nisu doprle do njegova srca. »Baci dolje tog skota«, zagrmio je on, »dosta je živio!« I gurnuli su me dolje bez samilosti, a moj sin Franz zakračunao je vrata za mnom.

MOOR To je nemoguće, nemoguće! Mora da ste se prevarili.

STARI MOOR Možda sam se prevario. Slušaj dalje, ali ne gnjevi se! Tako sam ležao dvadeset sati, a nitko se nije sjetio mog jada. U ovu pustoš i nije nikada stupila ničija noga, jer puk vjeruje da u ovim ruševinama duhovi mojih predaka zveče lancima i o ponoći mrmljaju svoju mrtvačku pjesmu. Napokon su se otvorila vrata; ovaj čovjek mi je donio kruha i vode i otkrio mi da sam osuđen na smrt od gladi i da će on izgubiti glavu ako se dozna da me hrani. I tako sam jadno životario sve ovo vrijeme, ali neprestana studen, pokvaren zrak i vonj mog izmeta - beskrajna tuga - snaga me počela izdavati, tijelo je počelo kopnjeti; tisuću puta sam plaćući molio Boga da mi pošalje smrt, ali mjera mog ispaštanja mora da još nije puna - ili mora da me negdje još očekuje radost, kad sam na tako čudesan način ostao živ. Ali ja sam zaslužio svoje patnje - Moj Karl, moj Karl - a on nije imao još nijedne sijede vlasi!

MOOR Dosta! Ustajte, vi klade, vi gromade leda, vi koji tromo, bezosjećajno spavate! Na noge! Zar se nijedan neće probuditi! (*Opali iz pištolja nad glavama usnulih razbojnika.*)

RAZBOJNICI (*naglo probuđeni*) Hej, hej! Što je to?

MOOR Zar vas ova pripovijest nije trгла iza sna? Ni vječni joj san ne bi odolio! Pogledajte! Pogledajte! Zakoni svijeta pretvoreni su u igru kockom, prirodna je veza raskinuta, stari se razdor raspirio, sin je umorio oca!

RAZBOJNICI Što to vođa govori?

MOOR Ne, nije ga umorio! Taj je izraz i suviše blag. Sin je oca tisuću puta rastrgao na točku, nabio na kolac, stavio na mučila, tisuću puta mu je kožu oderao! Sve mi te riječi zvuče previše ljudski - za ono čega se sam grijeh stidi, čega se ljudožder grozi, čemu se od pamtivijeka nijedan đavo nije domislio: sin je svog rođenog oca - oh, pogledajte, pogledajte, onesvijestio se - u ovu je rupu sin svog oca - studen, golotinja, glad, žeđ - oh, pogledajte, pogledajte! Ovo je moj rođeni otac, sad vam to otkrivam.

RAZBOJNICI (*skoče i okruže starca*) Tvoj otac? Tvoj otac?

SCHWEIZER (*prilazi s poštovanjem i padne pred njega na koljena*) Oče mog vođe! Cjelivam ti stopala. Zapovijedaj mom bodežu!

MOOR Osveta, osveta - osveta za ljuto uvrijeđenog, oskrvnutog starca! Ovako kidam zauvijek bratske veze! (*Razdere odjeću odozgo do dolje.*) Ovako proklinjem pred otvorenim nebesima svaku kap bratske krvi! Čujte me, mjesече i zvijezde! Čuj me, ponoćno nebo koje si vidjelo ovo sramno djelo! Čuj me, trostruko strašni Bože koji gore iznad mjeseca vladaš, i nad zvijezdama izričeš osude i prokletstva, i nad tamom plamtiš ognjenim plamom! Evo, ja klečim ovdje i u jezivoj noći dižem tri prsta uvis i kunem se - neka me priroda odbaci kao opak u zvijer ako pogazim ovu zakletvu - kunem se da neću pozdraviti danje svjetlo prije no što se krv ocoubojice, prolivena pred ovim kamenom, ne zapuši prema suncu. (*Ustaje*)

RAZBOJNICI To je zlodjelo dostojno sotone! Pa neka još netko ustvrđi da smo mi nitkovi! Ne, tako nam svih nemani svijeta, ovaj nas je nadmašio!

MOOR Da! I zato vas zaklinjem jaucima svih onih koji su poginuli od vaših bodeža, svih onih koje je progutala vatra što sam je ja podmetnuo, svih onih koje je smrskala barutana što sam je ja digao uvis - neka vam misao o umorstvu ili pljački ne nikne u srcu sve dotle dok vam odjeća ne bude natopljena grimiznom krvlju tog bezbožnog zlikovca! Zacijelo niste ni sanjali da ćete ikada postati osvetnička ruka viših sila. Zamršeno klupko naše sudbine odmršilo se! Danas, danas je nevidljiva moć oplemenila naš zanat. Pomolite se pred onim koji vam je namijenio tu uzvišenu sudbu, koji vas je doveo ovamo, koji vam je učinio čast dodijelivši vam ulogu strašnih anđela njegova mračnog suda! Otkrije glave! Kleknite u prah i ustanite posvećeni! (*Oni kleknu.*)

SCHWEIZER Zapovijedaj, vođo, što da činimo!

MOOR Ustani, Schweizer! Dotakni ove svete pramove! (*Povede ga do oca i stavi mu jedan njegov pram u ruku*) Sjećaš li se kako si jednom raskolio glavu češkom konjaniku koji je bio zamahnuo sabljom nada mnom kad sam se, bez daha i iscrpljen od boja, srušio na koljena? Tada sam ti obećao kraljevsku nagradu. Do sada nisam mogao platiti taj dug, -

SCHWEIZER Ti si mi je obećao, istina je, ali dopusti da ostanem tvojim vječnim vjerovnikom!

MOOR Ne, sad želim da ti platim. Schweizer, nijednog smrtnika nisam počastio kao tebe sada, osveti mog oca! (*Schweizer ustaje.*)

SCHWEIZER Veliki vođo! Danas si me prvi put nadahnuo ponosom. Zapovjedi gdje, kako i kada da ga udarim.

MOOR Svaki trenutak je dragocjen, moraš požuriti. Izaberi najdostojnije ljude iz čete i povedi ih ravno u plemićev dvor! Trgni ga iz postelje ako spava ili uživa u razbludi, zgrabi ga kod stola ako jede i pijančuje, odvući ga od raspela ako pred njim kleči u molitvi. Ali kažem ti, zapamti to dobro, nemoj mi ga predati mrtva! Onoga tko mu samo kožu zadere ili vlas skine s glave, rastrgat ću u komadiće i baciti gladnim lešinarima! Moram ga dobiti živa i čitava, a ako mi ga živa dovedeš, dobit ćeš za nagradu jedan milijun koji ću po cijenu života oteti kakvu kralju - i ti ćeš moći slobodan otići u bijeli svijet. Ako si me razumio, požuri!

SCHWEIZER Dosta vođo. Evo ti moje ruke: ili će ti se vratiti dvojica ili nijedan. Za mnom, Schweizerovi anđeli osvetnici! (*Odlazi sa skupinom razbojnika.*)

MOOR Vi ostali razidite se po šumi. Ja ostajem ovdje.

PETI ČIN

Prvi prizor

Pogled na niz odaja. Mrkla noć. DANIEL dolazi s fenjerom i svežnjem, spreman za put.

DANIEL Zbogom, dragi očinski dome, u tebi sam doživio mnogo dobra i sreće dok je pokojni gospodin još bio živ. Oplakujem tvoje kosti, ti koji si odavno istrunuo. To je dužnost starog sluga! Taj je dom bio sklonište siromaha i utočište napuštenih, a ovaj ga je sin pretvorio u jazbinu ubojica. Zbogom, dobri pode, koliko puta te stari Daniel pomeo, zbogom, draga peći, stari se Daniel teška srca oprašta s tobom. Sve ti je bilo tako blisko i domaće, teško će ti biti, stari Elijezare.¹³⁶ Ali neka me Bog očuva od varke i lukavštine nečastivoga! Praznoruk sam došao ovamo, praznoruk odlazim odavde - ali moja je duša spašena. (*Hoće da ode, ali uto dojuri FRANZ u kućnom haljetku.*)

DANIEL Bože, pomози mi, moj gospodar! (*Ugasi fenjer.*)

FRANZ Izdaja! Izdaja! Duhovi su izašli iz grobova, carstvo mrtvih se prenulo iz vječnog sna i urliče prema meni: ubojica, ubojica! Tko se tu miče?

DANIEL (*u strahu*) Pomози, majčice božja! Zar vi to, strogi gospodaru, tako strašno vičete kroz odaje da se moraju probuditi svi koji spavaju?

FRANZ Tko spava? Tko vam je dopustio da spavate? Idi, zapali svjetlo! (*Daniel odlazi, a dolazi drugi sluga.*) Sada nitko ne smije spavati. Čuješ li? Svi moraju biti budni - naoružani - sve puške nabijene. Jesi li ih vidio kako promiču ispod svodova hodnika?

SLUGA Koga, milostivi gospodine?

FRANZ Koga, budalo, koga? Tako suho, tako glupo pitaš: koga? A mene je zgrabilo da mi se sve u glavi muti! Koga, zvekane, koga? Duhove i đavole! Koje je doba noći?

SLUGA Noćobdija upravo izvikuje dva sata.

FRANZ Što? Zar će ta noć trajati do sudnjega dana? Zar nisi čuo buku u blizini? Bojne povike? Konjski topot? Gdje je Kar - grof, htio sam reći?

SLUGA Ne znam, gospodaru.

FRANZ Ne znaš? I ti si upleten u zavjeru! Izbit ću ti udarcima nogu srce iz rebara! To tvoje prokletu »ne znam«! Odlazi, pozovi mi pastora!

SLUGA Milostivi gospodine!

FRANZ Mrmljaš? Oklijevaš (*Prvi sluga žurno odlazi.*) Što? I prosjaci su se urotili protiv mene? Nebesa i pakao! Sve se protiv mene urotilo.

DANIEL (*dolazi sa svjetlom*) Gospodaru -

¹³⁶ Elijezar - u Starom zavjetu najpovjerljiviji sluga Abrahamov.

FRANZ Ne, ja ne dršćem. To je bio samo san. Mrtvi još ne ustaju iz groba. Tko kaže da dršćem i blijedim? Tako mi je dobro, tako lako pri duši.

DANIEL Blijedi ste kao smrt, a glas vam treperi i jezik vam se zapleće.

FRANZ Imam groznicu. Reci samo pastoru kad dođe da imam groznicu. Sutra ću narediti da mi puste krv, reci pastoru.

DANIEL Zapovijedate li da vam kapnem nekoliko blagotvornih kapi na šećer?

FRANZ Kapni mi ih na šećer. Pastor neće odmah stići. Moj glas treperi i jezik mi se zapleće - kapni mi na šećer nekoliko kapi.

DANIEL Dajte mi ključeve da donesem odozdo iz ormara -

FRANZ Ne, ne, ne, ostani ovdje. Ili i ja idem s tobom. Vidiš da ne mogu ostati sam. Kako bi me lako, vidiš - mogla uhvatiti nesvjestica - kad bih ostao sam! Neka, neka, već će to proći. Ostani ovdje.

DANIEL O, vi ste ozbiljno bolesni!

FRANZ Da, dakako, dakako, to je sve. A bolest smućuje razum i rađa lude i čudnovate sne. Snovi ne znače ništa, zar ne, Daniel? Snovi dolaze od želuca i ne znače ništa. Upravo sam sanjao smiješan san. (*Sruši se bez svijesti*)

DANIEL Isuse Kriste! Što je to? Georg! Konrad! Bastian! Martin! No, dajte bar znak života! (*Drma ga*) Marijo, Magdaleno i Josipe! No, dođite k sebi! Još će ljudi reći da sam ga ja usmrtio! Bože, smiluj mi se!

FRANZ (*smućen*) Odlazi, odlazi! Što me tako drmaš, odvratni kosture? Mrtvi još ne ustaju iz groba!

DANIEL O, dobri Bože, sišao je s uma!

FRANZ (*nemoćno se pridiže*) Gdje sam? Ti si to, Daniel? Što sam govorio? Ne obraćaj pažnju na to! Lagao sam, ma što da sam rekao, hajde, pomози mi da ustanem, to je samo napadaj vrtoglavice, jer, jer, jer sam neispavan.

DANIEL Bar da je Johann ovdje! Pozvat ću pomoć. Pozvat ću liječnike.

FRANZ Ostani! Sjedni kraj mene na ovaj divan - tako - ti si pametan čovjek, dobar čovjek - poslušaj što ću ti pripovijedati.

DANIEL Ne sada. Drugi put. Spremit ću vas u postelju. Bolje je za vas da mirujete.

FRANZ Ne, molim te, saslušaj me i ismij bezobzirno moju priču! Znaš, sanjao sam da sam priredio kraljevsku gozbu, da sam bio u dobru raspoloženju i da sam ležao omamljen vinom na tratini u našem vrtu. Najednom - oko podneva - najednom - ali kažem ti, ismij me bezobzirno!

DANIEL Najednom?

FRANZ Najednom mi je, dok sam omamljen ležao, doprla do ušiju strašna grmljavina. Digao sam se teturajući, i gle, učinilo mi se da vidim kako sav horizont buktu u plamenu, a brda i gradovi i šume tale se kao vosak na ognjištu, i vihor urliče i bjesni preko mora, neba i zemlje. Tada je odjeknuo zvuk poput glasa trublje: »Zemljo, izbaci svoje mrtvace; izbaci svoje mrtvace, more!« I pusta polja počela su se grčiti kao u trudovima i izbacivati lubanje, i rebra, i vilice i kosti udova koje su se sastavljale u ljudska tijela i u nepreglednom nizu jurnule naprijed, kao živi orkan. Tada sam podigao pogled, i gle, stajao sam u

podnožju gromovita Sinaja,¹³⁷ nada mnom i poda mnom komešanje, a gore na vrhu brda, na tri stolice obavijene dimom, sjede tri čovjeka, pred čijim pogledom bježi sve živo - DANIEL Pa to je prava slika sudnjeg dana!

FRANZ Zar ne, to su ludorije? Tada je istupio jedan od njih, nalik na zvjezdanu noć. U ruci mu je bio željezni prsten pečatnjak. Držao ga je između istoka i zapada i rekao: »Vječno, sveto, pravedno i nepatvoreno! Samo je jedna istina, samo jedna krepost! Jao, jao, jao crvu koji sumnja!« - Tada je istupio drugi, s blistavim ogledalom u ruci. Držao ga je između istoka i zapada i rekao: »Ovo ogledalo je istina. Nema licemjerstva i pretvaranja.« Ja sam se preplašio, a sa mnom čitav puk, jer smo vidjeli da strašno ogledalo odražava zmijska, tigrovska i leopardska lica. Tada je istupio treći, s mjedenom vagom u ruci. Držao ju je između istoka i zapada i rekao: »Pristupite, djeco Adamova, ja važem vaše misli u posudi svoje srdžbe, važem vaša djela utezima svoga gnjeva!«

DANIEL Bože, budi mi milostiv!

FRANZ Svi su stajali blijedi kao smrt, dok im je u očekivanju i strahu srce treperilo u grudima. Tada mi se učinilo da je u grmljavini brda moje ime prvo prozvano, i sledio sam se do srži kostiju, i zubi su mi glasno zacvokotali. Vaga je brzo zazveckala, stijene su zatutnjile, a na posudi obješenoj s lijeve strane počeli su se nizati sati, jedan za drugim, i svaki je sat bacio na vagu po jedan smrtni grijeh...

DANIEL Oh, neka vam Bog oprost!

FRANZ Nije mi oprostio. Na posudi se stvorilo cijelo brdo, no druga posuda, puna krvi otkupljenja, još uvijek ju je držala visoko u zraku. Napokon je stigao starac, duboko pogrbljen od tuge, ruku nagriženih od divlje gladi. Svi su se pogledi plašljivo odvrnuli od njega - ja sam poznao tog čovjeka. Odrezao je pram svoje srebrne kose i bacio ga u posudu grijeha. I gle, ona se spustila, najednom se spustila duboko dolje, a posuda otkupljenja visoko je poletjela. Tada sam čuo kako s pećine obavijene dimom odjekuje glas: »Milost, milost svim grešnicima zemlje i podzemlja! Ti si jedini proklet!« (*Duboka šutnja*) No, zašto se ne smiješ?

DANIEL Kako bih se mogao smijati kad mi se koža ježi? Snovi su od Boga.

FRANZ Ne, ne, nemoj tako! Nazovi me luđakom, bezumnim, smiješnim luđakom! Učini to, dragi Daniel, molim te, izgrdi me dobro!

DANIEL Snovi su od Boga. Pomolit ću se za vas.

FRANZ Lažeš, kažem ti! Idi smjesta, potrči, poleti, pogledaj gdje je pastor tako dugo, reci mu da požuri, da požuri! Ali kažem ti da lažeš.

DANIEL (*odlazeći*) Bog neka vam bude milostiv!

FRANZ Pučka mudrost! Pučki strah! Još nije pouzdano utvrđeno da li prošlost odlazi u nepovrat ili postoji oko koje bdije iznad zvijezda. Hm, hm, tko mi je to prišapnuo? Zar ondje iznad zvijezda čeka osvetnik? Ne, ne! Da, da! Strahovito šišti oko mene: iznad zvijezda čeka sudac! Da pođem još ove noći u susret osvetniku iznad zvijezda? Ne, kažem! To je bijedno skrovište u koje bi se htio zavući tvoj kukavičluk - pusto je, gluho i samotno gore iznad zvijezda. A ako ipak postoji nešto? Ne, ne, ničega nema. Zapovijedam da ne bude ničega! A ako ipak postoji? Jao tebi kad bi ti se prebrojavalo i naplaćivalo još ove

¹³⁷ Sinaj - brdo u Palestini gdje je, prema Starom zavjetu, Mojsije dobio od Boga ploče sa zakonima, tj. Deset zapovijedi.

noći! Zašto mi jeza tako prolazi tijelom? Umrijeti! Zašto me ta riječ toliko potresa? Položiti račun osvjetniku iznad zvijezda! A ako je on pravedan - siročad i udovice, potlačeni i izmučeni vapit će prema njemu - a ako je on pravedan, zašto su oni trpjeli, zašto si ti nad njima slavio slavlje?

PASTOR MOSER *dolazi.*

MOSER Pozvali ste me, milostivi gospodine! Čudim se. Prvi put u mom životu. Namjeravate li izrugivati se religiji ili počinjete pred njom drhtati?

FRANZ Rugat ću se ili ću drhtati - prema tome što ćeš mi ti odgovoriti. Slušaj, Moser, ja ću ti dokazati da si luda ili da od cijelog svijeta praviš ludu, a ti mi odgovori! Čuješ li? Moraš mi odgovoriti, tako ti života!

MOSER Vi pozivate pred svoj sud nekoga tko je viši od mene. On će vam jednom odgovoriti.

FRANZ Sad odmah hoću odgovor, ovog časa, da ne počinim sramnu ludost i da se u nuždi ne obratim pučkom kumiru.¹³⁸ Ja sam ti često, uz čašu burgundca, znao posprdno doviknuti: nema Boga! Sad govorim s tobom ozbiljno i kažem ti: Boga nema! Ti me pobijaj svim oružjem kojim raspolažeš, ali ja ću sve to otpuhnuti jednim dahom.

MOSER Da možeš tako lako otpuhnuti grom koji će se težinom od deset tisuća centi obočiti na tvoju oholu dušu! Sveznajući Bog, kojega ti, luđače i zlotvore, pokušavaš uništiti u njegovu vlastitu stvorenju, ne mora se opravdati na usta smrtnika. On je jednako velik i u tvojim tiranskim postupcima i u pobjedničkom smiješku kreposti.

MOOR Izvanredno, pope! Takav mi se sviđaš!

MOSER Ja sam ovamo došao kao zastupnik višeg gospodara i razgovaram s nekim tko je crv kao i ja i kome ne želim da se svidim. Dakako, morao bih biti čudotvorac kad bi mi pošlo za rukom tvoju tvrdoglavu zloću natjerati da prizna zabludu. Ali ako je tvoje uvjerenje tako čvrsto, zašto si me pozvao? Reci mi, zašto si me pozvao o ponoći?

FRANZ Jer se dosađujem, a šah me upravo ovog časa ne zabavlja. Želim da se razonodim u natezanju s popom. Pukim strahom nećeš slomiti moju smionost. Ja znam da se u vječnost pouzdaje onaj tko je ovdje prikraćen. Ali taj će se grdno prevariti. Često sam čitao da naše biće ovisi jedino o krvotoku, i da s posljednjom kapi krvi nestaje i duh i misao. Duh sudjeluje u svim slabostima tijela, pa zar se neće i raspasti zajedno s njim? Zar se neće ispariti kad tijelo istrune? Neka u tvoj mozak zaluta samo kapljica vode, i tvoj će život najednom zastati. Ta će stanika graničiti s ništavilom, a ako potraje, prijeći će u smrt. Osjećanje je tek titranje nekih struna, a razbijeni klavir više ne daje zvuka. Ako svojih sedam dvoraca sravnim sa zemljom, ako razbijem ovu Veneru,¹³⁹ tada su simetrija i ljepota još samo prošlost. Vidiš, to je ta vaša besmrtna duša.

MOSER Vi filozofirate tako od očaja. Ali vaše vlastito srce, koje vam pri ovom dokazivanju plašljivo bije u grudima, tjera vas u laž. Tu paučinu vaših sistema raskida jedna jedina riječ: ti moraš umrijeti! Evo vam mog izazova, okušajte se na ovom: ako u smrtnom času budete još uvijek čvrsti, ako vas ni tada ne iznevjere vaše načela, tada ste vi dobili igru. Ali ako vas na samrti prođe i najmanja jeza, teško vama! Tada ste se prevarili.

FRANZ (*zbunjen*) Ako me na samrti prođe jeza?

¹³⁸ kumir - idol, fetiš.

¹³⁹ Venera - staroitalska božica proljetne vegetacije i ljubavi; grčki Afrodita.

MOSER Vidio sam više takvih bijednika koji su se do tog časa divovski opirali istini; ali na samrtni varke nestaje. Ja ću biti uz vas kad budete umirali, čak bih volio da vidim jednog tiranina kako odlazi s ovog svijeta, bit ću uz vas i netremice ću vas promatrati kad vam liječnik prihvati hladnu i vlažnu ruku na kojoj će još jedva moći napipati izgubljeno i nemoćno bilo i kad vam, pogledavši vas i strašno slegnuvši ramenima, rekne: ljudska pomoć je ovdje uzaludna! Čuvajte se, o čuvajte se da u tom času ne budete nalik Rikardu¹⁴⁰ ili Neronu!¹⁴¹

FRANZ Ne, ne!

MOSER I ovo »ne« pretvorit će se tada u vapaj »da«. Unutrašnji suci, koje nikako nećete moći podmititi skeptičnim razglabanjima, probudit će se tada u vama i sudit će vam. Ali to će biti kao buđenje čovjeka koji je živ zakopan sred groblja, bit će to kao osjećaj samoubojice koji je već sebi zadao smrtni udarac a sada se kaje; bit će to munja koja će plamenom obasjati tamu vašeg života; bit će to jedan pogled, pa ostanete li još i u tom času postojani, pobijedili ste!

FRANZ (*hoda nemirno po sobi tamo-amo*) Popovsko naklapanje!

MOSER Tada će vam se prvi put u dušu zariti mačevi vječnosti, i tada će prvi put biti prekasno. Pomisao na Boga budi misao na slično strašno ime, a to je: sudac. Vidite, Moor, vi držite u rukama živote tisuća ljudi, a devet stotina devedeset devetoricu od tisuću vi ste unesrećili. Vama nedostaje samo Rimsko carstvo da budete Neron, ili Peru da budete Pizarro.¹⁴² I vi mislite da će Bog mirno gledati kako jedan jedini čovjek gospodari kao krvolok po njegovu svijetu i kako sve okreće naglavce? Zar vi mislite da je tih devet stotina devedeset devet ljudi samo zato na svijetu da budu upropašteni, da budu lutke u vašoj đavoljskoj igri? O, ne vjerujte u to! On će jednom od vas zahtijevati svaku minutu koju ste im oduzeli, svaku radost koju ste im zatrovali, svako savršenstvo prema kojemu ste im prepriječili put; a ako na to budete mogli odgovoriti, Moor, tada ste vi pobijedili.

FRANZ Dosta, ni riječi više! Zar da ja budem igračka tvoje zagrižljivosti?

MOSER Vidite, u ljudskoj sudbini postoji strašna i lijepa ravnoteža. Posuda na vagi koja se u ovozemaljskom životu spuštala, na onom se svijetu diže uvis - a ona koja se ovdje uzdizala, ondje će se spustiti do dolje. Ali ono što je ovdje bilo prolazna patnja, ondje je vječno slavlje; ono što je ovdje bilo kratkotrajno slavlje, bit će ondje vječno, beskrajno očajavanje.

FRANZ (*bijesno nasrne na nj*) Grom ti zauvijek začepio usta, ti lažljivče! Iščupat ću ti taj prokleti jezik!

MOSER Zar ste već počeli osjećati breme istine? Ja još nisam ni spomenuo dokaze. Čekajte da prijedem na dokaze...

FRANZ Šuti! Idi do đavola sa svojim dokazima! Duša prestaje postojati, kažem ti, i ne odgovaraj mi više!

¹⁴⁰ Rikard - Rikard III. junak istoimene Shakespeareove drame. Beskrupulozan i zločinački vladar.

¹⁴¹ Neron (37-68) - rimski car. Posve neuravnotežen čovjek koji je dao ubiti majku, ženu i polubrata, prisilio filozofa Seneku na samoubojstvo, dao zapaliti Rim, okrutno progonio kršćane. Svrgnut, počinio je samoubojstvo.

¹⁴² Francisco Pizarro (1475-1541) - španjolski osvajač južnoameričkoga carstva Inka.

MOSER Zbog toga cvile i duhovi pakla, ali onaj na nebu samo odmahuje glavom. Zar mislite da ćete pred osvetnikovom rukom umaći u pusto carstvo ništavila? Ako krenete u nebo, on je ondje. Ako se zabijete u pakao, on je opet ondje. I ako zamolite noć: »Zavij me!« i tamu: »Sakrij me!« - tama će se oko vas rasvijetliti, i ponoć će se oko prokletnika razdaniti; ali vaš se besmrtni duh opire vašoj riječi i odnosi pobjedu nad slijepom misli.

FRANZ Ali ja neću da budem besmrtan - neka bude tko hoće, ne branim mu. Ja ću onoga gore primorati da me uništi, ja ću ga razbjesniti tako da će me u svom bijesu satrti! Reci mi što je najteži grijeh i što ga može najžešće razgnjeviti?

MOSER Poznajem samo dva takva grijeha. Ali njih ne počinjaju ljudi niti ih ljudi mogu zamisliti.

FRANZ Koji su to?

MOSER (*veoma značajno*) Ubojstvo oca je prvi od njih, a ubojstvo brata drugi. Zašto ste najednom tako probljedjeli?

FRANZ Što, stari? Jesi li u savezu s Bogom ili s đavolom? Tko ti je to rekao?

MOSER Teško onom tko ima oba grijeha na duši! Bilo bi bolje za njega da se nikada nije rodio. Ali vi možete biti mirni! Vi više nemate ni oca ni brata.

FRANZ Ha! Ne poznaješ teži grijeh? Promisli još jedanput - smrt, nebesa, vječnost, prokletstvo ovise o jednoj riječi iz tvojih usta - ni jedan jedini nije teži?

MOSER Nijedan.

FRANZ (*sruši se na stolicu*) Ništavilo! Ništavilo!

MOSER Radujte se, ta radujte se! Budite sretni! Uza sva svoja zlodjela, vi ste još svetac prema ocuubojici. Prokletstvo koje vas čeka još je pjesma ljubavi prema prokletstvu koje njega vreba! Odmazda...

FRANZ (*skoči*) Nosi se do tisuću đavola, ti sovuljago! Tko te zvao ovamo? Odlazi, kažem ti, ili ću te proburaziti!

MOSER Zar popovsko naklapanje može takva filozofa toliko razbjesniti? Opuhnite sve to jednim dahom! (*Odlazi.*)

FRANZ (*baca se na stolicu tamo-amo u strašnom uzbuđenju. Duga stanka.*)

SLUGA *dojuri.*

SLUGA Amalia je pobjegla, grof je iznenada nestao.

DANIEL *dolazi, preplašen.*

DANIEL Milostivi gospodine, četa divljih konjanika juri putem i viče: smrt! smrt! Uzbu-nili su cijelo selo!

FRANZ Idi, neka sva zvona zazvone, neka svi pođu u crkvu, svi neka padnu na koljena - svi neka mole za mene! Oslobodite sve zatočenike, siromasima ću sve vratiti dvostruko i trostruko, ja ću - no, hajde, idi - zovi mi ispovjednika da mi otpusti grijeha! Što čekaš? (*Vika postaje sve glasnija.*)

DANIEL Bože, oprost mi grijeha! Kako se to sad opet slaže? Uvijek ste svetu molitvu gazili nogama, više puta ste mi molitvenik i Bibliju bacili u glavu kad ste me zatekli u molitvi

FRANZ Nikada više! Smrt! Vidiš - smrt Prekasno je! (*Napolju se čuju Schweizerovi gnjevni povici*) Moli za mene! Moli!

DANIEL Uvijek sam vam govorio - vi prezirete svetu molitvu - čuvajte se, čuvajte se, kad budete u nevolji, kad vam voda dopre do grla, dat ćete sve blago ovog svijeta za jedan jedini kršćanski uzdah. Vidite? Vi ste me grdili. Evo vam sada! Vidite?

FRANZ (*snažno ga grli*) Oprosti, dragi, zlatni, najdraži Daniel, oprosti - ja ću te obući od glave do pete - ta moli za mene - ja ću te opremiti kao mladoženju - ja ću te - ta moli za me, preklinjem te - preklinjem te na koljenima - tako ti sotone, moli za mene! (*Na ulicama metež, buka, lupanje.*)

SCHWEIZER (*izvana*) Navali! Ubij! Provali unutra! Eno svjetla, tamo je on!

FRANZ (*na koljenima*) Poslušaj moju molitvu, nebeski Bože! To je prvi put, nikada ti se više neću moliti, usliši me, Bože nebeski!

DANIEL Zaboga! Što to radite? To je bezbožna molitva. (*Napolju metež i buka puka.*)

PUK Lopovi! Ubojice! Tko to tako strahovito buči u to noćno doba?

SCHWEIZER (*još uvijek na ulici*) Suzbij ih, brate! To je đavo došao po vašeg gospodara! Gdje je Schwarz sa svojim ljudima? Opkoli dvorac, Grimm - jurišaj na bedeme!

GRIMM Donesite ugarke - ili ćemo mi gore ili će on dolje! Ubacit ću plamen u njegove odaje.

FRANZ (*moli*) Ja nisam bio običan ubojica gospode Bože - nisam se bavio sitnicama - gospode Bože!

DANIEL Bože, budi nam milostiv! I molitve su mu grešne. (*Leti kamenje i ugarci. Stakla su se rasprsla. Dvorac gori.*)

FRANZ Ne mogu moliti. Ovdje, ovdje... (*Udara se u grudi i po čelu.*) Sve je tako pusto, usahlo. (*Ustaje*) Ne, i neću da molim! Tu pobjedu nebo neće slaviti, tu porugu pakla neću prihvatiti.

DANIEL Isuse i Marijo! Pomozite - spašavajte - sav je dvorac u plamenu!

FRANZ Evo, uzmi ovaj mač! Brzo! Zatjeraj mi ga u trbuh - neću da budem tim lupežima na ruglo kad dođu. (*Vatra se sve više širi.*)

DANIEL Bože sačuvaj! Ja ne bih htio nikoga prerano poslati u nebo a kamoli u... (*Pobjegne.*)

FRANZ (*strahovitim pogledom prati njegov odlazak, nakon stanke*) U pakao, to si htio reći! Zaista slutim tako nešto. (*Luđački*) Je li to vaše cičanje? Čujem li to vaše siktanje, guje podzemlja? Nadiru gore - navaljuju na vrata - zašto sam tako neodlučan pred ovim šiljatom vrškom mača? Vrata se lome - ruše se - ne mogu više pobjeći! Ha, onda mi se ti smiluj! (*Strgne zlatnu vrpcu sa šešira i zadavi se njome.*)

SCHWEIZER *i njegovi ljudi.*

SCHWEIZER Lupeški ubojice, gdje si! Jeste li vidjeli kako su se razbježali? Zar on ima tako malo prijatelja? Kamo se sakrila ta životinja?

GRIMM (*spotakne se o mrtvo tijelo*) Čekaj, što to leži ovdje? Posvijetlite mi.

SCHWARZ Pretekao nas je. Vratite mačeve u korice, ovdje leži kao krepana mačka.

SCHWEIZER Mrtav? Što, mrtav? Mrtav bez mene? Pretvara se, kažem vam. Gledajte kako će hitro skočiti na noge. (*Drma ga*) Hej, ti, evo, tu je jedan otac koga treba umoriti.

GRIMM Ne trudi se. Nepovratno je mrtav.

SCHWEIZER (*odstupi*) Da. Nije skočio od veselja - mrtav je. - Vratite se i kažite mom vođi: on je mrtav, a mene više nikada neće vidjeti. (*Opali sebi hitac u čelo.*)

Drugi prizor

Pozornica kao u posljednjem prizoru četvrtog čina. STARI MOOR sjedi na kamenu. Nasuprot njemu RAZBOJNIK MOOR. RAZBOJNICI naokolo po šumi.

RAZBOJNIK MOOR Još ga nema! (*Udari bodežom o kamen da iskre frcaju.*)

STARI MOOR Oproštenje neka mu bude kazna, a osveta - moja dvostruko veća ljubav.

RAZBOJNIK MOOR Ne, tako mi moje razjarene duše, ne smije biti tako! Ja to ne dopuštam. Svoj sramni zločin neka ponese sa sobom na drugi svijet! Zašto ga onda ubijam?

STARI MOOR (*obliju ga suze*) Oh, moje dijete!

RAZBOJNIK MOOR Što, ti plačeš zbog njega? Pod ovom kulom?

STARI MOOR Milost, o milost! (*Žestoko zalomi rukama.*) Sada - sada se sudi mom djetetu.

RAZBOJNIK MOOR (*prestrašeno*) Kojemu?

STARI MOOR Ah, kakvo je to pitanje?

RAZBOJNIK MOOR Ništa, ništa!

STARI MOOR Zar si došao da se narugaš mojoj boli?

RAZBOJNIK MOOR Izdajnička savjesti! Ne obazirite se na moje riječi.

STARI MOOR Da, ja sam mučio jednoga sina, a drugi je sin morao mučiti mene. To je prst božji. O, moj Karl, moj Karl! Ako ti sada lebdiš oko mene obavijen spokojstvom, oprosti mi, o, oprosti mi!

RAZBOJNIK MOOR (*brzo*) On vam oprašta. (*Zbunjeno*) Ako zavređuje da se naziva vašim sinom, mora vam oprostiti.

STARI MOOR Oh, on je bio suviše uzvišen za mene, ali ja ću doći pred njega sa svojim suzama, sa svojim besanim noćima, sa svojim mučnim snovima, obujmit ću mu koljena i vikati ću, glasno vikati: »Sagriješio sam pred Bogom i pred tobom. Nisam dostojan da me nazivaš ocem!«

RAZBOJNIK MOOR (*duboko potresen*) Voljeli ste svog drugog sina?

STARI MOOR Nebesa znaju koliko! Zašto sam se dao zavesti spletkama opakog sina? Nekoć sam bio dostojan otac među ovozemaljskim očevima. Uza me su se nadobudno razvijala moja djeca. Ali o nesretni dane, zao duh uvukao se u srce mog mlađeg sina; ja sam povjerovao zmiji i sada je oboje moje djece izgubljeno! (*Pokrije lice.*)

RAZBOJNIK MOOR (*udalji se od njega*) Zauvijek izgubljeno!

STARI MOOR Oh, kako duboko osjećam ono što mi je Amalia prorekla. Duh osvete govorio je na njezina usta: uzalud ćeš na samrti pružati ruke za svojim sinom, uzalud ćeš željeti da obuhvatiš toplu ruku svog Karla, koji više nikada neće stati uz tvoju postelju -

RAZBOJNIK MOOR (*pruža mu ruku, lice je odvratio u stranu*).

STARI MOOR Kad bi to bila ruka moga Karla! Ali on leži daleko, u tijesnu prebivalištu spava vječnim snom i više ne može čuti vapaj moje boli. Teško meni! Umrijet ću na rukama stranca - nemam više sina, nemam više sina koji bi mi zaklopio oči...

RAZBOJNIK MOOR (*u najvećem uzbuđenju*) Sada to moram učiniti - sada! (*Razbojnicima*) Ostavite me! A ipak - zar mu ja mogu vratiti sina? Ja mu sina više ne mogu vratiti! Ne, neću to učiniti.

STARI MOOR Što, prijatelju? Što si to mrmljao?

RAZBOJNIK MOOR Tvoj sin - da, starče (*zamuckuje*) Tvoj je sin - zauvijek - izgubljen.

STARI MOOR Zauvijek?

RAZBOJNIK MOOR (*u silnoj boli, diže pogled prema nebu*) O, samo još ovaj put - ne dopusti da mi duša klone - samo mi još ovaj put daj snage!

STARI MOOR Zauvijek, kažeš?

RAZBOJNIK MOOR Ne pitaj me više ništa! Zauvijek, rekao sam.

STARI MOOR Stranče, stranče! Zašto si me izvukao iz tamnice?

RAZBOJNIK MOOR A što bi bilo da sada ukradem njegov blagoslov - da ga ukradem kao tat i da se odšuljam s božanskim plijenom? Kažu da očinski blagoslov nikada nije izgubljen.

STARI MOOR I moj Franz je izgubljen?

RAZBOJNIK MOOR (*baci se pred njim na koljena*) Ja sam slomio zasun na tvojoj tamnici! Daj mi svoj blagoslov!

STARI MOOR (*bolno*) Zašto bi morao uništiti sina, očevo spasitelju! Gle, božansko se milosrđe ne iscrpljuje, a mi bijedni crvi odlazimo na počinak u srdžbi. (*Stavlja ruke na glavu razbojnikovu.*) Budi toliko sretan koliko si milosrdan!

RAZBOJNIK MOOR (*ustaje, s čežnjom*) Oh, gdje je moja muževnost? Tetive su mi omilitavjele, bodež mi ispada iz ruku.

STARI MOOR Kako je lijepo kad braća složno žive zajedno, kao rosa što s Hermona¹⁴³ pada na brdo Sion.¹⁴⁴ Zasluži tu sreću, mladi čovječe, i nebeski će anđeli uživati u tvom blaženstvu. Budi mudar kao sjedokosi starac, ali srce - srce neka ti je kao u nedužna djeteta.

RAZBOJNIK MOOR Oh, daj mi da bar naslutim tu sreću. Poljubi me, božanski starče!

STARI MOOR (*poljubi ga*) Zamišljaj da je to očinski poljubac, a ja ću zamišljati da cjelivam sina. Ti znaš i plakati?

RAZBOJNIK MOOR Zamišljao sam da je to očinski poljubac. Jao meni ako ga sada dovedu!

SCHWEIZEROWI DRUGOWI dolaze šuteći, u žalobnoj povorci, spuštenih glava i pokrivenih lica.

RAZBOJNIK MOOR Nebesa! (*Plašljivo se povuče i nastoji da se sakrije. Oni prođu kraj njega. On gleda u stranu. Duboka tišina. Oni se zaustave.*)

GRIMM (*tiho*) Vođo! (*Razbojnik Moor ne odgovara, nego se povlači korak natrag.*)

SCHWARZ Dragi vođo! (*Razbojnik se još dalje povlači.*)

GRIMM Mi nismo krivi, vođo!

RAZBOJNIK MOOR (*ne gleda u njih*) Tko ste?

GRIMM Ti nas ne gledaš! Tvoji poslušni momci.

¹⁴³ Hermon - brdo Antilibanona u Siriji (2759 m), odakle izvire Jordan.

¹⁴⁴ Sion - 743 m visok brežuljak na istočnoj strani Jeruzalema.

RAZBOJNIK MOOR Jao vama ako ste me poslušali.

GRIMM Donosimo ti posljednji pozdrav od tvog sluga Schweizera. Tvoj sluga Schweizer neće se više vratiti.

RAZBOJNIK MOOR (*skoči*) Niste ga, dakle, našli?

SCHWARZ Našli smo ga - mrtva.

RAZBOJNIK MOOR (*radosno poskoči*) Hvala ti, vrhovni gospodaru! Zagrlite me, djeco moja! Odsad neka milosrđe bude naša lozinka! Sad je i to prebrođeno - sve je prebrođeno.

DRUGI RAZBOJNICI, AMALIA

RAZBOJNICI Hej, hej. Lovina, prekrasna lovina.

AMALIA (*raspletene kose*) Mrtvi su - kažu - na njegov poziv ustali iz groba. Moj ujak je živ - u ovoj šumi. Gdje je? Karl! Ujače! Evo ga! (*Poleti prema starcu.*)

STARI MOOR Amalia, kćeri moja! Amalia! (*Stisne je u naručaj.*)

RAZBOJNIK MOOR (*odskoči*) Tko mi dovodi ovo priviđenje pred oči?

AMALIA (*odvoji se od starca, poleti k razbojniku i zagrli ga ushićena*) Našla sam ga, zvijezde nebeske, našla sam ga!

RAZBOJNIK MOOR (*otrgne se, razbojnicima*) Na put! Moj najljući neprijatelj me izdao!

AMALIA Zaručnice, zaručnice, ti si izvan sebe. Ha, od ushićenja! A zašto sam ja tako bešćutna, usred zanosa i sreće tako hladna?

STARI MOOR (*trgne se*) Zaručnik? Kćeri, kćeri! Zaručnik?

AMALIA Njegova sam zauvijek. On je zauvijek, zauvijek, zauvijek moj! Oh, vi nebeske sile! Olakšajte mi breme te ubojite slasti da ne podlegnem pod njim.

RAZBOJNIK MOOR Otrgnite je od mene! Ubijte je! Ubijte njega, mene, sebe, sve! Neka čitav svijet propadne! (*Hoće da ode.*)

AMALIA Kamo? Kako to? Ljubav - vječnost! Sreća - beskonačnost! A ti hoćeš pobjeći?

RAZBOJNIK MOOR Odlazi, odlazi - najnesretnija među zaručnicama! Gledaj sama, pitaj sama, slušaj! Najnesretniji među očevima! Pustite me da zauvijek nestanem!

AMALIA Prihvatite me! Za ime božje, prihvatite me! Crno mi je pred očima - on odlazi!

RAZBOJNIK MOOR Prekasno! Uzalud! Tvoja kletva, oče - Ne pitaj više ništa! - Ja sam, ja sam tvoja kletva, tvoja tobožnja kletva - Tko me ovamo domamio? (*S isukanim mačem nasrne na razbojnike.*) Tko me ovamo domamio, vi pakleni izrodi? Svisni, Amalia! Udri, oče! Umri zbog mene po treći put! Tvoji spasitelji su razbojnici i ubojice! Tvoj Karl je njihov vođa! (*Stari Moor izdahne.*)

AMALIA *ostaje nijema i ukočena kao kip. Cijela četa stoji u strašnoj tišini.*

RAZBOJNIK MOOR (*zaleti se prema jednom hrastu*) Duše onih koje sam ugušio u opojnosti ljubavi, duše onih koje sam smoždio u spokojnom snu, duše - ha, ha, ha! Čujete li kako se barutana rasprsnula nad posteljama porodilja? Čujete li kako plamen zahvaća kolijevke dojenčadi? To je zublja na vjenčanju, to je svadbena glazba - o, on ne zaboravlja, on pamti - i zato odlazi od mene, ljubavna sreća! Zato budi za mene mučiteljem, ljubavi! To je odmazda!

AMALIA To je istina! Bože nebeski! Istina je! Što sam učinila ja, nedužno janje - ja sam ovoga ljubila!

RAZBOJNIK MOOR To je više no što čovjek može podnijeti! Stajao sam pred smrću koja je iz tisuću cijevi siktala na me, i nisam uzmaknuo ni pedlja! Zar ću sada drhtati kao žena? Drhtati pred ženom? Ne, ne, žena neće pokolebati moju muževnu odlučnost! Krvi! Krvi! Ova me žena samo stavila na kušnju! Krvi se moram napiti, i sve će proći! (*Hoće da pobjegne.*)

AMALIA (*padne mu na grudi*) Ubojice! Đavole! Ja te, anđele, ne mogu ostaviti.

RAZBOJNIK MOOR (*odgurne je*) Odlazi, neiskrena zmijo! Rugaš se bjesomučniku - ali ja prkosim tiranskoj sudbini. Što, ti plačeš? O vi podmukle, opake zvijezde! Ona se pretvara da plače, kao da zbog mene jedna duša plače! (*Amalia mu padne oko vrata.*) Ah, što je to? Ona ne pljuje na mene, ne tjera me od sebe? Amalia, zar si zaboravila? Znaš li koga grliš, Amalia?

AMALIA Jedini, vječno moj!

RAZBOJNIK MOOR (*sav zasja u zanosu sreće*) Ona mi oprašta, ona me ljubi! Čist sam kao zrak nebeski - ona me ljubi! Zahvaljujem ti plačući, milosrdni oče na nebesima! (*Padne na koljena i žestoko zaplače.*) Mir se vratio u moju dušu, patnja se iscrpla, pakla je nestalo. Gledaj, o gledaj, djeca svjetlosti plaču u zagrljaju rasplakanih đavola! (*Ustane, razbojnicima.*) Plačite i vi! Plačite, plačite, tako ste sretni! O Amalia, Amalia, Amalia! (*Ljubi je, i oni ostaju tako u nijemom zagrljaju.*)

JEDAN RAZBOJNIK (*ljutito stupi naprijed*) Čekaj, izdajniče! Ostavi smjesta tu ruku ili ću ti reći riječ od koje će ti zabrujati u ušima, a zubi će ti zacvokotati od užasa. (*Stavlja mač među njih.*)

STARI RAZBOJNIK Sjeti se čeških šuma! Čuješ li? Oklijevaš? Treba da se sjetiš čeških šuma! Vjerolomniče, gdje su tvoje prisege? Zar se rane tako lako zaboravljaju? Onda kad smo za tebe stavljali sreću, čast i život na kocku, kad smo stajali kao zidine odbijajući poput štitova udarce tebi namijenjene - nisi li tada digao ruku na vječnu zakletvu, nisi li prisegao da nas nikada nećeš napustiti, kao što mi nismo tebe napustili? Nemaš časti! Zaboravio si vjernost! Hoćeš da nas napustiš zbog cviljenja neke djevojčure?

TREĆI RAZBOJNIK Fuj, krivokletniče! Duh Rollera koji je pao žrtvom, i koga si iz carstva smrti dozvao kao svjedoka, zastidjet će se zbog tvog kukavičluka i dići će se oboruzan iz groba da te kazni.

RAZBOJNICI (*svi najednom, derući svoju odjeću*) Pogledaj, pogledaj amo! Poznaješ li ove brazgotine? Ti si naš! Kupili smo te krvlju svoga srca, naša si svojina, pa uhvatio se zbog tebe sam arhanđeo Mihael s Molohom¹⁴⁵ ukoštac! Stupaj s nama! Žrtva za žrtvu! Amalia za četu!

RAZBOJNIK MOOR (*ispusti njezinu ruku*) Svršeno je! Htio sam skrenuti natrag i vratiti se svom ocu, no onaj na nebu odlučio je drugačije! (*Hladno.*) Baš sam luda, zašto sam to uopće želio? Zar se velik grešnik može vratiti? Velik se grešnik ne može nikada vratiti, to je odavno trebalo da znam. Smiri se, molim te, smiri se! Tako je pravo! Ja nisam htio kad je on mene tražio, a sada on neće kad ja njega tražim. Zar to nije pravedno? Ne prevrći

¹⁴⁵ V. bilj. 83.

oči - on mene ne treba. Zar on nema dovoljno svojih stvorenja? Bez jednoga može lako da bude, a taj jedan sam, eto, ja. Hajdemo, druži!

AMALIA (*povuče ga natrag*) Stani, stani! Samo jedan udarac! Smrtni udarac! Da ponovo ostanem sama? Trgni mač i smiluj mi se!

RAZBOJNIK MOOR Nema više samilosti među ljudima - ja te neću ubiti!

AMALIA (*obujmi mu koljena*) O, tako ti Boga! Tako ti milosrđa cijeloga svijeta! Ja više ne tražim ljubav - znam dobro da će ondje gore naše zvijezde neprijateljski poletjeti svaka na svoju stranu. Tražim samo smrt. Ostavljena! Ostavljena! Pojmi tu riječ u svoj njezinoj strahoti! Ostavljena! Ne mogu to više podnijeti! Vidiš i sâm, nijedna žena to ne bi mogla podnijeti. Tražim samo smrt! Gledaj, moja ruka dršće! Nenam hrabrosti da sebi zadam udarac. Bojim se blistave oštrice - tebi je to lako, tako lako, ti si vješt ubijanju! Trgni svoj mač, i ja ću biti sretna!

RAZBOJNIK MOOR Hoćeš da samo ti budeš sretna? Odlazi, ja ne ubijam žene!

AMALIA Aha, ubojice, ti možeš ubijati samo sretnike, a prolaziš pokraj onih koji su se zasitili života! (*Puže prema razbojnicima.*) Onda mi se smilujte bar vi, krvnikovi učenici! U vašim pogledima vidim krvoločnu samilost koja je utjeha mom jadu. Vaš učitelj je tek oholi, strašljivi hvalisavac!

RAZBOJNIK MOOR Ženo, što to govoriš? (*Razbojnici se okreću od nje.*)

AMALIA Nigdje prijatelja? Ni među ovima nemam nijednog prijatelja? (*Ustane*) Dobro, tada me ti, Didono,¹⁴⁶ nauči kako se umire! (*Hoće da ode. Jedan razbojnik nanišani.*)

RAZBOJNIK MOOR Čekaj, da se nisi usudio! Moorova draga smije umrijeti samo od Moorove ruke! (*Umori je.*)

RAZBOJNICI Vođo! Vođo! Što to radiš? Jesi li poludio?

RAZBOJNIK MOOR (*nad mrtvim tijelom, ukočena pogleda*) Ona umire. Još samo ovaj trzaj, i svršeno je. Evo, gledajte. Tražite li još nešto? Vi ste meni žrtvovali život, život koji više i nije bio vaš, život pun gadosti i sramote. Ja sam za vas zaklao anđela. No, pogledajte dobro! Jeste li sada zadovoljni?

GRIMM Ti si svoj dug platio s kamatama. Učinio si ono što nijedan čovjek ne bi učinio za svoju čast. Pođimo sada dalje!

RAZBOJNIK MOOR To si rekao? Zar ne, život svetice za život lupeža - to je neravno-pravna razmjena? O, ja vam kažem, kad bi svaki od vas pošao na mučilište i dao da mu užarenim kliještama trgaju komadić po komadić mesa, i kad bi to mučenje trajalo jedanaest dugih dana, još uvijek bi ove suze prevagnule. (*Gorko se smije*) Brazgotine, češke šume! Da, da, to je svakako trebalo platiti.

SCHWARZ Umiri se vođo! Dođi s nama, ovaj prizor nije za tebe. Povedi nas dalje!

RAZBOJNIK MOOR Čekajte, još jednu riječ prije no što pođemo dalje. Slušajte, vi zburadi izvršioци mojih barbarskih naloga! Ja ovoga časa prestajem biti vaš vođa. Pun stida i jeze odbacujem ovu krvavu palicu pod kojom ste mislili da imate pravo počinjati zločine i mračnim djelima kaljati nebesko svjetlo. Pođite kamo hoćete - naši se putovi zauvijek razilaze.

¹⁴⁶ Didona - legendarna kraljica Kartage; ubila se kad ju je napustio Eneja, koji je kod nje proveo neko vrijeme na svojim lutanjima od Troje do Italije.

RAZBOJNICI Aha, kukavice! Gdje su tvoji veličanstveni planovi? Zar su to bili mjehuri od sapunice koji su se rasprli od daha jedne žene?

RAZBOJNIK MOOR Kakva sam bio luda kad sam mislio da ću nedjelima svijet uljepšati, a zakone učvrstiti bezakonjem. Ja sam to nazivao osvetom i pravdom, ja sam se drznuo, o providnosti, da ispravljam udarce tvog mača i da ublažavam tvoju pristranost. Ali, o isprazne djetinjarije, sada stojim na rubu strahovitog života i spoznajem uz jauk i škrgut zubi da bi dva takva čovjeka kakav sam ja srušila do temelja zgradu ljudskog morala. Milost, milost za dječaka koji je tebe htio preteći, ti jedini imaš pravo na osvetu. Tebi ne treba čovjekova ruka za to. Dakako, ja više nisam kadar vratiti prošlost. Što je upropašteno, ostaje upropašteno, što sam srušio, nikada se više neće podići. Ali preostalo mi je još nešto po čemu se mogu izmiriti s povrijeđenim zakonima i s poretkom koji nisam poštovao. Njima je potrebna žrtva, žrtva kojom će pred cijelim svijetom biti potvrđeno njihovo nepovredivo veličanstvo, a ta sam žrtva ja. Ja moram za njih umrijeti.

RAZBOJNICI Oduzmite mu mač. On hoće da se ubije.

RAZBOJNIK MOOR Lude. Osuđeni ste na vječnu zasljepljenost! Zar mislite da je smrtni grijeh naknada za druge smrtno grijeha? Mislite li da bi harmonija svijeta tim bezbožnim disakordom bila na dobitku? (*Baci im s prezirom oružje pred noge.*) Živa će me dobiti. Idem da se predam u ruke pravde.

RAZBOJNICI Vežite ga lancima. On je poludio.

RAZBOJNIK MOOR Ja doduše ne sumnjam u to da bi me pravda i onako dosta rano stigla kad bi tako odredile više moći. Ali ona bi me mogla iznenaditi u snu, stići na bijegu, nadvladati me silom i mačem, a tada bi mi izmakla jedina zasluga - da sam svojevolumno poginuo za nju. Zašto da poput kradljivca skrivam život koji mi je u vijeću nebeskih čuvara već odavna oduzet?

RAZBOJNICI Neka ide! To je slavohlepnost! On želi da žrtvuje život za isprazno divljenje ljudi.

RAZBOJNIK MOOR Neka mi se zbog toga dive! (*Nakon razmišljanja.*) Sjećam se da sam na putu ovamo razgovarao s nekim siromašnim nadničarom koji ima jedanaestero gladne djece. Nagrada od tisuću zlatnika obećana je onom tko velikog razbojnika izruči živa. Tom čovjeku valja pomoći. (*Odlazi.*)